આલમોતનો ચોકો

લખનાર—જી. જે. ચુનારા

આલમોતનો યોદ્ધો
યાને
હસન બિન સબ્બાહ

નીઝારીઆ ઈસમાઈલીઓનો જાણુવા જોગ ઈતીહાસ.

લખનાર

અલીમહમદ જાનમહમદ ચુનારા.

ઓનરરી સેક્રેટરી પબ્લીસીટી એન્ડ લીટરેચર ડીપાર્ટમેન્ટ

ધી રીક્રીએશન કલબ ઇન્સ્ટીટયુટ.

કાંડી મોહલા, જેલ રોડ, પોસ્ટ નંબર ૯-મુંબઇ

આવૃતી ૨ જી   પ્રત ૧૦૦૦

સને ૧૯૨૪   કીંમત આઠ આના   સંવત ૧૯૮૦

આ પુસ્તક **ધી રીક્રીએશન કલબ** ઇન્સ્ટીટયુટ પ્રેસડીપાર્ટ-
મેન્ટના ઓ. સેક્રેટરી **હુસેનભાઇ શરીફે** ધી ખોજા સીંધી
પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ ૧૦૦-૧૦૬ પાલખી મહોલ્લા **મુંબઈ**
નાં. ૯ માં છાપી પ્રગટ કર્યું.

પ્રસ્તાવના.

"આલમોતનો યોધ્ધો" એ નામજ બહાદુરી સુચક છે. ઇંગ્લન્ડના ઇતિહાસમાં જનરલ ઑલીફન્ટ, ફ્રાન્સમાં મહાન નેપોલીઅન, અમેરીકામાં જનરલ વૉશીંગટન અને ગ્રીકમાં અલેકઝાન્ડર ધી ગ્રેટના નામો ત્યાં ત્યાંની પ્રજાએ હજી સુધી મગરૂરીથી યાદ કરે છે. હિન્દમાં અર્જુનનું નામ પણ તેટલુંજ વિખ્યાત છે. જ્યારે ઇસ્માઇલી ઇતિહાસમાં હસન બિન સબ્બાહનું નામ સુવર્ણાક્ષરે લખાયલું છે, એ મહાન હસન બિન સબ્બાહની બહાદુરીથી તે વખતના તમામ રાજ્યો કંપતા હતા. જેના એક ઇશારાથી સેંકડો ફીદાઇઓ પોતાની જીંદગી અર્પણ કરવા તત્પર હતા એવા મહાન ફીદાઇ, સ્વાર્થ ત્યાગી અને બહાદુર વીરનો આ ટુંકો ઇતિહાસ બીજી આવૃતી રૂપે જનસમાજ સમક્ષ રજુ કરતાં અતી હર્ષ થાય છે.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃતી ઘણાજ થોડા વખતમાં ખલાસ થઈ ગઇ હતી ત્યાર પછી અન્ય રોકાણોનાં કારણે બીજી આવૃતી બહાર પાડતાં વિલંબ થયો જે દરમ્યાન જાહેરમાંથી એટલી બધી માંગણી આ પુસ્તક માટે થવા લાગી કે બીજું કામ પડતું મુકીને પણ આ બીજી આવૃતી બહાર પાડવાની જરૂર જણાઈ છે.

આ નામદાર સરદાર હસન બિન સબ્બાહ જેને હજી સુધી બહા-

શાનીઓ "બાબા સૈયદના" ના લાડકા નામે મહોબ્બત અને મગરૂરીથી યાદ કરે છે તેનો ઇતિહાસ હિઝરી સનના ત્રીજા સૈકામાંની અધવચમાં શરૂ થાય છે, તે વેળાની ફાતમી ખીલાફતની જાહોજલાલી જગવિખ્યાત છે જેનું મુખ્ય સ્થળ ઇજીપ્તમાં હતું અને જે વેળા નામદાર બની ફાતમી ખલીફાઓ તરફથી કેળવણીનો પ્રચાર પુર જોરશોર સાથે કરવામાં આવ્યો હતો જે માટે યુનીવર્સીટીની સ્થાપનાની પહેલ પણ એ નામદાર ફાતમી ખલીફાઓએ કરી હતી તેવી રીતે સ્થપાએલી પ્રથમ યુનીવર્સીટી "દારૂલ હિકમત" માં એ મહાન યોધ્ધો જઈ પુગ્યો હતો જયાંથી એણે જ્ઞાન મેળવીને સમસ્ત આલમને પોતાની સેવા અર્પણ કરવા તઇયાર થયો હતો. એ મહાન યોધ્ધાની દુન્યવી હેસીયત કાંઈ નહીં જેવીજ હતી પરંતુ મૌલાના ઈમામની સેવા અને અમરમાં શું તાસીર અને તાકાત રહેલી છે એનો અમર દાખલો એણે દુન્યાને દેખાડયો છે તે સુવર્ણાક્ષરે ઇતિહાસમાં નોંધાઈ રહી અમરતા મેળવી ગયો છે, એની પાસે રાજય નહોતું, દોલત નહોતી, નામના નહોતી, લશ્કર નહોતું, કે સત્તા પણ નહોતી છતાં તે મહાન નરની પાસે આત્મ બળ અને હઝરત ઈમામના આશીર્વાદનો અખુટ ખજાનો હતો જેના બળે તે મહાન નર પોતાની ધારેલી મંજલે પહોંચતો અને ઇચ્છીત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકતો હતો, તે વખતના સાહેબે ઝમાન મૌલાના શાહ મુસ્તનસીર બીલ્લાહ અ૦ ના આશીર્વાદોના પ્રતાપે કામયાબી એની દાસી થઈ રહી હતી.

એ મહાન સરદારની શુરવીરતાથી એનું નામ એટલું તો જગ આશકારા થયું હતું કે દોસ્ત હોય કે દુશ્મન, મગરૂરીથી કે અપમાનથી પણ

એનું નામ દરેકને મ્હોડે ચડેલુંજ હતું, દુશ્મનો એના નામને પોતાની ઇર્ષાથી અપમાનીત ભાષામાં યાદ કરે છે જ્યારે એનો ખરો ઇતિહાસ જાણનારા તિરાહીતો એની શુરવીરતા વખાણે છે જ્યારે દોરતો મગરૂરીથીજ આ નામ યાદ કરી શકે છે, ગમે તેમ હોય તોપણ એનું મુબારક નામ જગ આશકારા છે એ નિશંશય છે.

આ મહાન સરદારની વિરૂધ વાતો કરનારને અમો સ્પષ્ટપણે એકજ પ્રશ્ન પુછીશું અને ચાલુ એજ પ્રશ્ન પુછતા આવ્યા છીએ, કે આ દીલેર સરદારે જે પણ મહાન કામો કર્યા છે તે તેણે સ્વાર્થ બુદ્ધીથી કર્યા છે કે નીસ્વાર્થ વૃતીથી? એની સ્વાર્થ વૃતી હમણા સુધી કોઇ પણ દેખાડી શકયું નથી કિન્તુ તેની નિસ્વાર્થ વૃતી દરેકને સ્વિકારવીજ પડી છે, પોતાના ઇમામ અને આકા માટેની જાન ફેશાનીની અજબ તારીફ દુશ્મનોને પણ કર્યા વગર ચાલી શકયું નથી.

આ દીલેર સરદાર પોતે કર્તા હર્તા આલમોતનો હાકેમ હોવા છતાં જ્યારે સલજુકીઓ ચડી આવ્યા ને આલમોતના અજીત પહાડને ઘેરો નાખ્યો ત્યારે લશ્કર સાથે પોતે મોખરે લડાઈ ઉપર જવાનો હોવાથી પોતાની બેગમ અને દીકરીઓને પોતાના એક મિત્રની હિફાઝતમાં સોંપીને કહયું કે "તમારે એવણના ગુજરાનને માટે કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા રાખવાની નથી કારણકે એઓ સુતર કાંતીને પોતાનું ગુજરાન કરશે તમારે તો ફકત એમની હિફાઝતજ કરવાની છે." હમણાના ચાલુ સમયમાં સુતરને તાંતણે સ્વરાજ્યના મહામંત્રને માનનારાઓ જોઇ શકશે કે એ મહામંત્રની ઉત્પતી મુળમાં ઇસ્માઇલીઓ તરફથીજ

થઈ છે, આવા ઉદાર વૃતી અને રોશન ખ્યાલ મહા પુરૂષ માટે ખરાબ શબ્દોથી યાદ કરનારાઓ માટે ફકત અફસોસજ થાય છે, દુશ્મનોની ચઢાઈ થઇ હોય અને લાખોનું લશ્કર તેમની સાથે હોય અને પોતા પાસે લશ્કરનું. જોર ન હોય છતાં તેને આધીન થઈ જવાનુ તો કાયરોનું કામ છે, દિલેરોને જાનની પરવાહ હોતી નથી અને તેટલાજમાટે હિન્દના ઇતિહાસમાં રજપુતોનું નામ અભીમાન સહીતજ લખાયલું છે, એવી રીતે જાનની પરવાહ કર્યા વગર દિલેરીથી લઢનાર આ વીર ઇસ્માઇલી સીંહ જેમ લઢવે શુરો હતો તેમ વીચાર કરવામાં પણ નીપુણ હતો તે ધાર્યો હેતુ કેમ પાર પડે તે માટે રસ્તાઓ શોધી કાઢવા માટે અતી આતુર રહેતો હતો. શામ, દામ, દંડ અને ભેદમાંથી ભેદની રૂઢીને બાદ કરીને કાર્ય કરનાર આ રાજ્ય નિપુણ વીર યોદ્ધા જાનોની થોડી ખુવારીથી ધાર્યો હેતુ પરીપુર્ણ કરવા અને અંતીમ હેતુ સીદ્ધ કરવા હમેશા પ્રયત્નો કરતો અને એવી રીતે પોતાની અચુક છાપ પાડી આપતો હતો, એવા મહાન વીરનરનું વૃતાંત બીજી વેળા જાહેરના હાથોમાં મુકતાં મને સ્વાભાવીક રીતે અતી આનંદ થાય છે. એમાંથી સત્ય તારવી એ મહાન દીલેરના ગુણોનું નિરીક્ષણ કરવામાં આવશે તો આ પુસ્તક પ્રગટ કરવાનો હેતુ સીદ્ધ થયો માનીશ, ખુદાવંદે કરીમ આવા મહાન કામો કરવાની દરેક ઇસ્માઇલીને શકિત અને સામર્થ્ય આપે એવી પ્રાર્થના સહીત આ પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરીશ.

ચુનારા.

Mowlana Shumas Tibrejee.

મૌલાના શમ્સ—તિબ્રેજી—સુફીઓના સરદાર.

The Khoja Sindhi P. press Bombay, No 9

મએરાજે મૌલાના

શમ્સ.

(હકિકાતે શમ્સ ફારસી પુસ્તક પરથી)

સુભહદમ ગશ્તમ ચું ન્હા અઝ બાદએ અનવાર મસ્ત,
આફતાબ આશા ફીતાદમ બર દરો દીવાર મસ્ત.

શુબ્હ વખતે હું થયો! નુરાની દારૂ પીને મસ્ત!
અહા! કિરણ પડતાં નુરનાં સહુ થયા દરો દીવાર મસ્ત!

જીબરઈલ આંમદ બુરાક આવુંરદ ગુફતા બર નશી,
જામ બર દસ્ત અંન્દ બહેરત મુનતઝીર બીસયાર મસ્ત.

લાવ્યો બુરાકની સ્વારી જીબ્રીલે આવીને કહ્યું!
લઈ હાથમાં પ્યાલા, મલક મળવા ઉભાં તૈયાર મસ્ત!

બર નીસસ્તમ બુર્દબર ચર્ખમં બુરાક હમ ચું બર્ક,
દીદમ આંઆ કુતબરા બા કવાકેબો સયાર મસ્ત.

બેસાડી પીઠ બુરાકપર વીજ વેગ ગગને લઈ ગયો!
જોયાં કુતબ! તારા! ગૃહો! રસ્તે જતાં શણગાર મસ્ત!

દર કુશાદન આસમાં હારા બ પેશમ આમન્દન્દ,
અબશેરૂ ગોયા મલાયક જુમલા અઝ દીદાર મસ્ત.
ખોલી ગગનનું બારણું ને મારી પાસે આવીયા!
કહેતા મુબારકી શબ્દ સર્વે મલક થાતા પ્રેમ મસ્ત!
સપહેરે ચારૂમીં રૂહુલ્લાં આંમદ પેશે મન,
સાગરે ખુરશીદ બરકફ અઝમએ અનવાર મસ્ત.
ચોથા ગગનથી હઝરતે ઇસા મને આવી મળ્યા!
લઇને ઝળકતો જામ હાથોમાં ભરેલું નુર મસ્ત!
ગુફત એ નુરે દો આલમ અઝ જમાલત ઝરરએ,
લુતફ કુંન મગઝર ઝીમન યકદમ મરા મગુઝાર મસ્ત.
કીધું કે તુજ સ્વરૂપ કણથી બેઉ જહાં ઝળકી રહી!
તું મહેરબાનીથી ન કર જુદો મને પળવાર મસ્ત!
ગુફત અમે ચું તો હઝારા દર ખુમારે ઝાંમે ઇશ્ક,
કેહ શવદ મખમુર જુઝદર ખાનએ ખુમાર મસ્ત.
જોઇ રંગ બોલ્યો હાં! હજારો પ્રેમ દારૂ તુજ વીના!
રસ બસ બને શી રીતે જો ન હોય પીવરાવનાર મસ્ત!
દસ્તેઉ બેગીરીફ્તમો બાખુદ બ બાલા બુર્દ મરા,
બર ગુઝસ્ત અઝ સ્વાદે અર્શએ અગીઆર મસ્ત.
પકડીને તેનાં હાથ મારી સાથમાં ઉંચકી લીધો!
ને અર્શના કંગર વટાયા સંગી થઇ બેઉ રંગી મસ્ત!

બહેરે જુલમત માંઅન્દ દરપશ બહેરે નુર આંમ્દ બ પેશ,
અકલ ગુફ્ત બુગઝર અઝ ઈંઝા તા રશી બરી યાર મસ્ત.

પાછળ રહ્યો જુલમત અને આવ્યો દર્શ દરીયો નુરનો!
બુધ્ધિએ કહ્યું જા! તને મળશે અહીં તુજ યાર મસ્ત!

યારેમાં મસ્તસ મય બર દસ્ત પેશશ આવરેન,
બુએ ઈ સાગર કુન્દ સદ જાહીદા હુશીઆર મસ્ત.

ત્યાં મસ્ત મારો યાર આવ્યો હાથમાં લઈને શરાબ!
જે સુધતા સો જાહીદોને કરી દીએ હુસ્યાર મસ્ત!

બર લબે દરીયાએ આઝમ કીસ્તીએ દીદમ દરો,
એહમદે મુરશલ બહાલો હૈદરે કરાર મસ્ત.

એ નુર મહાસાગર કિનારે સુન્હેરી કશ્તી દીઠી!
જેમા હતા મહમદ નબી ને હૈદરે કરાર મસ્ત!

આદમો નુહો ખલીલ અઝબાદએ વહેદત ખરાબ,
ઇસા અઝ મુશીચા વ મુશા ઝે મુશીકાર મસ્ત.

હા! આદમો, નુહો! ખલીલ બેશુધ્ધ અદ્વિતિય કેફમા!
ગુલ્સ્તાનમાં ઇસા હતો! મુસા હતો એક તાર મસ્ત!

દસ્તે મન બગ્રીફત હૈદર અંનદરા કીસ્તી નીશાદ,
બુગઝરા નીંદમ અઝાં દરીયાએ ગોહર બાર મસ્ત.

ગ્રહી હૈદરે મુજ હાથ કીશ્તીમાં મને બેસાડીયો!
નિપજાવતો મોતી રૂડા દરીયો ઉતાર્યો પાર મસ્ત!

અંમ્બીઆએ ઓલીઆ નીઝારગર બુદન્દ દો મન,
મીં શુદમ ખુશ ખુશ ખેરામાં દર પયશ બીશયાર મસ્ત.

સહુ ઓલીયાને અંબીયા! જોતા હતા થઇને અજબ!
હા! હું હતો! તે સફરમાં ખુશ ખુશ અપરંપાર મસ્ત!

અઝ મુકામે કાબા કેઅશેનમ બઓ અહનાં કશીદ,
ગુફ્ત માંઝા રાજરા બા શાકીએ અબરાર મસ્ત.

સરવે જગોએ ફેરવ્યો કાબા અને કૈસેનમાં!
ને બેદની વાતોનો પાવરાવ્યો મને ત્યાં જામ મસ્ત!

બાદા અઝ દસ્તે ખુદા નોશીદમો બોશીદ મસ,
આસતીં અફશા ચીફ્તનમ દામને દીલદાર મસ્ત.

પીઇને ખુદાનાં હાથનું ચુંબન કર્યું મ્હે પ્રેમથી!
પકડયો પછી પાલવ ખરા દીલદારનો થઇ યાર મસ્ત!

ગુફ્તમ અકનું બાઝ મીં દારી દરી મનઝીલ મરા,
યા હુંમી ગોઇ બીરો દર અર્શએ બાઝાર મસ્ત.

પુછયું પછી મ્હેં છે રજા? જાવા હવે અંદર મને!
હા જવાબ આપ્યો અર્શના બાઝારમાં જા યાર મસ્ત!

ગોફ્ત નએ નએ શારબાને માં તુંઇ અએ શમ્સેદીઅ,
રવ માહારે ઉશતુરા ગીરો બેકશ કતાર મસ્ત.

ફરીને કહ્યું ના, ના, તું મારો ઉંટવાળો શમ્સ થા!
પકડીને રસ્સી ખેંચ જા ઉંટાની છે આ હાર મસ્ત!

Hasan Bin Sabbah.

આલમોતનો યોદ્ધો હસન બિન સબ્બાહ.

The Khoja Sindhi P. press Bombay, No 9

મુનાજાતે

હસન બીન સબ્બાહ.

ખુદાવંદા તું સુલતાની કરીમી,
તું બિસ્મીલ્લાહ રહમાનો રહીમી.

ખુદા તું મહેરબાન! સુલ્તાન છે!
દયાળુ! માયાળુ! અજબ શાન છે!

બે બખશા બર મની જારી મુકસ્સર,
ગફુરી શાહેમો યારબ્બં યહસર.

મને માફ કર કસુર મારી અપાર!
બખશનાર રહેમી તું છે પાલનાર!

ગલત કરદમ ઝ હફતર નામએ ખુદ,
સિયાહ કરદમ ઝ ગફલત જામએખુદ.

પડયા ડાઘ આમાલની બુકમાં!
કર્યું વસ્ત્ર કાળું અરે! ચુકમાં!

મન અંદર ગરકએ બહરી ગુનાહમ,
તું હાની ચારએ વખતે સિયાહમ.

ગુનાહોના દરીયામાં ડુબ્યો છું બસ!
અંધારા મહીં તું મદદગાર બસ!

મની બેદવલતી બદ બખ્ત મહરૂમ,
ન કરદમ ખિઝમતી દર ખુર્દ મખદુમ.
છે બેહાલ લાચાર સ્થિતિ ખરી !
ન થોડીક પણ તારી સેવા કરી !
બ તકસીર હરચેરા બેહદ સપુર્દમ,
વલેકીન અઝદસ્ત હરગીઝ નગરદમ.
ખતા આહ ! બેહદ મેં તારી કરી !
છતાં માયા તારી તેં મુજપર ધરી !
કુનુન અઝરાહે મહજુલી વ અરમાન,
પશેમાનમ ! પશેમાનમ ! પશેમાન.
બધી ભુલ માટે કબુલ થાઉં છું !
હું પસ્તાઉં ! પસ્તાઉં ! પસ્તાઉં છું !
કુનુન અઝરાહતું મન રાહ દીગર,
ન દારમ જુજ દરત દરગાહે દીગર.
ગયોતો આડે રસ્તે મુકી તુજ દ્વાર !
હવેથી જવાનો નથી કોઈ બીજે દ્વાર !
મરા મફગંદ જ લુત્ફેત અઝદરી ખેશ,
સગી ખુદરા મરાંન દુર અઝ દરી ખેશ.
કૃપાથી કરે સેવ મજુર તું !
વફાદાર ગણી શ્વાન ન કર દુરતું !

ચે હુસ્તમ દર રાહત યક તીફ્‌લ મફ્‌હુમ,
ઝ શીરીં લુત્ફે ખુદ મગઝાર મહરૂમ.

હું નાદાન બાળક રમુ લાડથી !
ન કરજે નિરાશ મ્હેરના સ્વાદથી !

અગર રહેમી કુની બરમન રહીમી,
અગર બક્ષી ગુનાહીમ મન કરીમી.

તું કર રહેમ મારાં ઉપર ઓ રહીમ !
તું કર માફ માગ ગુનાહ એ કરીમ !

ચે આશદ ગર કબુલત અફ્‌તદે પાક,
બહુન નેકી મની યક ઝરરઈ ખાક.

નવાઈ નથી પાક તુજ શાનને !
હું બદ જુન્સ નેક બુ તું કરે !

અગર બદ બાસ્તમ યા બદ નશસ્તમ,
કબુલમ કુન મકુન રદ હરચે હસ્તમ.

કદી મ્હેં કર્યું હોય બુરૂં કઇ !
થવા માફ દેજે નિરાશી નહી !

બહક્કી આંકે વક્ફત બેકયાસસ્ત,
ઝહુરત હરઝમાન દર હર લેબાસસ્ત.

સિફત પાક તારી મહત્તાથી પુર !
હરેક જુગ હરેક વેશે કરતો જહુર !

બહુક્ક્ષી નાશરી મુરતનસીરી હક,
બહુક્ક્ષી કાયેમ્મે કય્યુમ્મે મુતલક.
પ્રગટ નુર મુરતનસરનાં તાજમાં!
હમેશાંનો ઝળકાર એના રાજમાં!
બહુકકે આંકે સત્તારી વ ગફ્ફાર,
બતકસીરાતે મા બા મામી કુનકાર.
શરણુ આપ શરણાગતી તુ પડો!
કસુર માફ કર રહેમ ધરી છાંયડો!
મનમ યક કતરા તું દરયાએ આમી,
ઝહુરહી ખુદ મમુન કારમ બંખામી.
હું ટીપુ છું નાચીજ તું દરીયા રહેમ!
મહેરથી કસુર ઢાંક રાખીને પ્રેમ!
ઈલાહા પુખ્ત ગરદાં કારે ખામમ!
તમામમ કુન અગર ચેનાત મામમ.
ખુદાવંદ ખામી ભયું કામ મુજ!
ખુબીવંતુ કરજે શરણુ માગું તુજ!
કે સખ્ખાહી તોરા ખાનદ બહુાબાત,
રવાકુન હાજતમ બા ઈં મુનાજાત.
હું સખ્ખાહ તારો બનું તુજથી રગીયાત!
ફળે સઉ ઉમેદો કબુલ આ મુનાજાત!

હાજર ઇમામ.

યાઃ સાહેબુલ-ઝમાન

આલમોત નો યોધ્ધો.

અથવા

હસન બીન સબ્બાહ.

બાલ્યાવસ્થા.

પ્રકરણ ૧ લું.

જે મહાન શકિત વડે આ સૃષ્ટિની અપાર રચના ઉત્પન્ન થઇ છે. અને તેમાં ઉત્તમ મનુષ્ય દેહની રચના સર્વો-પરી સત્તા ભોગવતી હોય તેની રાહબરી જે ક્રમવડે થતી રહી છે તેમાં ચાર જુગના ચાર મહાનૂ ગુરૂ અને ઇશ્વરી જયોતિનાં દશ અવતાર મનુષ્ય સ્વરૂપમાં મના-તા આવ્યા છે અથવા **પયગંબરો; ઇમામો**, ના નામથી આ જગત

માં ઉપદેશ કરતા રહ્યા છે. તેમાંનાં છેલ્લા જુગના અથવા છેલ્લા જમાનાના ગુરૂ હજરત **નબી મોહુમદ મુસ્તફા** (સ०) અને **નકલંકી અવતાર હઝરત મૌલા મુરતઝાઅલી** (અ०) થી ઈસલામના હકીકતી દરજ્જાના ઉપદેશકોમાં પોતાના તન મનથી સેવા બજાવનારાઓમાં પોતાની સત્ય વફાદારીથી ઝળકી રહેલા આ ગ્રંથના નાએક **હસન બીન સબ્બાહનું** નામ દુનીયાના અજાએબ પુરૂષો તરીકે ઓળખાતાઓમાંના એક તરીકે જાણીતું છે, આ એક મહાન અદભૂત નરની તવારીખમાં લખાએલું છે કે જેણે એક વખતે આખી દુનીયાનું ધ્યાન પોતા તરફ ખેચ્યું હતું. એ **હસન બીન સબ્બાહનો** જન્મ હી. સ. ૪૩૨ માં ઈરાન દેશના ખુરાશાન પ્રાંતમાં આવેલા **તુશ** નામના કુળ્રુપ ગામમાં થયો હતો જેવણના પિતાનું નામ **અલી** હતું. અને એનો અસલ ધર્મ ઇસમાઈલી નહી પણ **અતનિહે નાં સુફીપંથ** ને લગતો હતો. અને તેથી **હસન બીન સબ્બાહે** કેળવણી પુર્ણ કરવા અગાઉ તેના ધાર્મિક વિચારો માટે કાંઈ નિર્ણય થઈ શકતો નથી પરંતુ તેની બાળપણાની અવસ્થા એક ભવિષ્યના ઝળકાટને આશા આપનારી હતી, એમ તેના પુખ્ત વયે ધર્મ સંબંધી બદલાયેલા અને મક્કમ થયેલા વીચારો સાબિત કરે છે, રૂહીસરની બાળપણની કેળવણી પછી પોતાના જોડીઆ હમશરીકો માંના **ઉમરખયામ** અને **હસન** બીજો જેવા મહાન ગણાયેલા સાથે ઉચા પ્રકારની કેળવણી નિસપુરમાં આવેલા એક મદરેસામાં મેળવી હતી જેમાંનાં **હસન બીજાને** બાદ કરતાં **ઉમરખયામ** અને **હસન બીન સબ્બાહ** જેણે આ દુનીયા ઉપર પોતાની ઝળકતી કારકીર્દીથી જે ઓળખાણ આપી છે તે ભવિ-

ષ્યના હઝારો વર્ષો સુધી ધડો લેવા જોગ છે. **હસન બીન સબ્બાહ** સ્વભાવે મિલનસાર વિચારે મક્કમ અને સત્યને ગ્રહણ કરનાર તથા **હ**-રીફાઇએદીલેર અને સખી દીલ ગુરદો ધરાવનાર હતો, ત્યારે દેખાવે મજબુત બાંધાનો, અને એક બહાદુર દેખાવડો વીર પુરૂષ હતો, તેનો ઝહેન ચાલાક ને બુદ્ધિ તિવ્ર હતી અને ગણીત શાસ્ત્રમાં એક્કો હતો.

હસન બીન સબ્બાહના આ ગુણો તેની જીંદગીના અગત્યના બનાવો તરીકે પુરવાર થએલા હેવાલો અમો આગળ આપીશું.

જ્યારથી **હસન બીન સબ્બાહ**ના ધર્મ સબંધી વીચારો વિ-શાળ થવા લાગ્યા ત્યારથી તે પોતાના મિત્રો સાથે તેમજ પોતાની યથા શકિતથી તે વખતના આલીમો પાસે પોતાના સવાલો રજુ કરતો અને એ રીતે તે દીન પર દીન ધર્મ સબંધી બાબતોમાં વધારે જોરદાર અને જુસ્સાદાર થતો ગયો. અને હંમેશા પોતાના મન સાથે વિચાર કરતો કે આ સૃષ્ટિની સપાટી ઉપર જે જે મહાન પુરૂષો અને વીર નરો થઈ ગયા છે, તે આપણા જેવાજ મનુષ્યો હતા, ત્યારે આ દુની-યામાં મારો જન્મ જયાં સુધી બીજાઓને ફાયદો પહોંચાડનાર ન નિ-વડે ત્યાં સુધી હું પોતાને ભાગ્યશાળી ગણીશ નહી. આ તેની અંતઃક-રણમાં વશી રહેલી એક દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા હતી, તે જ્યારે તેને **ઇલ્મે રૂહાની**ના પ્રતાપે ખુદાને મેળવવાની ઉત્કંઠા થઈ ત્યારે શુદ્ધ ભાવના રૂપે બહાર ઉભરવા લાગી, અને હમેશા તે ખુદાને જાણવા માટે ચક-ચુર રહેવા મંડયો અને પોતાના મિત્રો પાસે એજ ચર્ચા ચલાવ્યા રતો ને તેનાં બે હમશરીકોમાંના માત્ર એક **ઉમરખયામ** સાથેજ તેની પસં-

દગી વધુ ઉતરી હતી કારણ કે **હુસન બીન સબ્બાહ**ના આ ઉંચા દરજ્જાના **હકીકી** સવાલોની કદર માત્ર **ઉમરખયામ**નેજ હતી. જ્યારે છાલકા વિચારના અને પરવશ આસ્થા ધરાવનારાઓ તેની મશ્કરી કરતા અને તેની વાતોને હંસી કહાડતા તેના જવાબમાં **હુસન બીન સબ્બાહને** મશ્કરીમાં પુછતાં કે કદાચ અમો પણ તારા વીચાર પ્રમાણે અમારા વડવાઓનાં મઝહબમાં શંકા કરીએ તો તારે અમોને પોતાના દાખલાથી સાબીત કરી આપવું જોઇએ જેના જવાબમાં **હુસન સબ્બાહ** કહેતો કે ઇલ્મે **રૂહાની** કે જેની નીસબત અલ્લાહ સાથે સીધી છે તે સાંકડા વિચારોથી નહી પણ બહુજ વિશાળ નજરે અને ઉતાવળ કર્યા વગર તથા બાપદાદાથી મનાતા આવેલા મઝહબ સબંધે શંકા કર્યા વગર આગળ વધવાનું છે વળી **હુસન સબ્બાહ**નું રાજદ્વારી ભેજું જેટલું મોટાઇની ભાવનાવાળું તેટલુંજ ફીતનેહવાળું હતું. આવા સામટા સંજોગો વચ્ચે **ઉમરખયામ** પણ તેને ઉપયોગી નીવડયો નહી, અને **હુસન સબ્બાહ** પોતાની તીવ્ર ઇચ્છાને પાર પાડવા પોતાની બુલંદ હીમત ઉપર એકલોજ રહ્યો અને જ્યારે જ્યારે તેને તેના હમશરીકોની મદદ માટે વિચાર આવતો ત્યારે તેઓના નબળા વિચારોના લીધે પોતાની આલી હીમત પર વધુ અને વધુ ગુસ્તાક બનતો અને મક્કમ થતો કે મારે સત્યતાથી દુનીયાને દાખલો બેસાડવો અને મેળવેલી સત્તાવડે ગરીબોને સહાય આપી ને અચળપણે મેળવેલા ઇલિમનો લાભ બીજાઓને આપવા પાછા હટવું નહી, અને કદાચ હઝારો સંકટ આવી પડે તો પણ ડગવું નહી, તેનાં આવા મનમાં ઘોળાયા કરતા વિચારોનાં ઉભરાને છેવટે પોતે મેળવેલી

ઉચ્ચા તબક્કાની તાલીમના લીધે **જમાનાના ઇમામની** તાબેદારી તરફ ખેંચાયો એ વખતના **સુફી પંથ**ના તરીકાને છાજતા ધાર્મીક મુરબ્બી ને તેની રૂહાની દ્રષ્ટિ અરસપરસ ખેંચતાણ થવા લાગી. છેવટે **અહેલબેત**નો ગરાનો અને તેમનું દુનીયા ભરનું મુરબ્બીપણું આગળ વધ્યું. અને તેથી તેવા **ઇમામ** તથા **મુરશીદ**ની ગણતરીની શોધમાં રહયો. આ રીતે **ઇલ્મે રૂહાની**ની ટોંચપર ચહડયા પછી ઇન્તજારે દીદારના ફીરાકને ફીકરમાં રહેવું તે તેના માટે મુખ્ય વિષય થઈ પડયો જાણે કે, તે પોતાના ભવિષ્યની ઝળકતી કારકીર્દીની શરૂઆત કરતો હતો જયારે બીજી બાજુ તેની આ સ્થીતી જોઈ તેને તેના મિત્રો ગાંડો ગણતા કારણ કે **હસન સબ્બાહ**ના જીગરમાં ઉશકેરાતા રૂહાની પાવરને પરખવાની તેઓમાં વિશાળતા નહોતી, છતાં તેની રાજદ્વારી ભાવના ખાતર તે **ઉમરખયામ** તથા **હસન બીજો** એ બેઉ મિત્રોથી છુટો પડી શકયો નહી. પોતાના રૂહાની ઇલમના દરજા ભાવનાઓને સિદ્ધ કરવા પહેલા તેને આ બે મિત્રોજ મદદ કરી શકશે, એવી તેને સહવાસથી ખાત્રી થઈ હતી. અને રાજદ્વારી ઈચ્છાઓ પુર્ણ થયાથી પોતાની મઝહબી ચળવળ વધુ સચોટ રીતે ફાયદો કરી શકશે એમ તેની માન્યતા હતી, અને તેથીજ છેવટે પોતાના ઉપરના બે મિત્રોને પોતાની સાથે જોડેલા રાખવા તક મેળવી, અને છેવટે અરસપરસ ત્રણે જણાઓએ એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી કે પોતાનામાંનો જે કોઈ રાજદ્વારી ચાન્સ પહેલો મેળવે તેણે બીજા બેને માટે પુર્ણ મદદ કરીને આગળ પાડવા આવા એકરાર પછી ત્રણે મિત્રો મદરેશાની તાલીમ પુર્ણ કરીને છુટા પડયા.

ઊમરખયામ.

પ્રકરણ ૨ જું.

જે મહાન ફારસી-સાહેરે પોતાનાં કાવ્યોથી દુન્યાના સુધરેલા ભાગોમાં પણ **સુફીઝમ** રૂહ ફૂક્યો છે. તે **ઊમરખયામ હસન બીન સબ્બાહ** નો આગળ બતાવી ગયા તેમ માનીતો હમશરીક હતો, તેણે કોઈ પણ દુન્યવી જાહેજલાલી ન મેળવતાં **સુફીઝમ** (તત્વજ્ઞાન) જે આ દુન્યા સાથે ઇનશાનનો અસલ સબંધ કેવા પ્રકારનો છે, તેને માટેની માહીતગારી ઉપર પોતાના સ્વતંત્ર વિચારો "રૂબાઇયો" માં રજુ કરી એક નામચીન શાહેર તરીકે ઝળકાટ મેળવ્યો છે. જેની "રૂબાઇયો" એટલી તો નામચીન અને મશહુર છે, અને તેમાં એવું તત્વજ્ઞાન સમાએલુ છે કે દુન્યાપરની દરેક પ્રજા તેનો જુદી જુદી લીપીમાં તરજુમો કરીને તે વાંચીને તેમાંથી ફાયદો ઉઠાવે છે. **ઊમરખયામની રૂબાઇયોમાં** "હકીકતી ઇસ્લામ" અથવા "ઇલ્મે રૂહાની" એટલા બધા ઊંચા દરજાની છે કે જો તેને શાંત ચિતે અને મઝહબી ઝઘડાઓનાં નકામાં તરખાટથી વેગળા રહી સમજે તો તેને "ઇલ્મે મારફત" (વસલેયાર)નો મ ના પ્રાપ્ત થાય.

આ પ્રસંગે અમો તેનાં માટે વધુ વીવેચનમાં ઉતરવા ન માગતાં હોવાથી માત્ર એકજ "રૂબાઇ" કે જે પરહેજગારીનાં લીબાશમાં નફશાનીયતથી પોતાની આકેબત બીગાડનારી છે, તેને માટે તેનાંજ શબ્દોમાં રજુ કરીશું કે જેથી તેની "ઇલ્મે બાતુની"ની ક્રીયા કેટલી બધી જોરદાર હતી તે સમજવાને બની આવે.

એક પ્રસંગે **ઊમરખયામ** પોતાના કેટલાક ગોઠીયાઓ સાથે બેસીને ઢોંગી ઈમાનદારો અને તેઓની ચાલ ચલણ વીશે વીવેચન કરી રહયો હતો, તેટલામાં ત્યાંથી એક ગધેડો પસાર થતો જોયો, **ઊમર ખયામ** સમય સુચકતા વાપરી તે ગધેડા સામું જોઈ હસ્યો, ત્યારે તેનાં ગોઠીયાઓએ કારણ પુછયું તેના જવાબમાં પ્રસંગોપાત એક શીઘ્ર રૂબાઈ સંભળાવી કે :—

રૂ બા ઈ.

"યે રફતા બાઝ આમદા વ ખુમ ગશ્તા
"નામત ઝમયાને મરદુમાન ગુમ ગશ્તા.
"નાખુન હમાં ઝમા આવરદા વ સુમ ગશ્તા.
"રીશ અસ પસ કુન આમદા વ દુમ ગશ્તા.

(ઊમરખયામ.)

ભાવાર્થ=(અયે કપટી પરહેજગાર) તું સંસારમાંથી કુચ કરી ગયો, પરંતુ તારી અંતઃકરણની કપટતાનાં લીધે તું પાછો ગધેડાના રૂપમાં અવતર્યો તારા ખોટા આલીમપણાંને લીધે તું લાંબી દાઢી રાખતો હતો તે તારા પાછલા ભાગમાં (એટલે પીઠની પછવાડે)

પુછડીના તરીકે ચોટલી અને તારા નાખુનો સરવે એકઠા કરીને (પરવરદીગારે) તારા પગની ખરીઓ બનાવી.

ઉમરખયામના આ પ્રશંગોપાત કાવ્યોથી જેમ હાલનાં ઢોંગી ઇમાનદારોનો ખ્યાલ આપણી નજર સામે ખડો થાય છે તેવીજ રીતે "**ઇલ્મે રૂહાની**"નાં એક અથંગ શિક્ષક તરીકે આવા ગમનનાં સવાલનો ઉત્તમ પાઠ આપણા કાનમાં સચોટ રેડે છે અને આવા એક કટાક્ષ ઉપરથી હજારો ગોટાળા ભરેલા મનને ગુંચવનારા સવાલોનું સમાધાન થતાં અમો તે દુરાગ્રહી હઠધર્મિ લોકોને અને **હસન બીન સબ્બાહ**ની ઝળકતી **ઇસમાઇલી મઝહબ**ની સેવાઓને તોડી પાડવાની કોશેશ કરનારા બેવકુફોને કાન ચીમટી કહીશું કે તમો જ્યારે જ્યારે ઇસ્લામનાં "હકીકતી" દરજ્જાનાં "ઇલ્મે રૂહાની" વિરૂદ્ધ વાતો જાહેરમાં લાવી પોતાની ઇમાનદારી પરહેજગારીના શાહયામાં જાહેર મુકો ત્યારે ત્યારે **હસન બીન સબ્બાહ**ના મિત્ર **ઉમરખયામ**ની ઉપરની રૂબાઈ વાંચજો અને તેનાં અર્થ ઉપર વિચાર કરજો કે જેથી તમો શરીયતનાં મુળાક્ષરોને "**લોહેમહેફુઝ**" ની હકીકતી તખતીમાં ગોઠવાયલી જોઈ જાણવાનું શીખી શકો.

હસન બીજો તે નિઝામ ઉલ્મુલ્ક.

પ્રકરણ ૩ જું.

જે વખતથી **હસન બીન સબ્બાહ, ઉમર ખ-યામ** અને **હસન બીજો** પોતાનાં એકજ ઊસ્તા-દના હાથથી તાલીમ લઈ અરસપરસ કોલ કરારો કરી મિત્રાચારી વચ્ચે છુટા પડયા તે વખત પછી ઘણા થોડા વખતમાં **હસન બીજો** નિસાપુરમાં **સુલતાન સલજુકી**ની દરબારમાં મુનશી તરીકે નોકર રહ્યો અને તેણે મેળવેલી ઊંચા દરજાની કેળવણીના પ્રતાપે તેણે પોતાનાં રાજ-દ્વારી કામનો ઝળકાટ **સુલતાન સલજુકી**ની નજરમાં પહોંચાડવા નસીબવાન નીવડયો અને રફતે રફતે તે વજીરનાં માનવંતા હોદ્દા ઊપર ચઢયો ત્યાર પછી બાદશાહની પસંદગીને લીધે એને **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**નો ખેતાબ ઈનાયત થયો, અને પોતાના સુંદર નસીબનાં પ્રતાપે અને ઊંચી કેળવણીની કાબેલીયતને લીધે તેનો રાજદ્વારી લોભ તૃપ્ત થયો.

ઉમરખયામ પોતાની કાવ્ય શક્તિ અને ઈલ્મેરૂહાનીના અ-ભ્યાસને પ્રકાશમાં લાવીને વિદ્વાન વર્ગનો માનીતો થઈ પડયો, અને

તેની અંતઃકરણની વિશાળતા **અને** રૂહાની પાવરની સ્વતંત્રતા **અને** કાવ્ય શક્તિની સચોટ ધુન એ તેનો મિત્ર **હસન બીજો** જે નજીક-માં **સુલતાન સલજુકી**ની દરબારમાં જે રાજદ્વારી માન ભોગવતો હતો તે પોતાના મનથી તુચ્છ ગણતો હતો.

આ રીતે પોતાનાં જોડીઆ બે મિત્રો જુદી જુદી દીશામાં રોકા-યલા હતા, ત્યારે **હસન બીન સબ્બાહ** જે આ બેઉ મિત્રોનાં ગુણથી વધુ સરસ રીતે પાકટ થયેલો હતો. તેણે પોતાને તરતમાં કોઈ ચાન્સમાં રોકાઈ રહેવાનું પસંદ પડયું નહીં અને તેણે તેટલા માટે આ દુનીયામાંના જાણવા જોગ મથકોનો પ્રવાસ ખેડયો **અને** તેના **રૂહાની ઇલ્મ**નાં બળે તે કુદરતની અપાર લીલાઓમાં મસ્ત બન્યો. અને જ્યારે તે અચાનક સંજોગો વચ્ચે નિસાપુરમાં આવી ચહડયો ત્યારે તેનો મિત્ર **હસન બીજો** જે **સુલતાન સલજુકી**ની દરબારમાં **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**નાં શણગારથી રાજદ્વારી માન પુર્ણ ભોગવતો માલમ પડયો, ત્યારે **હસન બીન સબ્બાહ** ચોંકયો અને તેજ પળે તેને છુટા પડતી વખતનાં કોલ કરારોનું સ્મરણ થઈ આવ્યું અને પોતાના મિત્ર **હસન બીજા**ની કસોટી કરવા મન થઈ આવ્યું, આવા વિચારો તેને નક્કી કરતાં લબાણ મુસાફરીઓનાં તાજા અનુભવથી પોતાને પ્રાપ્ત થએલા ઊંચા દરજ્જાનાં **રૂહાની ઇલ્મ**ને પરમાર્થ બુદ્ધિથી પ્રસાર કરવાની રાજદ્વારી સત્તાનું સાધન ઉપયોગી માન્યું. ધારેલી રીતે તે **હસન બીજો** જેને હવેથી **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** તરીકે ઓળખીશું તેને મળયો એક મિત્ર તરીકે કરેલા

કોલકરારોનું સ્મરણ તાજું થતાં **નિઝામ ઉલ મુલ્કે હસન બીન સબ્બાહને** સારો આવકાર દીધો. એક રાજદ્વારી મનુષ્યનું અંતઃકરણ અને **રૂહાનીઇલ્મથી** વિશાળ થયેલા જીગરને નીમાયલા વખત સુધી સાથે રહેવાનું બન્યું, **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** જે **હસન બીન સબ્બાહનાં** પાવરથી ડધાયલો હતો, તેણે પોતાનો છુપો ઈરાદો દાબી રાખી **હસન બીન સબ્બાહની સુલતાન સલજુકીથી** મુલાકાત કરાવી માન અપાવવાની પોતાની લાયકાત જાહેરમાં સારી દેખાડી અને તે તકનો લાભ જે મળ્યો તે **હસન બીન સબ્બાહમાં** ઝળકતા રૂહાની પાવરના પ્રભાવે કંઈક વિચીત્રતા ઉત્પન્ન કરનાર નીવડયો તે એ કે **હસન બીન સબ્બાહના** નિસ્પૃહ વર્તન **સુલતાન સલજુકીની** સમ્પુર્ણ પ્રીતિ મેળવનાર દેખાયું. અને તે **નિઝામ ઉલ મુલ્કને** રાજદ્વારી લોભનાં સાંકડાપણાને લીધે બોજારૂપ થઈ પડયો.

બાદશાહાની દરબારમાં **હસન બીન સબ્બાહની** આવજાવનાં ઘણા ટુંકા સમયમાં નાના અને મોટાં રાજદ્વારી સવાલોના સમયસુચકતા ભરેલા વર્તનથી **નિઝામ ઉલ મુલ્કને** તે ઘણું આફતકારક લાગતું હતું.

આ રીતે **નિઝામ ઊલ મુલ્કની** દ્રષ્ટિ રાજલોભથી અંજાઇ ગયેલા એક બેવફા મિત્ર તરીકે **હસન સબ્બાહની** નઠારી વર્તણુકો દેખાડવાની કોશીશો કરવામાં રોકાઇ અને તે પ્રયત્નોમાં નિષ્ફળ નીવડતો. જો **નિઝામ ઊલ મુલ્ક** પોતાનાં મિત્ર **હસન સબ્બાહની**

વફાદારી ઉપર ભરોસો મુકી સબર કરતે તો **હસન સબ્બાહે** **સુલતાન સલજુકીની** તેનાં મારફત મેળવેલી મહેરબાની દઇમે **રૂહાની**નાં શિક્ષણ માટેની યોજનામાં મદદગાર રહેવાનું તે અનુપમ માન મેળવાયલું આજની તવારીખોનાં પાનાઓ ઉપર નોંધાઈ રહેલું જોતે એમ **હસન સબ્બાહ**નાં રાજદ્વારી ચળવળમાં મીલનસાર-પણાથી અથવા તેણે ભવિષ્યમાં મેળવેલી ઊંચી કાર્યસીદ્ધી ઉપરથી કહી શકીએ, પરંતુ એકલો રાજદ્વારી લોભ જેમ કોઈ પ્રસંગે અચળ ટકી રહેનાર નીવડયો નથી તેમ **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**નાં સબંધમાં **હસન સબ્બાહ** અને **ઉમરખયામ** જેવા કાબેલ ઊસ્તાદના જોડીયા શાગીરદોમાં તેણે નબળો દેખાવ કીધો. એક વખતે **સુલતાન સલ-જુકીએ** પોતાનાં રાજ્યનાં ઊપજ ખર્ચનો હીસાબ રજુ કરવા હોદ્દાની રૂએ પોતાનાં માનીતા વજીર **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**ને ખાહેશ કીધી અને **નિઝામ ઉલ મુલ્કે** તે હીસાબ રજુ કરવાને માટે બાદશાહની હજુરમાં તેનાં બહોળા રાજ્યનું પ્રભાવ બતાવી એક વર્ષની મુદત માગી પોતાનાં વહાલા વજીરનાં આ જવાબને **સુલતાન સલજુકી**એ જો કે ઠીક નહી ધાર્યો કારણ કે તેને એ હીસાબની જે જરૂરીઆત હતી, તેને ઈન્સાફ આપનારો એ ઉતર નહોતો પણ તેણે તે બાબત જાહેરમાં કશું પણ કહ્યું નહી, પરંતુ બીજે દીવસે **નિઝામ ઉલ મુલ્કે** માગેલી વર્ષની મુદત બાબત ફરી ચર્ચા કરી અને **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**નેજ એક વર્ષ કરતાં જેટલી પણ ઓછી મુદતમાં થઈ શકે તેમ રજુ કરવાને ભાર મુકી સુચના કરી, બાદશાહનું આ બીજી વખતનું **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**ની બાહોશી ઉપર કલંક લગાડનારૂં

હતું એમ **હુસન** **સબ્બાહે** જોઇ પોતાનાં મિત્રને બચાવી લેવા માટે અને તેમ થતાં બાદશાહની મહેરબાનીનાં લાભથી **નિઝામ ઉલ મુલ્કનાં** હસ્તક **રૂહાની** ઇલ્મની તરબીયતનુ સાધન મેળવવાની ઇચ્છાથી પોતે **હુસન સબ્બાહે** રાજના ઉપજ ખર્ચનો સ્ધળો હીસાબ માત્ર ચાલીસ દીવસમાંજ રજુ કરવા બીડું ઝડપ્યું **હુસન સબ્બાહે** આ બીજે દીવસે અપાયલી કબુલાતનો ભરોશો **નિઝામ ઉલ મુલ્કની** સહાય ઉપરજ રચાયલો હતો, કારણ કે ઉપજ ખર્ચ અને રાજનાં વિસ્તારની હકીકતો **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** કે જે તે રાજયનો તે બાહોશ વજીર હતો તેનાં વગર **હુસન સબ્બાહ** બીજે ઠેકાણેથી મેળવે તે અશકય હતું, માત્ર **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** જેવા મિત્રની વફાદારી ભરી સહાય આપવાનું અને બેમાંથી ગમે તે માટે **સુલતાન સલજુકી** ખુશી દેખાડે તેમાં **હુસન સબ્બાહ** જુદાઈ માનતો નહી હતો, છતાં **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** તે જોઈ શકયો નહી અને ઉલટો અર્થ કરી **હુસન સબ્બાહને** માટે તેના અંતઃ કરણમાં છુપાઇ રહેલી બેવફાઈ ઉપર વિરૂદ્ધતા ભરી રીતે વર્તવા માંડયો, અને પોતાના કોઇ પણ સાધનો મારફતે **હુસન સબ્બાહને** હીસાબના આંકડાઓ મળે નહીં એવી અંગત ગોઠવણ રચી.

હુસન સબ્બાહે બાદશાહની હજુરમાં આપેલી કબુલાત પછી **નિઝામ ઉલ મુલ્કની** વર્તણુક જુદી દીશાએ કામ કરતી દેખાઇ તે જોઈ **હુસન સબ્બાહ** કે જે એક બુલંદ હીમતનો અને ઊંચા દરજજાની કેળવણીની હરીફાઇમાં આગળ વધેલો હતો તેથી તે

પોતાની પરિક્ષાનો સમય જાણીને ડગ્યો નહી અને પોતાનાં કાર્યમાં બીજા દરબારીઓની મદદથી જરૂરી વીગતો મેળવી વધુ ચપળતાથી બાદશાહે માગેલા સઘળા આંકડાઓ રાતદીવસની મહેનતથી મુદતનાં અગાઉ તૈયાર કરી રાખ્યાં આમ છતાં પણ **હસન સબ્બાહે** પોતાનાં માનેલા મિત્ર **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**ને અણગમો દેખાડયા વગર સરળતાથી પોતાનું તૈયાર થએલું કામ દેખાડવા અને તે બાબતમાં પોતાની સુચનાઓની મદદ આપવા કહેવરાવ્યું. જેનો પણ **નિઝામ ઉલ મુલ્કે** દુષ્ટતા ભરી દ્રષ્ટિએ જવાબ આપ્યો, અને હસન સબ્બાહનાં તૈયાર કરેલાં કામને કેવી રીતે નિષ્ફળતામાં મુકવું, તેને માટે રાત દીવસ વીચારમાં ગુંથાયો.

રાજદ્વારી ખટપટનો ભોગ થઈ પડેલો હસન બીન સબ્બાહ.

પ્રકરણ ૪ થું.

સુલતાન સલ્લજુકીની દરબારમાં વાયદા મુજબ ચાલીસમે દીવસે રાજનાં ઊપજખર્ચનો હીસાબ **હસન સબ્બાહે** રજુ કરતાં તેનાં મિત્ર **નિઝામ ઉલ મુલ્કે** જે શત્રુતા ભરેલી ખટપટથી દગો કીધો તેના સબંધમાં જુદા જુદા તવારીખનવેશો જુદી જુદી રીતે વર્ણન કરે છે, ત્યારે ઇસમાઈલીઓની વિરૂદ્ધ લખનારાઓ તેનો લાભ લઇને ઘણી ખોટી હકીકતો લખી પોતાની નાદાનીયત બતાવે છે. જ્યારે એ સબંધે અમોએ તેનો ખરો હેવાલ મેળવવાં આધાર રાખી શકાય તેવા અને વજનદાર ફારશી તવારીખનાં મોજુદ સાધનો વડે અને **હસન સબ્બાહનાં** હમ વતનીયોનાં સ્પષ્ટ ખુલાસા મેળવ્યા પછી એમ નિર્ણય કર્યો છે કે **હસન સબ્બાહે** જ્યારે પોતાનાં તરફથી હીસાબનાં આંકડાઓ તૈયાર કર્યાં ત્યારે પોતાનાં ઊંચા સદ્‌ગુણોની વૃત્તિને લઇને સાચા મિત્ર તરીકે **નિઝામ ઉલ મુલ્કને** બે દીવસ અગાઉ તે હીસાબના આંકડાઓ દેખડવાનું પસંદ કર્યું પરંતુ

મિત્રતાનો લેબાસમાં સજ્જ થયેલા કપટી **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** કે જેના જીગરમાં **હસન સબ્બાહ**નું આ કામ કઈ પળે નિષ્ફળ નિવડે તે જોવાને આતુર હતું તેણે તે તકનો ગેરલાભ લીધો અથવા **હસન સબ્બાહનાં** ઝળકતા ચાન્સ સામે પોતાની અદેખી આંખો બંધ કીધી. કારણ કે **હસન સબ્બાહની** બાહેશને ઉપર ટપકે માનતી નજરથી જોતો જ્યારે બીજી બાજુ હીસાબનાં આંકડાઓ પોતાના એક ચાલાક દગાબાજ નોકરનાં હસ્તક મંગાવી જોયા ને તેથી તેનાં સીનામાં અદેખાઈની આગ ભડકી ઉઠી અને એક નીચ યુકિતનાં સાધન તરીકે પોતાનાં નોકરને **હ ,ન સબ્બાહ**નાં વિશ્વાસુ થવા જાળ રચી અને તે મુજબ **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**નાં જાસુસ તરીકે **હસન સબ્બાહ**ને ત્યાં તરતમાં નોકરી મેળવી અને સંપુર્ણ વિશ્વાસુ થવા પામ્યો. તેમજ મિત્ર તરફ અથવા પોતાનાં ઉપર ઉપકાર કરનાર તરફ અવિશ્વાસ રાખવો એવો દુર્ગુણ **હસન સબ્બાહ**માં નહોતો.

આ બુલંદ હીમતની એક શક્તિ અને દાનેશમન્દીનાં ઉંચ વીચારે **હસન સબ્બાહ** પોતાનાં મિત્ર **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**નું ભલું કરવાની નેમ એજ તેનો નિર્ણય હતો, પણ તેમાં **હસન સબ્બાહે** જે થાપ ખાધી તે નીતીની નજરે **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**ની નબળાઈ દરશાવનારી હતી અને તેથી તેનો ગુન્હેગાર **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** સિવાય બીજો કોઈ થઈ શકે નહીં.

જાસુસ તરીકે **હસન સબ્બાહ**માં રહેલા નોકરે હીસાબનાં આંકડાઓનાં કાગળીઆઓમાંથી કીમતી મુદાઓનો નાશ કરી તેને

બદલે ભળતા આંકડાવાળા કાગળો જે **નિઝામઉલમુલ્કે** પોતે ધારેલી રીતે ગોટાળો કરવા આપેલાં તે એવી સફાઈથી જોડી દીધા કે **હુસન સબ્બાહે** પોતાનાં આંકડા દરબારમાં રજુ કરવા અગાઉ તપાસ્યા હોત તો તરત પારખી શકતે નહી. છેવટે જ્યારે **સુલતાન સલજુકીની** દરબારમાં ચાલીસમે દીવસે બાદશાહની ખાહેશથી ઉપજ ખર્ચનાં આંકડાનાં કાગળીઆનું દફતર ખોલવામાં આવ્યું અને **હુસન સબ્બાહે** જ્યારે તે કાગળીઆની સમજ બાદશાહ હજુર આપવા માંડી તે વખતે પેલા ગોટાળાવાળા આંકડાનાં કાગળીઆઓ રજુ કરતાં **હુસન સબ્બાહ** ગુંચવાયો અને **નિઝામ ઉલ મુલ્કે** તે તકનો લાભ લઈ **સુલતાન સલજુકી** ને **હુસન સબ્બાહની** ઉતાવળ વિષે ભંભેર્યો. પરિણામમાં **હુસન સબ્બાહ** પોતે કોઈ પ્રપંચનો ભોગ થયો છે એમ જ્યારે જાણ્યું ત્યારે તેનાં સ્વચ્છ અંતઃકરણ ઉપર તિરસ્કાર ઉપજ્યો અને વધુ ખટપટીઆ સવાલ જવાબમાં **નિઝામ ઉલ મુલ્કનોજ** વધુ પડતો ભાગ જોઈ તેને મિત્રનાં લેબાસમાં છુપાએલો કપટી બેવફા નાગ દેખાયો અને એવીજ ઉશ્કેરાયલી હાલતમાં **સુલતાન સલજુકીની** કાંઈપણ કનવાર કર્યા વગર તિરસ્કારનાં શબ્દો **નિઝામ ઉલ મુલ્કને** સંભળાવી બેધડક-પણે પોતાની બુલંદ હીંમતનાં જોરે ખુદાઈ નુરનાં ઝળકાટ તરફ પોતાનું નસીબ અજમાવવા તેની નીચ ખટપટ ભરેલી કંગાલ દર-બારને છોડીને ચાલ્યો ગયો.

× × × × × × × ×

૩

* **તઝકરે દોલતે શાહી, અને રોજતુલ સફા,** એ બે ફારશી તવારીખનાં ગ્રંથો સિવાય ઇંગ્રેજી તવારીખ લખનારાઓનાં પુસ્તકનો અમોએ એટલા માટે આધાર નથી મુકયો કે **હસન સબ્બાહની** અસલ હકીકત જેટલી ઉપરનાં બે ફારસી ગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે. તેનાં કરતાં કાંઇ વિશેષ હકીકત તેઓ દર્શાવતા નથી, તેમાં પણ તઝકરે દોલતે શાહીનો લખનાર સુલતાનનું નામ મલેકશાહ બતાવે છે કે જે ખરૂં નથી, અને તેટલા ઉપરથી અમોએ આ લેખનો બધો આધાર "**રોજતુલસફા**" નામનાં પ્રખ્યાત પુરાણા તવારીખી ગ્રંથનાં આધારે પુર્ણ કર્યો છે. જ્યારે મજકુર કીતાબની અંદર **હસન સબ્બાહ** પર થયેલા દગાની હકીકત એવી રીતે છે કે જ્યારે **હસન સબ્બાહ** પોતાનું દફતર દરબારમાં લઇને હાજર થયો ત્યારે **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** આગળથી આવીને બેઠો હતો, તેણે **હસન સબ્બાહ** પાસેથી દફતર જોવા માંગ્યું, અને તેનાં માન ખાતર સઘળું દફતર **હસન સબ્બાહે** ખુલ્લા મનથી **નિઝામ ઉલ મુલ્કને** સોપ્યું, અને દરબારની રીત પ્રમાણે **હસન સબ્બાહે** પોતાની બેઠક લીધી, જે બેઠક **નિઝામ ઉલ મુલ્કથી** જરા દુર હતી, **હસન સબ્બાહ** પોતાની બેઠક પર બેઠો ત્યારે **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** તે દફતર તપાસવા લાગ્યો, તપાસતાં તેને ખાત્રી થઈ કે આ દફતરો જે **હસન સબ્બાહે** લખેલાં છે તે જો સુલતાન પાસે રજુ થશે તો સુલતાન મારી નબળાઈ ગણી મને હલકો પાડશે એવી બીકથી **હસન સબ્બાહની** નજર ચુકાવીને દફતરમાંના થોડા પાનાં કહાડી નાખ્યા અને પછવાડે પોતાનો ગુલામ ઉભો હતો, તેને આપી તે કાગળો નાશ કર-

વાનો હુકમ કર્યો જે હુકમ ગુલામ સાંભળીને આપેલા કાગળોનો નાશ કરવા ચાલ્યો ગયો અને ત્યાર પછી થોડો વખત રહી સુલતાન દરબારમાં આવ્યો. અને **હસન સબ્બાહ**નાં કાગળીઆઓ રજુ કરવામાં આવ્યા ત્યારે અંદર અધુરી વીગત જોઇને સુલતાનને ગુસ્સો આવ્યો, જે તક જોઇને **નિઝામ ઉલ મુલ્કે** કહ્યું કે બાદશાહ સલામત! હું તો આપને કહેતો હતો કે આપનું વિશાળ રાજ જેની સરહદ રૂમ અને મીશરથી લઇને ખુરાશાન સુધીની છે. તેનો હીસાબ રજુ કરવા માટે મેં જે એક વર્ષની મુદત માંગી હતી, તે જો આપે મંજુર રાખી હતે તો કદી પણ **હસન સબ્બાહ**ની જેમ ભુલ થવા નહીં પામતે. **સુલતાન સલજુકી** કાચા કાનનો હોવાથી **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**નાં ખુશામદ ભરેલા અલફાજો સાંભળી વધુ ગુસ્સામાં આવી ગયો જેથી **હસન સબ્બાહ**ની આ મહાભારત મહેનત સામે ન જોતાં બદલામાં ગેરઇન્સાફ આપ્યો જેથી **હસન સબ્બાહે** પોતાનાં મન સાથે વિચાર્યું કે એવા બેકદર રાજા પાસે રહેવામાં આપણી સલામતી નથી. જેથી હમેશ માટે સુલતાનની દરબાર છોડીને પોતાની આલી હીંમતનાં હીસાબે પાછો મેદાને પડયો. *

× × × × × × × ×

હસન બીન સબ્બાહ—ઇસમાઇલી કેમ થયો?

પ્રકરણ ૫ મું.

—:o:—

સુ**લતાન સલજુકીની** દરબારમાંથી બહાર પડયા પછી **હસન સબ્બાહ** ઇસફ્હાનમાં પહોંચ્યો અને તેનાં મનમાં **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**નાં કપટ વિષે એકથી વધુ વાર એવા વીચારો ધોળાયા કરતા, પણ જ્યારે તેને મીશરમાં રાજ્યકર્તા ઇસમાઇલી (૧૮) માં ઇમામ મોલાના શાહા મુસ્તનસારબીલ્લાહ (અ) નાં એક **દાઇ** નામે **અબુ-નઝમ** સાથે મુલાકાત થઈ. અને તેમાં મઝહબી ચર્ચામાં ઉતરતાં તે દુન્યવી ખટપટના ખ્યાલથી મોકળો થયો, **હસન સબ્બાહ** પોતાના બાપદાદાથી પળાતા આવેલા **બતનિયેહ સુફીપંથ** (બાતીન્યાં) નો હતો, પણ તેને મળેલી ઉંચા પ્રકારની તાલીમ અને તેના તિક્ષ્ણ

ઝહેનનાં લીધે તે મઝહબ સંબંધીના વિચારમાં બહુ આગળ વધેલો હતો. અને તેને **ઇલ્મેરૂહાની**ના જોરદાર તબક્કા ઉપર પહોંચેલો આપણે અગાઉ ઓળખાવી ગયા છીએ. તે બાબદ તરફ તે વધુ ને વધુ દોરવાયો અને તેમાં ઇસિમાઇલિ મઝહબના દાઇની મુલાકાતથી તેને નિર્ણય કરવા માટે વધુ સરસ તક હાથ લાગી પવિત્ર કલમાનો ભેદ અને **કુરાને સરીફ**માં સુરતુન નુરતું પ્રકરણ તેને વધુ આભાર ભુત થઈ પડ્યું.

હસન સબ્બાહ તથા ઇસમાઇલી દાઇનો ધાર્મીક સંવાદ.

ઇસિલામ ધર્મનાં પાક કલમે તોહીદ **લાઇલાહા ઇલલ્લાહ**ના સરીયતના કાનુન મુજબ સામાન્ય અર્થ કરતાં તેમાં સમાએલા ઊમદા ભેદનું રહસ્ય **હસન સબ્બાહ** પોતાની તીક્ષણ વિચાર શક્તિના લીધે મદરેસાની તાલીમ પછી જે સમજ્યો હતો તે એ હતું કે:—

લાઇલાહા=નહિ અલ્લાહ,

ઇલલ્લાહ=સિવાય મઆબુદ.

આ શબ્દાર્થ જો કે ઇસિલામ અખત્યાર કરનારના પ્રથમ એકરાર રૂપે શીખવવામાં આવે છે. અને તેના મદાર ઉપરજ ઇસિલામની **સરીયત, તરીકત, હકીકત** અને **મારફત**ની ચારે ડીગરીઓનું મંડાણ છે, અને તેને દરેક તબક્કામાં તેના દરજા સુધી સમજાવવામાં આવે છે, એમાનું **હસન સબ્બાહ**નું અત્યાર સુધીનું શીક્ષણ સરી-

યતથી આગળ વધીને તરીકતના દરજા સુધી પહોંચ્યું હતું. જ્યારે ત્રીજી હકીકતની ડીગરી વિષે તેની ઇંતેજારી વચે ઇસમાઇલી દાઇની મુલાકાત તેને ઘણી વખતસરની થઇ પડી, જેમ મુળાક્ષરો ઓળખ્યા પછી તેના વાંચનની જરૂર સમજયા વગર જો મુળાક્ષરો ઉપરજ અટકી રહે તો તે શખ્સ કંઈ પણ મુળાક્ષર ઓળખવાનો હેતું મેળવી શકશે નહી. તેવી રીતે કલમો અને તેની સરીયતનો અર્થ **બીજો કોઇ ખુદા નથી મગર ખુદા એકજ** છે એ વાકયમાં પવિત્ર રહસ્ય શું સમાએલું છે. તે આગળ વધીને શોધવાની મહેનતમાં ન ઉતરનાર કદી પણ અલ્લાહને ઓળખવાની ખરી સમજ પામી શકતો નથી.

આ વીવેચન દાઇ **અબુનઝમનું હસન સબ્બાહ** પ્રત્યે સુરૂ જીજ્ઞાસા ઉશ્કેરવા માટેનું હતું. અને **હસન સબ્બાહ** સરીયતની ડીગરીથી આગળ વધીને જે તબકકે પહોંચેલો હતો. તેને આ વીવેચન એટલું બધું પ્રીય થઈ પડયું કે તેને જે પોતાના અગાઉના હમસરીકોમાં મળેલી નીરાશી પછી આ તકે ઘણી બુલંદ હીંમત પર મક્કમ થવાને બન્યું અને તેણે લાગ લાગટ પોતાને ઉભરાતા પ્રશ્નોનો જથો **દાઇ અબુનઝમ** પાસે રજુ કરી ખુલાસાનો ઇંતેજાર રહયો; તેના સવાલો અને ઇસમાઇલી દાઇએ તેના આપેલા જવાબોમાનાં મુખ્ય **નીચે** મુજબ હતા.

હસન સબ્બાહ–પવિત્ર કલમામાં ખુદાની વાહાદાનિયત સમાએલીછે, તેની સમજ **કુરાને સરીફમાં** કયે સ્થળે છે?

દાઇ—સુરતુન નુરમાં એક આયતમાં કહેલું છે કે **અલ્લાહ જમીન અને આસમાનનું નુર છે. અલ્લાહ જેને ચાહે છે તેને પોતાના નુરવડે હીદાયત કરે છે.**

હસન સબ્બાહ—(સુબ્હાન અલ્લાહ) નુર વડે હીદાયત કરવામાં આવે છે એટલે શું ?

દાઇ=(હસન) તમારી અને મારી મુલાકાત આ સવાલના જવાબ પછી જે સુંદર પરીણામ લાવનાર છે, તેને માટે હું તમને મુબારકી આપું છું, કારણ કે સરીયત અને તરીકતની હદ ઓળંગીને હકીકતીની ખુશનુમા સરઝમીનમાં પોતાનો કદમ મુકવાનું જેના નસીબમાં હોય છે, અથવા અલ્લાહ જેને હીદાયત કરવા ચાહે છે. તેજ આવા પ્રશ્નો ઉપર વધુ અને વધુ વિચાર કરે છે તેમજ ખુદાએ જેના દીલ ઉપર, જબાન ઉપર, કાન ઉપર અને આંખ ઉપર સીલ મારેલ છે, તે બીચારાઓ આ તમારા નુરાની સવાલનાં લુત્ફને મેળવવાથી બે નસીબ રહી જાય છે.

હસન સબ્બાહ=(મુસકરાઈને) ખરેખર મને તમારી આજની મુલાકાત ગોયા મારી ઇલ્મ મેળવવાની જીંદગીની સોનેરી ઉમેદ પાર પાડનારી લેખું છું.

દાઇ=(મરહબા) અને હું પણ તમારા ઉપર જે ઝળકતી આશા રાખતો હતો. તેવા તમો પુરવાર થતા જાઓ છો એમ કહી **હસન સબ્બાહ**નાં સવાલનો જવાબ આપતાં બોલ્યો, કે **વહદહુલ્લાહ સરીક** અલ્લાહની પેછાન તેનાં નુરથી આપણે કરી શકીએ, જે નુર

લામકાંથી દરજ્જા બ દરજ્જા આ દુનીયામાં ઝલવાગર થયું. તે **પંજેતનનાં** નુર તરીકે **હઝરત મૌલા મુરતઝાઅલી** (અ) થી ઝળક્યું.

હસન સબ્બાહ=(અજબ થઇને) **જનાબે મોહમદ મુસ્તફા** (સ)નો દરજ્જો ત્યારે કેવા પ્રકારનો કહેશો?

દાઇ=(માશા અલ્લાહ) હસન આ તમારો બીજો પ્રશ્ન પણ મુબારક ગણું છું, કારણ કે **પયગમ્બર** અને **ઈમામની** શનાખત સરીયતી જે પ્રમાણમાં કરે છે તે કરતાં વધુ ઉચા દરજ્જાની સમજ હકીકતીઓ બતાવે છે. ચાળીશ વર્ષ સુધી નબુવત જાહેર ન કરતાં જ્યારે **હઝરત મૌલા મુરતઝા અલી** (અ) બાળ વયમાંથી અગીયાર વર્ષની વાહાદાનીયતના આંકડા સીધ કરનારી વયમાં આવ્યા અને જ્યારે તેમનો વિચાર થયો ત્યારે નબુવત જાહેર કીધી. અને એટલા ઉપરથી ઈમામત અને પયગમ્બરી શું દરજ્જો ધરાવે છે તે તમારા જેવા વિદ્વાનને વધુ સમજાવવાની હું અગત્ય માનતો નથી.

હસન સબ્બાહ=(હર્ષમાં ઉભરાઇને) દાઇનાં હાથને ચુમ્બન કરવા જતો હતો. તેટલામાં દાઇએ કહ્યું સબુર કરો હસન ઉતાવળા ન થાઓ **દસ્તબોશી ઇમામ** સીવાય બીજા કોઇને પણ કરવાને હકીકતમાં મના છે. હસન અટક્યો અને વધુ એહશાન સાથે દાઈ તરફ માનની નજરથી જોતાં બોલ્યો જનાબ, તમારા જવાબથી મને સમજાય છે કે ખુદાનું નુર ઇમામ સીવાય પયગમ્બરો ધરાવી શકે નહીં.

દાઈ=નહી એમ કહેવા પહેલા ખુદાનાં નુર તરીકે ઓળખાતાં **પંજેતનની** એકલી ગણતરીથી અચકાવવું જોઇએ, પણ **જનાબ**

મોહમદ મુસ્તફા (સ) પણ ખુદાનું નુર હોવા છતાં એમના પોતાના **હઝરત મૌલા મુરતઝાઅલી** (અ)નાં સમયના માન ભરેલા જાહેરવર્તનનાં દાખલા સમજવા જોઈએ.

હસન સબ્બાહ=(ઈન્તેજારીથી) તે શું ?

દાઈ=(ભાર મેલીને) તે **અના મદીનતુલ ઇલ્મ, ફ અલી બાબોહા,** અને **લાફતા ઇલ્લા અલી લા સએફ ઇલ્લા જુલફીકાર,** તથા **નાદેઅલી**ના વાકયો હું ધારૂં છું કે તમને હીદાયત કરશે. જેમાં છેવટે પયગમ્બરે પણ **હઝરત મૌલા મુરતઝાઅલી** (અ) ની મદદ માગી છે.

હસન સબ્બાહ=(પ્રફુલિત ચહેરે) અહશનત અહશનતઃ હું હવે **અલી** (અ) તે કોણ અને **મોહમદ** (સ) કોણ તે સમજ્યો કે ઈમામ પયગમ્બરો ફરતા એટલા માટે વધે કે અલ્લાહનું નુર તેમનામાંથી ક્રમવાર દુનીયામાં હીદાયત કરતું રહે છે. થોડા વીચાર પછી હસને પુછ્યું કે ઈમામ ગયેબ છે, એવું જે કેટલાક મુસલમાનો માને છે તેનું કેમ ?

દાઇ=(હસીને) હસન હું અજબ થાઉં છું કે ઈમામ ગયેબની માન્યતાવાલા મુસલમાનો **કુરાને સરીફ** અને **હદીસને** માનવાવાળા છતાં તે ઈમામતનાં સંબંધમાં ખુલાસો કરનારા મુદ્દાઓ ઉપર બીલકુલ વીચાર કરવા જતા નથી. કે ખુદાનું નુર જેને માનવામાં આવે અને જે હીદાયત કરે તે નુર કે જેની હસ્તીથી આ દુનીયાની હસ્તી છે તેનામાં કેવી અખંડ શકિત (કુદરત) હોવી જોઇએ તેનો જો

અર્થ સમજે તો તેને દોષ લાગે એવા વિચારો આવે નહી. ખુદાનું નુર તે એક ખુદાઇ સત્તા છે અને તે સત્તા **હઝરત અલી મોલા મુરતઝાઅલી** (અ૦) માં જાહેર થવા પછી અખંડ રીતે એવી ને એવી ત્યાર પછીનાં ઇમામોમાં જુદા જુદા દેખાવે ઝળકતી રહી છે. અને તેટલા માટે પંજેતનમાં ગણાતાં છતાં ઇમામત મોલાના **હઝરત હસન** (અ) ને નહી પણ ઇસિમાઇલી મઝહબ વાજબી રીતે મોલાના **ઇમામ હુસેન** (અ) ને બીજા ઇમામ તરીકે ગણે છે અને એ ઇમામ હુસેન (અ) આ દુનીયા ઉપરે જે પોતાના કર્તવ્ય અને પરાક્રમ બતાવ્યા છે તે તેના ઇમામતનાં ઝહુરનો પાવર છે તેના બદલ **હઝરત મોલાના હસન** (અ) મોઆવીઆ સાથે જયારે સુલેહ કરી ત્યારે કરાર કીધો કે તારી હયાતી સુધી હકુમત તું ભોગવે ત્યારે **મોલાના હઝરત ઇમામ હુસેન** (અ) મોઆવીઆ પછી જયારે તેનો છોકરો **યઝીદ** ગાદીએ બેઠો તે ગાદીએ આવતા એક જાહેરનામું બહાર પાડયું કે સર્વે પ્રજા મારી બએત કબુલ કરે એ જયારે **હઝરત ઇમામ હુસેન** (અ) ને કહેવામાં આવ્યું ત્યારે તેવણે ઇનકાર કર્યો ત્યારે યઝીદ તરફથી **હઝરત ઇમામ હુસેન** (અ) ની ગરદન મારવા હુકમ થયો પણ **હઝરત ઇમામ હુસેન** (અ) મલઉનને કહી મોકલાવીયું કે મારી તરફે કુદરતની સર્વે સતા છે માટે કદી પણ હું તારી બએત કરવાનો નથી. છેવટે યઝીદનાં ત્રાસથી **હઝરત ઇમામ હુસેન**(અ) મક્કે અને ત્યાંથી મદીને થઈ કરબલા જઇ પહોંચ્યા, તેની ખબર પડતા યઝીદના હુકમથી કુફાના ગવર્નર **અબદુલા જયાદે** કરબલા તરફે **ઉમરશાદ**-ની સરદારી હેઠળ એક મોટું લશ્કર મોકલી **હઝરત ઇમામ હુસેન**

(અ) સામે લડાઇ જાહેર કરી ત્યાં કરબલાના મેદાનમાં મોટું ખુનખોર યુદ્ધ થયું, જેમાં **મોલાના હઝરત ઇમામ હુસેન** (અ) પુર દીલેરી અને બુલંદ હીંમત સાથે લડયા જે લડતી વખતે ઇમામની ઝળકતી જુલફીકાર ફરવાથી જમીન આસમાન ધ્રુજવા લાગ્યા ચરીન્દા તથા પરીન્દા પોતાના રહેઠાણોમાં બીકથી ભરાઈ ગયા ફરેસ્તાઓ અલ અમાન અલ અમાનનાં અવાજો કરવા લાગ્યા, બીજી બાજુ કુફારો તરફથી લાખો તીરોનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો પણ **હઝરત ઇમામ હુસેન** (અ) ને એક પણ જખમ થયો નહીં છતાં દુનિયાના નિયમને માન આપવા દરેક દેહધારી અવતારી પુરૂષો બંધાએલા છે, કે એ દુન્યાના મેદાનમાં જે નુર સ્વરૂપ ધારણ કરી આવ્યો કે અવશ્ય તેની દેહ પડવીજ જોઇએ તે સુન્નત પ્રમાણે **હઝરત ઇમામ હુસેન** (અ) પોતાના ફરજંદ **મોલાના ઝેનુલઆબદીન** પાસે ખીમાંમાં ગયા અને પોતાના જીસમમાં ઝળકતું નુર જહુર ઈમામતનું તે પોતાના ફરજંદને આપ્યું ત્યારે ઈમામતનું નુર **ઇમામ જેનુલઆબદીન**માં જલવાગર થયું અને પોતે **હુસેન** મેદાને પડ્યા ત્યાં કુફારો પોતાની ધારેલી મકસુદ હાંસલ કરી શકયા, નહી તો જયાં સુધી એક કાલીબમાં ઇમામનું જહુર પ્રકાશતું હોય ત્યાં લગી કોઈની તાકાત નથી. કે તેને કોઇ પણ જાતની ઈજા પહોંચાડી શકે, વળી **હઝરત મોલા મુરતઝાઅલી** (અ) ફરમાવ્યું છે કે **હું કુરાને સરીફનાં ગુહ્ય અર્થ જાણું છું તેમજ કુરાને સરીફથી અંગાઉ થઇ ગયેલા કીતાબોનો પણ ગુઢાર્થ સમજું છું.** ત્યારે આ તકે વિચાર કરવો જોઇએ કે ઈમામની ગેર હાજરીમાં જે ઈસલામમાં ભેદ ભરેલી ખુબીઓ સમાએલી છે તેનું વ-

ણ્ન કરી કોણ સમજાવી શકે, તેમજ ઉપલી તકલીફોના પ્રસંગમાં પણ ઇમામની હાજરી જોવામાં આવી છે, ત્યારે સાધારણ સંજોગો વચ્ચે ઇમામનું ગાયબ થવું એ અશક્ય છે. વળી રસુલલ્લાહ (સ) ફરમાવે છે, કે **ઇમામની સહાયતા વગર જે શખ્સ સરીયત તથા હકીકત અખ્તીઆર કરે છે, તે** ખરેખર ગુમરાહ **થાય છે.** વળી બીજે ઠેકાણે ફરમાવેલ છે કે, **હયાત અને કાયમ ઇમામ વગર ખાલી આ જમીન રહી શકેજ નહી** એવું તો અનેક હદીશો દેખાડે છે.

હસન સબ્બાહ–(બસ સાહેબ) ખરેખર આજે તમોએ મારૂં જીવન સફળ કર્યું છે. મારી સર્વે શંકાનું સમાધાન થયું હવે મારી જીજ્ઞાસા તમારા પ્રત્યે માન ભરેલી છે, માટે કહો કે સાહેબુલ ઝમાન ક્યાં છે?

દાઇ–(હસન સબ્બાહ)હવે મને કહેવામાં કાંઈ પણ અચકાવાનું નથી સાંભળો **હઝરત મોલા મુરતઝાઅલી** (અ) તે આપણા ઇસમાઇલીઓના પહેલા ઇમામથી ઇમામતનું નુર જરુર મુનતકલ થતું, હાલ **હઝરત મોલાના મુસ્તનસીરબીલ્લાહ** (અ) માં જલવાગર થઈ રહ્યું છે, જેવણ સાહેબુલ ઝમાન આપણા ઇસમાઇલીઓનાં સીલસીલેવાર (૧૮) અઢારમાં ઇમામ છે. એવણ ને તેવણના પીતાશ્રી **મોલાના શાહ ઝાહેરઅલી** (અ) તરફથી હી. સ. ૪૨૭ ઈ. સ. ૧ ૩૫ માં ઇમામની પદવી આપવામાં આવી છે, જે હાલના આપણા સર્વસ્વના સાહેબ છે. તેઓ હમણા મીશરનાં રાજકર્તા તથા ઇમામતની મસનદ પર બીરાજમાન છે, એટલું સાંભળીને **હસન સબ્બાહને** આતુરવેલી લાગીને જીંદગીનું સાર્થક થએલું સમજી દીદારના ફીરાકમાં મુબતલા થયો.

હસન બીન સબ્બાહની ભયંકર-માંદગી અને દીદાર માટેની ઇન્તેજારી.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

અબુનઝમ દાઇના ઉપદેશથી **હસન સબ્બાહને** એવી અદભુત અસર થઇ કે રાત અને દીવસ પોતે શાન્ત અને એકાન્તમાં પડી રહેતો અને જંગલોના અંદર ખાધા પીધાની દરકાર કર્યાં વગર ભટકયા કરતો અને જાણે એક રૂહાનીના પવિત્રપણાનો સીધો સબંધ અલ્લાહના નુર સાથે ફુવારાની માફક ઉછળાતા ટપળી રહેલો હતો. અને તેનાં અતઃકરણની આજુ બાજુમાં નફસાનીયતના હવાશો અને સહવાસોનાં મલિન રજકણોને જાણે બાળી નાંખતો હતો અને આ મુજબની હકીકતી ઇશ્કની ઝળકતી જવાળા તેના રૂવેરૂવાં અંદર એટલી બધી પ્રસરી ગઇ હતી કે તેની જીસમાંની હાલતનું તેને લેશ પણ ભાન રહેતું નહતું, અને આવી હાલતમાં તેણે થોડી મુદત પસાર કીધી નહી તેટલામાં તેને દાઇ અબુનઝમે જંગલમાંથી સોધી કાઢયો ત્યાં તદન બેભાન હાલતમાં એક પથ્થરને અઢેલો નાતવાન

સ્થિતીમાં જોયો **અબુનઝમ** ગભરાયો અને તેની વધુ નજદીક જતાં દુર્બળ થઈ ગયેલા ચહેરા ઉપર પ્રકાશતા નુરથી ચકિત થયો. ઘડી ભર તેને લાગ્યું કે **હસન સબ્બાહ** છે કે બીજો કોઈ? પણ એ સવાલનો નિર્ણય **હસન સબ્બાહની** ચમકતી નુરાની આંખોએ ઉ-કાર વશ શબ્દોનો તિક્ષણ પણ અસરકારક —અહો **અબુનઝમ**! એ ઉચ્ચાર કહાડયો એટલે **અબુનઝમ** દોડયો અને મહોબતથી લપટી પડયો, જયારે **હસન સબ્બાહની** ચમકતી આંખોમાંથી ઉપકાના આંસુની ધાર વહેવા લાગી જીસમાની નબળાઈને લીધે **હસન સબ્બા હ** વધુ બોલી શકયો નહી. પણ **અબુનઝમ દાઈએ** તેની રૂહાની ઇશ્કની મસ્તી સમજી લીધી તેણે પછી **હસન સબ્બાહને** વધુ છેડયો નહી. પણ નજદીકમાંથી સાધન મેળવીને ગામમાં પહોંચાડવાની તજવીજ કરી બેભાન હાલતમાં જયારે **અબુનઝમે** તેને ઉંચકયો ત્યારે જીસ્માની હરકતથી બહુ તીણા સ્વરે **યાશાહા! યાશાહા!** એટલું બોલ્યો **અબુનઝમનાં** જીગરમાં આ શબ્દોનો અર્થ એ ઉત્પન્ન થયો કે **હસન સબ્બાહને મોલાના શાહા મુસ્તનશીર બી-લ્લાહનાં** દીદારથી મુશરફ બને તેટલી ઝડપથી થવાની તેને તીવ્ર ઇચ્છા છે.

આ રીતે ઇસ્લામના **હકીકતી** દરજ્જાનાં સરદારનો આશક અને ઇસમાઇલી હક તરીકેનાં ઝુંડનો રૂવાબ દુનિયાનાં દરેક ભાગોમાં ફેલાવનાર **હસન સબ્બાહ** દુનિયાની દ્રષ્ટિમાં અથવા તેનાં વિરોધીયોની નજરે ભયંકર માંદગીમાં જાણે મરણ પથારીએ પડયો હતો. **પરંતુ**

અબુનઝમ દાઇ સમજતો હતો કે **હુસન સબ્બાહ**નું **અંતઃકરણ** જીસ્માની ખાહેશોને બાળી નાખવા માટે હકીકની ઇશકની આગથી ભડકી રહ્યું હતું અને તે પોતાની સખત કસોટીમાંથી પસાર થઈ શુધ્ધ થતો જતો હતો. એવા સમયમાં **અબુનઝમે** તેની એટલી ઊંચા પ્રકારની સારવાર કરી કે **હુસન સબ્બાહ** પોતાની તનદરૂસ્તી પછીના દિવસોમાં જ્યારે જ્યારે પણ **અબુનઝમ**ની સેવા યાદ કરતો ત્યારે ત્યારે તે એને માટે દુવા કર્યા કરતો ઇસિમાઇલીઓનાં અંતઃકરણની ખરી લાગણીનું એક એવું દ્રષ્ટાંત બનેલું છે કે તે ભવિષ્યનાં ઇસમાઇલીઓને પોતાની સાચી ફરજનો પાઠ શીખાવ્યા કરે છે.

હુસન સબ્બાહ બીજાને રહયા પછી તેને તનદરૂસ્ત કરવાને જો કોઈ પણ દવા આબાદ ફાયદેમંદ નીવડી હોય તો તે **અબુનઝમ**નાં ઇમામની હજુરમાં પહોંચાડવાની ખાત્રી ભરેલા સખુનોજ હતા. અને જેમ જેમ તેની જીસમાની હાલત કુવત મેળવતી ગઈ ત્યારે ઇમામની પીછાનત અને તેમની તારીફ એજ તેનો ખોરાક હતો.

જે વખતે **હુસન સબ્બાહ** મુસાફરી કરી શકે એવો ટટાર થયો ત્યારે તેનાં ચહેરાની કાન્તિ એવા સુંદર પ્રકાશમાં ખીલી નીકળી કે તેને અગાઉ જોનાર તેની સામે નઝર કરી શકતા નહી હાશલકલામ **અબુનઝમ**ની સલાહથી ઇમામની ખીદમતમાં જવાને **ઇસ્ફેહાન**માંથી બહાર પડયો અને ઇરાંનની સરહદ તરફ મુસાફરી ચાલુ રાખી વચમાં **રેય** નામનાં ગામમાં જ્યાં ઇમામના મઝહબી સેખ (વજીર) જેને દાઇઓ મુકરર કરવાનો અને ધાર્મિક ઓરડરો આપવાનો ઇમામ

તરફથી હુકમ મળેલો હતો. જેનું નામ **અબ્દુલ મલેક બીન અતાર** હતું, તેની મુલાકાતે લઈ જવા **અબુનઝમે હસન સબ્બાહને** ખાહેશ દેખાડી અને તે મુજબ એક દીવસ ઇસ્માઇલી ધાર્મિક મીજલસમાં **હસન સબ્બાહ** ને **અબુનઝમ** લઇ ગયો, અને તે મીજલસમાં **સેખ અતારનો** રૂહાની ઇલિમ અને ઇમામના શનાખતની ઊંચા દરજાની વાએઝને સાંભળ્યા પછી મોસુફ શેખ સાહેબ સાથે **અબુનઝમે હસન સબ્બાહની** ઓળખાણ કરાવી અને સીફારસ કરી જે ઉપરથી શેખ સાહેબે **હસન સબ્બાહની** વધુ માન ભરેલી મુલાકાતો લીધી અને આ એક ખીલતા નવજવાનનાં ગંભીર ચહેરા અને તેજસ્વી આંખોમાં ઇસ્માઇલી મઝહબનો જે મક્કમ પાવર ઝળકી રહયો હતો તેની કદર કરી તેની વાકય ચાતુર્યતા ખાલીશ અંતઃકરણ અને જુસ્સાદાર સખુનોના પ્રવાહથી **શેખ છક્ક થઈ ગયા** અને પ્રસન્નતાથી તેને ઇસ્માઇલી દાઇનો અધીકાર પોતાને ઇમામની મળેલી સતાની રૂઇએ બક્ષ્યો અને **હસન સબ્બાહની** ઇમામનાં દીદારની ઇન્તેજારી પુર્ણ કરવા માટે મીસર જવાની ગોઠવણ કરી આપી.

અહીંથી માન અકરામનાં સાધનો સહિત **અબુનઝમથી હસન સબ્બાહ** જયારે છુટો પડયો ત્યારે તેણે કરેલા ઉપકાર અને ધાર્મીક શીક્ષણ ઉપદેશ માટે લીધેલી તકલીફ માટે પોતાને કરજદાર જેવો ગણી પુર્ણ મહોબતથી મીશર તરફ રવાનાં થયો, શેખ સાહેબે **હસન સબ્બાહનાં** રવાનાં થયા અગાઉ કાસદ મારફતે **ઇમામની** હઝુર

પુર નુરમાં **હસન સબ્બાહ**ની લાયકાત અને પોતાની પસંદગી વીષે જે હકીકતો રજુ કરી હતી, તે ઉપરથી **હસન સબ્બાહ**નાં મીશર પહોંચવા સમયે ઇમામનાં તરફથી તેને ઇજત કરવા ઇસ્તકબાલ માટે ખાસ સભ્ય માણસો મોકલવામાં આવ્યા હતા અને આ રીતે **હસન સબ્બાહે** ઇમામની પોતા ઉપર મહેરબાની જેમ જેમ મેળવી તેમ તેમ તેની દીદારની ઇન્તેજારીની સીમા રહી નહી.

હસન સબ્બાહને ઇમામની માલેકીનાં એક મહેમાનદારીની સગવડ જાળવનારા સુંદર મકાનમાં ઉતારો આપવામાં આવ્યો હતો છતાં દોઢ વર્ષ સુધી **હસન સબ્બાહને** ઇમામની હઝુર નશીબ થવાનો પ્રસંગ મળ્યો નહોતો અને જાણે તેની આ છેલ્લા દરજ્જાની ખાસ કસોટી કે જેટલી મુદતમાં **હસન સબ્બાહને** ઇસ્માઇલી મઝહબના શિક્ષક તરીકે બજાવવાની ફરજોનો અભ્યાસ કરવાનો હતો.

જે લાંબી મુદત **હસન સબ્બાહે** ઇન્તેજારીમાં ને ઇન્તેજારીમાં વધુ અને વધુ કસોટીમાં પસાર કરી તેથી **બનીફાતમાઇ** વંશના **આલેરસુલ** અને **ઓલાદેઅલી**ની સીધી નશલે ઉતરી આવેલા તે વખતનાં ઇમામનના હકદાર વારસ **હઝરત મોલાના શાહા મુસ્તનસીરબીલ્લાહ**ની હુઝુર પુર નુરમાં હાઝર થવાનો **હસન સબ્બાહને** હુકમ મળ્યો અને તેની રૂઇએ દરરોજ ઇમામની દરબારમાં હાજરી આપવા લાગ્યો અને ચુસ્ત ઇમાનદારની છાજતી રીતે દસ્ત બસ્તા (હાથ બાંધીને) ઇમામની ખીદમત ખરા અંતઃકરણથી કરતો રહયો અને પોતાની જીંદગીની અમુલ્ય દરેક પળો ઇમામનાં દીદાર કરી આનંદમાં રહેતો.

મિસરમાં હસન બીન સબ્બાહ
વિરૂદ્ધ
લશ્કરનો સેનાપતિ.

પ્રકરણ ૭ મું.

ઇમામત જેનો ખુદાનાં નુરથી સબંધ છે તેવા હકીકતી ઇસિલામનાં ઇસિમાઇલિ તરીકામાં સ્પષ્ટરીતે માનવામાં આવે છે, તે ઇમામત સપુર્દ કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તેના ઇમામોનાં તવારીખી દાખલાઓ તરફ જોતાં એમ નીર્ણય થાય છે કે ઇમામતનું નુર જેનાં જેમા (જીસ્મ)માં હોય તે જાહેર રીતે પોતાનાં મુરીદોની હાજરી દરમ્યે જેને પોતાની નશલમાંથી પોતાનાં પછીનાં ઇમામ તરીકે જાહેર કરે અને એ દરજ્જાની બક્ષીસો જેના કબજામાં રહે તેજ ઇમામ થઇ શકે છે. અને એક વખત ઇમામ તરીકે પોતાની નસલમાંથી જેને ઇમામ જાહેર કરે તે પછીના બીજા દાવેદારો ખોટા હોય છે, અથવા ઇમામના દરજ્જામાં જે ગાયબની હકીકતોથી વાકેફ હોય છે. તેના

ઉપર ઇલિઆમ આવે છે કારણ કે ઇમામ જેને ઇમામ તરીકે જાહેર કરે છે તે ઉપરજ મુસ્તકીમપણું જાળવી રાખવાનો મુરીદોને હક છે. પણ તેમાં ફરક લાવનાર કદી ઇમાનદાર ગણી શકાય નહી. અને ઇમામતના આવા નિયમનાં માટે ઘણા ઇમાનદારોની કસોટી થઈ ચુકી છે, અને તેમાં જેઓ ખાલીસ એતેકાદ ધરાવનારાઓ છે, તેજ ટકી શકયા છે, આવો દાખલો મોલાના શાહા ઇમામ **જાફરસાદીક**ના જમાનામાં મોલાનાં શાહ **ઇસમાઇલ** માટે **મુસેકાઝમ**નો બનેલો છે, જેને માટે બાર ઇમામ સુધી માનનારાઓ એવી રીવાયત લાવે છે કે

" ઈમામ જાફરે સાદેક શાહાઈસમાઈલને પ્રથમ ઈમામ તરીકે જાહેર કરયા હતા પણ ઈમ મ જાફર સાદીક [અ] ની હયાતીમાંજ ઈમામ ઈસમાઇલ [અ] ગુજરી ગયા હતા. અને તેમને દફન કરતી વખતે ઈમામ જાફર સાદીક [અ] જાહેર કરી દીધું કે "અયોહન્નાસ " તમે હવેથી મારી પછીના ઈમામ તરીકે મારા બીજા ફરજંદને ગણજો અને તેની તાબેદારી ઉઠાવજો. "

અફસોસ છે એ લોકોનાં ઇમાન પર કે જેને પોતાનાં પક્ષપાતને ખાતર **ઇમામત**નાં નીયમ વિરૂદ્ધ પોતાની ઇમાનદારી બતાવી **ઇમામ**ના વિરૂદ્ધ આવી દંતકથાઓને સતાવાર મનાવવા હીંમત કરે છે, કે જે **ઇમામ**ની શાન વિરૂધ્ધ હોય અને આવા ગસડી ગયેલા પક્ષપાતી ઇમામ માનવાના વિચારને કુદરતે અથવા **અલ્લાહ પાક** કે જેનો સંબંધ ઇમામત સાથે પોતાના નુરવડે અખંડ છે તેમાં કેટલાક લોકોની માન્યતા **હશન અશકરી** પછી ગુંચવાડામાં પડી અને **મહેદી** તરીકે ઇમામને માટે બનેલી હકીકતો ગોટાળામાં પડવાથી

ખુદાની મસલેહતના બાના તળે લોકોને ઇમામની સનાખ વગર દોરવી જઇ ભુલનું કારણ બન્યા.

આ પ્રસંગે અમારૂં આ વિવેચન એક એવાજ પ્રસંગને ખાતર હતું, તેથી તે રજુ કરી આગળ વધીશું કે **હસન સબ્બાહને** મીશર માં મોલાના શાહા **મુસ્તનસીર બીલ્લાહની** હજુર નસીબ થયા પછી ઇમામતના સવાલ ઉપર પોતાની કસોટી આપવી પડી. અનહદ મુશ્કેલીયોનાં કડવા અનુભવ પછી ઇમામના દીદાર રૂપી અમૃત **હસન સબ્બાહ** જેવા મુસ્તકીમ મનનાં અને બુલંદ હીમતનાં પુરૂષાર્થી પુરૂષને પ્રાપ્ત થયું તેમાં જીવ સટોસટના વીઘ્નોથી અચળ પણે ટકી રહેવાનું સામર્થ **હસન સબ્બાહના** દાખલાથી ભવીષ્યના ડગમગીઆ ઇસ્માઇલીઓને પાઠ શીખવાને બસ છે.

મીસરમાં ઇમામનાં રાજ્યનો **અમીરઝયુશ** નામનો એક સુપેસાલાર જે પોતાનાં લશ્કરી બળવડે અભિમાનમાં મસ્ત હતો. અને મોલાના શાહા **મુસ્તનસીરબીલ્લાહ** (અ) ના નાના ફરજંદ **મુસ્તેઅલીનો** મામો થતો હતો. આ બે તરફનાં પણ ખોટા અભિમાનમાં તેણે પોતાનું ઇમાન ખોયું તેનો દાખલો તવારીખમાં નોંધાઈ રહયો.

જે વખતે મોલાના શાહા **મુસ્તનસીરબીલ્લાહ** (અ) પોતાનાં વડા ફરજંદ મોલાના **શાહા નીઝાર**(અ) ને પોતાનાં મુરીદો હજુ ઇમામત સોંપી ને ઇમામ તરીકે જાહેર કર્યા. તે વખતે પોતાના

ભાણેજ મુસ્તેઅલીને ઇમામત સોંપવા માટે તે મોલાના **શાહા નીઝાર**ની વિરૂધ્ધ પ્રપંચ રચવા લાગ્યો, અને તે વખતે જ્યારે **હસન સબ્બાહે** જોયું કે ઇમામનાં ફરમાન વિરૂધ્ધ **અમીરઝયુશ** વર્તવાની કોસીશ કરે છે ત્યારે તે ઘણોજ દુખાયો પણ **અમીરઝયુશ**ની સતા લાગવગ અને જબરદસ્તી તથા ઇમામનાં ઘર સાથેનું તેનું સગપણ સંબંધ **હસન સબ્બાહ**ને પહેલી નજરે પહાડ સમાન દેખાયું પરંતુ ઇમામનાં સાચા આશક તરીકે તેની રૂહાની લાગણીઓના વિશાળપણાથી તેને મન, આ વિરૂધ્ધના કુચ્છ બિસાદમાં નહી હતી. ઇમામત અને તેમનાં મોહકમ ફરમાનો નો ખ્યાલ, તેની દ્રઢતાનો સ્થંભ હતો. અને તેનાં છાયાં નીચે તેણે સુપહેસાલાર **અમીરઝયુશ**ની વિરૂધ્ધતા સામે પોતાની ચર્ચા પોતાના હમશરીકોમાં વધારવા માંડી રાજદ્વારી પ્રપંચીઓની કુશળતા હંમેશાં ચપળ હોય છે. એવા ખાનગી સાધનો મારફતે સુપેહસાલાર **અમીરઝયુશે હસન સબ્બાહ**ની વર્તણુંક પોતાની ગણતરી વિરૂધ્ધ મોલાના **શાહા નીઝાર** (અ)ની તરફેણમાં જ્યારે જોઈ ત્યારે તેણે **હસન સબ્બાહ**ને ધમકી મોકલાવી કે જો તું **મુસ્તેઅલી**ની તરફેણમાં પોતાનો અભિપ્રાય નહી આપશે તો ઘણી સખત સજા સહન કરવી પડશે.

હસન સબ્બાહે એક દીલેર મર્દ તરીકે કંઇપણ છુપાંમણાં કર્યાં વગર અને **અમીરઝયુશ**ની સત્તાનો ડર કર્યા વગર ખુલ્લાં શબ્દોમાં મોલાનાં શાહા **નિઝાર** (અ) સિવાય બીજા કોઇને ઇમામ તરીકે નહી સ્વીકારવાનો પોતાનો જવાબ દ્રઢતાથી વાળ્યો.

આ રીતે હસન સબ્બાહ અને સુપહેસાલાર **અમીરઝયુશ** વચ્ચે ઈમામતનાં બારામાં જબરદસ્ત ઝુંબેશ ચાલુ થઈ પણ મુરદાર દુનિયા ઉપર મોહી પડેલાઓ અને ડરપોક દીલનાં મોટા ટોળાએ જાહેરમાં **અમીરઝયુશની** તરફદારી અખત્યાર કરી અને ઇમામતના સવાલમાં મૌલાના **શાહા ઇસમાઇલ** (અ) પછી આ બીજી વખત મૌલાનાં **શાહા નીઝાર** (અ) માટે જાહેર ભુલાવામાં પડયાં અને આ ઉપરથી એમ સીદ્ધ થાય છે કે જે લોકો ઇમામતનો સવાલ પુર્ણરીતે સમજતા નથી અને તેનો નીયમ જાણતા નથી તેઓજ આવી રીતે વખતોવખત ભુલાવો ખાઈ પોતાની આકબત બીગાડે છે, અને અર્ધસતાવાર મુદ્દાઓ ઉપર પોતાનાં ઈમાનનો પાયો રચી મમત કરવાની મુર્ખતા વાપરે છે. પરંતુ ખુદા પરહેજગાર લોકોનેજ હીદાયત કરે છે. એવું **કુરાને સરીફનું** મહાન વાકય પોતાનો પ્રભાવ **હસન સબ્બાહ** જેવા ખાલેશ અંતઃકરણો ઉપર પ્રગટાવે છે.

હસન સબ્બાહનો કેદખાનામાંથી ચમત્કારીક છુટકારો.

પ્રકરણ ૮ મુ.

બળવન્ત સુપેહસાલાર **અમીર ઝયુસને** કાને જ્યારે **હસન સબ્બાહનો** નીડર જવાબ પડયો ત્યારે તે ઉશકેરાયો અને **હસન સબ્બાહને** સતાવવાનો વિચાર કર્યો.

મોલાના શાહા **મુસ્તનશીરબીલ્લાહની** હજુરમાં **હસન સબ્બાહે** સુપેહસાલાર **અમીર ઝયુસની મુસ્તેઅલીની** તરફેણ વીષે જે અરજ ગુજારી તેનાં જવાબમાં મોલાના શાહ **મુસ્તનસીરબીલ્લાહે હસન સબ્બાહને** તેની ઇમાનદારી વીષે પ્રસન્ન થઈ દુવા આપી અને સબર પકડવા ફરમાવ્યું અને તેના ઉપર મોલાના **શાહાનીઝારની** સેવા વીષે બસારત આપી અને તેની બુલંદ હીમત ની ફતેહ ઇચ્છી.

હસન સબ્બાહ જેવા વીલક્ષણ પુરૂષને તથા જેણે પોતાનું તન-મન ખાલીશપણે ઇમામની પીછાણ કરવા પછી સેવા કરવા મક્કમપણું અખતીયાર કરયું છે તેવાને ઈમામની હજુરમાં ભલી આગાહી આપનારા વચનોથી દ્રઢતામાં જે સંગીન વધારો થયો તે અમરીયાદ હતો.

હસન સબ્બાહ ત્યાર પછીથી પ્રફુલીત ચહેરે રાત અને દીવસ મોલાના **શાહા નીઝાર**ની દરેક સેવા માટે કાળજી કરતો પરંતુ લશ્કરનાં બળે સુપેહસાલાર **અમીર ઝયુસે હસન સબ્બાહ**ની આસ પાસનાં તમામ મદદગારોને ધમકી અને લાલચથી દુર કરવા માંડયા, અને આ વખતે **હસન સબ્બાહ** પોતાના અડગપણાને અને પોતાની જીંદગીમાં હાથ લાગેલી ઈમામની ખરી સેવાની તકના હીસાબે અખંડ રીતે ટકી રહેલો હતો. છેવટે સુપેહસાલાર **અમીર ઝયુસે** તક સાંધી **હસન સબ્બાહ**ને મોલાના **શાહા નીઝાર**ની સેવાથી છુટો કરી "દુમ્યાદ" ના કીલ્લામાં કેદ કરવા નિશ્ચય કર્યો, મોલાના **મુસ્તનસીરબીલ્લાહ**ને જયારે આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેમણે સુપેહસાલાર **અમીર ઝયુસ**ને એ કામથી હાથ ઉઠાવવા ફરમાવ્યુ પરંતુ **અમીર ઝયુસે** રાજદ્વારી લોભ અને અભિમાનને લીધે ઈમામના હુકમથી વિરૂદ્ધ જતાં પોતાનું ઈમાન અને આકેબત ખરાબ કીધા અને **હસન સબ્બાહ**ને પોતાની ધારણા મુજબ પકડાવીને "દુમ્યાદ" ના કીલ્લામાં કેદ કર્યો છતાં પણ **હસન સબ્બાહ**ના મક્કમ ચહેરા ઉપર કસી પણ નિરાસી ભર્યા ચીન્હ હતા નહી. **ઇમામની આબાદીના**

રક્ષક હકીકતી વાઘ **હસન બીન સબ્બાહને અમીર ઝયુસ** જેવા બેફરમા ! **રૂબાહ**ના પ્રપંચમાં સપડાવું પડ્યું, ત્યાર પછી **અમીર-ઝયુસે હસન સબ્બાહ**ની બુલંદ હીમત ઉપર આશા બાંધી જાહેર લોકોમાં ઉભરાતા કચવાટને ખાતર બંધીવાનની હાલતમાં પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો અને દાઢમાં ઝેર ભરેલા સર્પની માફક પોતાની નરમાશ દેખાડી **હસન સબ્બાહ**ને પોતાનો અભિપ્રાય **મુસ્તેઅલી**ની તરફેણમાં આપવાને સમજાવ્યું તથા માન અને મોભાથી નવાજ-વાની લાલચ આપી **હસન સબ્બાહે** તેની આ માંગણી તરફ તિર-સ્કારની લાગણીથી જવાબ આપ્યો કે, અયે **અમીર ઝયુસ** તુને સ-મજ નથી! દુનીયા અને દીન એ બેઉને તું તારી તુંડાઈથી સરખા ગણે છે. અને તેથીજ ઇમામતને તું રાજદ્વારી ખટપટ સાથે ભેળી નાખે છે. પણ તારી એ ગણતરી તને રોજે મહેશર સુધીનો ભુલાવો ખવાડનારી અને પસ્તાવો કરાવનારી છે, એવું તું તારી જીંદગી પા-છળના દીવસોમાં જોઇશ. એમ હું તારી હાલની વર્તણુંક જોતાં કહી શકું છું, અને યાદ કર કે તારા જેવીજ ગણતરીથી દુનીયાની લાલ-ચમાં ભોળવાઈ જઇ, ઇમામ ઉપર જે જે જુલમ ગુજારનારાઓના અગાઉ દાખલા બન્યા છે, તેવાજ પ્રકારની ગુન્હાની બેડીઓમાં હું તને ઝકડાએલો જોઉં છું, જ્યારે તું મને બંદીવાન થયેલો જુએ છે. ત્યારે હું મને પોતાને ઇમામ તરફની વફાદારીને પ્રતાપે અને ઇમામની મોહબતને સદકે રોજે મહેશરના મેદાનમાં આજાદી પામેલો જોઉં છું. આ ઇસમાઇલી તરીકાથી તું કેટલો વેગળો જાય છે કે જ્યારે તારા ભાણેજ **મુસ્તેઅલી**ના પક્ષને ખાતર મોલાના શાહ **મુસ્તનસી-**

રબ્બીલ્લાહુના ફરમાનનું ઉલંઘન કરવા આંચકો ખાતો **નથી અને આ** રીતે તારા જેવા બેઇમાન થયેલાનું હું મોઢું જોવા માંગતો નથી. અને તેથી તું આવા તારા બેઇમાનપણાનાં હીસાબે મને જે માન અને મોભો આપવા કહે છે. તેનાં કરતા કેદખાનામાં તારા જેવાથી દુર રહેવાનું હું વધારે પસંદ કરૂં છુ. **હસન સબ્બાહુનાં** આવા અપમાન ભરેલા શબ્દોથી સુપેહસાલાર **અમીર ઝયુસ** ઉશ્કેરાઇ જઇને ગુસ્શાના આવેશમાં બોલ્યો કે **હસન** તારી ઇમાનદારી તને કેવી કામ લાગે છે, તે હું જોઇ લઇશ! એમ કહી સીપાઇઓને હુકમ કર્યો કે, **હસન સબ્બાહુને** પાછો “ દુમ્યાદ ” નાં કીલ્લામાં કેદ કરો, અને હમેશ કરતાં તેનાં ઉપર વધુ સખ્તરીતે વરતો, અને તેને મારો બીજો હુકમ થતાં સુધી એ અંધાર કેદખાનામાં એકલો પુરો, ને હમણા એકદમ મારા સામેથી દુર કરો. આ હુકમ થતાંજ **અમીર ઝયુસ** ના માણસોએ તેનાં હુકમ મુજબ **હસન સબ્બાહુને** “દુમ્યાદ” ના કિલ્લામાં અલાહેદો કેદ રાખ્યો.

હસન સબ્બાહુને વધુ સખત રીતે કેદ કરવાનો સુપેહસાલાર **અમીર ઝયુસનો** હુકમ એક કુદરતનાં અજાયબ બનાવ તરીકે **હસન સબ્બાહુનાં** છુટકારાના કારણ રૂપ થઈ પડયો. આ નવું કેદખાનું બહુ જુના વખતથી રાજદ્રોહી કેદીઓને માટે છેલ્લામાં છેલ્લી દુઃખદાઈ સજા તરીકે રાખવામાં આવેલું હતું અને તેની અંદર ભાગ્યેજ એક સાથે બે કેદીઓનો સમાવેશ થઇ શકે એવું હતું.

પથ્થરની મજબુત દીવાલોથી ચારે તરફ એવી રીતે તે બંધ હતું કે તેની ઉંચાઈએથી છાપરાની નીચેના નાનકડા જાળીઆમાંથી હવા

અને ઉજાસ પુરાએલા કેદીના હયાતીના દમ માટે મુશ્કેલીથી પુરા થઇ શકતા હતાં એવું જમીન તળીએથી છાપરા સુધી લગભગ બે માળ ની ઉંચ્ચાઇનું આ કેદખાનું હતું, જયારે સુપેહસાલાર **અમીર ઝુસના** માણસો **હસન સબ્બાહ**ને આ કેદખાનામાં છુટો પુરીને ત્યાંનાં લોખંડી મજબુત દરવાજાઓને તાળા મારી, પહેરેગીરને સાવધ કરી ત્યાંથી રવાના થયા, ત્યારે આવા કેદખાનામાં પુરાયા પછી **હસન સબ્બાહ**નો ખાલીશ રૂહાની પાવર ઉશકેરાયો અને ઇમામની તરફ રજુ થઇને નીચેની *મુનાજાત આજેજી સાથે બોલવા લાગ્યો કેઃ—

બેત.

બ હક્કા આંકે વસ્ફત બે કયાસસ્ત,
ઝહુરત હર ઝમાન દર હર લેબાશસ્ત.

ભાવાર્થ.

અયે હરેક જમાનામાં અને હરેક લીબાશમાં જહુર કરવાવાળા હું તને તેનો વાસ્તો આપું છું કે જે તારામાં બેહદ સીફતો ભરેલી છે.

બેત.

બ હક્કી નાશરી મુસ્તનસીરી હક,
બ હક્કી કાયમે કય્યુમે મુત્તલક.

---

* આ મુનાજાત આખીના તરજુમો બુકની શરૂઆતના પાનામાં સોનેરી અક્ષરે આપેલ છે તે વાંચવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ.

અએ દાદનાં સાંભળવાવાલા **સાચા મુરતનસર** વાસ્તે તારી હમેશગીનાં કય્યુમપણાનો (કે તું મને મદદ કર)

બેત.

મનમ યક કતરા તું દરયાએ આમી,
જ લુત્ફી ખુદ મમુન કારમબખામી.

ભાવાર્થ.

હું એક તારા (ઈશ્કના) દરીયાનું ટીપું છઉં અને મારૂં (ધારેલું) કામ તારી મહેરબાનીથી તું પુર્ણ કર.

મુનાજાતની આ છેલી આજીજી ભરેલી માંગણીની લીટીઓ અંતઃકરણનાં સાચા પ્રેમના ઉભરામાં ખલાસ કીધી કે તરતજ કેદખાનાની મજબુત દીવાલો ચમત્કારિક રીતે તુટી પડી, અને **હસન સબ્બાહ** આ રીતે પોતાનો છુટકારો થએલો જોઈ શુકરાનાનો દમ ભરી મોલાના **શાહ નિઝાર**ની સેવાઓને ખાતર મોલાના શાહ **મુસ્તનસીર બીલ્લાહ**ની હજુરથી મળેલ આગાહીનાં હીસાબ મુજબ સીધો દરીયા કીનારે જઈ પહોંચ્યો અને તરતમાં રવાના થતી એક કીસ્તીમાં સવાર થયો.

પ્રાચીન કાળની ઈસમાઈલી યુની-વર્સીટી અને મીસરની જાહોજલાલી.

પ્રકરણ ૯ મું.

મીસર એ એક જગબત્રીસીએ ચડેલું નામાંકીત પુરાણું સુંદર શહેર છે જેનું અસલ નામ 'ફોરતાત' હતું. પણ જ્યારે એ શહેરનો નવો ભાગ ઇ. સ. ૯૭૨ માં "ફાતમાઈ" ખલીફાઓએ બંધાવ્યો ત્યારે તેનું નામ "અલકાહીરો" રાખવામાં આવ્યું. એનાથી અગાઉ ઈસમાઈલી ફાતમાઇ ખલીફાઓની રાજધાની **મહેદીઆ** નામના કીલામાં હતી ત્યાં ઇસમાઇલી અગીઆરમાં ઇમામ **મોલાના શાહા મહેદી મોહમદ** (અ) રાજ કરતા હતા.

\+ + × × × ×

ફાતમાઇટના સ્થાપક **અબુમહમદ અબદુલાહ** હતા (મોલાના શાહા **રજીઅબદુલ્લા**) જેઓ **ઇમામ ઇસમાઇલની** ત્રીજી પહેડીએ **ફરજંદ થતા હતા**, જેવણે બે ખેતાબ ધારણ કર્યા હતા, એક તો

" મહેદી " અને બીજો " અબદુલ્લાહ " એઓએ મીસર પાસે **મહેદીઆ** નામનો કીલ્લો બંધાવ્યો.

હીસટોરી ઓફ પરશીયા.

\+ + + + + +

તેવણ બાદ ઈસ્માઈલી (૧૪) ચઉદમા ઈમામ મોલાના **શાહા મોએઝ** ઈમામની મસનદ પર બીરાજી રાજ લગામ હાથમાં લીધી. જ્યારે ઈ. સ. ૯૬૮ માં મોલાના **શાહા મોએઝ** (અ) પોતાનાં ગુલામ **જૌહર**ની સરદારી હેઠળ મજબુત મીસરનાં કીલ્લા ઉપર એક ચહડાઈ કરી ફતેહ કર્યું, ત્યારે હી. સ. ૩૬૧ માં મોલાના **શાહા મોએઝ** (અ) " **મહેદીઆ** " ના કીલ્લામાંથી પોતાની રાજધાની ઉપાડીને મીસર શહેરમાં સ્થાપી.

મીસર દેશ તાબે કીધા પછી તેવણે " અરબસ્તાન " દેશપર ચહડાઈ કરી મોટી જીત મેળવી, પવિત્રસ્થાન "મક્કા" અને "મદીના" માં ઈસમાઈલી વાવટો ફરકવા લાગ્યા, ત્યાર બાદ " દમાસ્ક " પર ફતેહ મેળવી " શામ " નાં આખા પ્રાંતને હાથ કીધુ.

બાદ મોલાનાં **શાહા અઝીઝ** (અ) જેવણ ઈસમાઈલીઓના (૧૫) પંદરમાં ઈમામ હતા. તેઓ હી. સ. ૩૬૫ માં તખ્તનશીન થયા તેઓએ " સામ " અને " હીબઝ " નાં પ્રાંતો તાબે કરી અને " કરામતી " નામનું ભુંડા કામ કરનારૂં જે ટોળું હતું તેને ભુંડા કામોથી અટકાવીને દાબી દેવા માટે પકડી કેદ કર્યુ.

બાદ મોલાના શાહા **હાકેમ અબુઅલી** (અ) ઇસ્માઇલીઓનાં (૧૬) સોળમાં ઇમામે ઘણા જાણુવા જોગ સુધારા વધારા કર્યા અને "અલહકીમ" નામની એક ઘણી રોનકદાર **મદરેસા** બંધાવી, તે મદરેસા (કોલેજ) માં લગભગ (૨૦૦૦) બે હજાર વિદ્યાર્થીઓ તાલીમ લેતા હતા, એવી રીતે ઇસ્મિમાઇલી ઇમામોની રાજ્ય સતા વધી ને ઈ. સ. ૧૦૫૮ માં "બગદાદ" ની પવિત્ર મસજીદમાં મોલાના **શાહા મુસ્તનસીરબીલ્લાહ** (અ) જેઓ ઇસ્માઇલીઓના (૧૮) અઢારમાં ઇમામ હતા તેઓનું નામ=જાહેર નમાઝમાં "અમીરુલ મોમેનીન" તરીકે લેવામાં આવતું હતું, તે જમાનામાં મીસરમાં એક "**દારેહીકમત**" નાં નામની **યુનીવર્સીટી** બાંધવામાં આવી હતી.

× × × × × ×

લેકીન હેરત કી બાત હયે કે સબસે પહેલે ઈસ કીસમકી એક અજીબ આલીશાન સોસાઈટી ઈસલામ કે ફીરકે ઈસમાઈલીઆ મે કાયમ હુઈ થી જીસકા બાની મઝહબે ઈસમાઈલી જાથા ઓર ખલીફએ ફાતમાઈ મીસર સર પરસ્ત થે.

(**ઉરદુ હસન સબ્બાહ**)

× × × × × ×

ત્યાં જેમ આજે 'કેમ્બ્રીજ' તથા 'ઓકસફર્ડ' યુનીવર્સીટી માં પાસ થએલાને નીશાની તરીકે ઝભ્ભાઓ પહેરાવવામાં આવે છે તેવીજ રીતે **દારે હિકમત**માંથી પાસ થએલાઓને "ખલાઅ" તથા "ફરૂતાનો" પહેરાવવામાં આવતા હતાં એ યુનીવર્સીટીમાં

ખગોળ વિદ્યા, ગણિત શાસ્ત્ર, ઇશ્વિર જ્ઞાન (ઇલ્મેતસવુફ) કુરાને સરીફનાં ગુહ્ય અર્થ, "ફીલોસુફી" વીગેરે ઇલ્મ શીખવવામાં આવતાં હતાં, જેમાં મોટી મોટી ઉમરના આલીમ બુઝરગોને ઉસ્તાદ તરીકે રોકવામાં આવ્યા હતા. તેઓની સુફેદ નુરાની દાઢીઓ બેટે બેટે જમીન પર લહેરાતી હતી, જેઓનું ખાસ શિક્ષણ એ હતું કે આદમ જાત એકજ આત્મા છે એવો ભાઇચારો શીખવવામાં આવતો હતો, તે યુનીવર્સીટીમાંથી 'ઓલમાઓ' "વિદ્વાનો" "ફિલસુફો" "શાએરો" "પંડિતો" "જયોતિષિઓ" "તવારીખ નવેસ્તો" "વકતાઓ" અને "રાજ કારભારીઓ" ઘણા કુશળ પેદા થયા હતા તેઓ રાજદ્વારી તરીકે દુનીયાની ટક્કરો ઝીલીને સેનાપતિ તરીકે સલતન્તની કિસ્તીને તુફાની દરીયા વચ્ચે સલામતી સાથે હંકારતા હતા. મજકુર યુનીવર્સીટીનું માન દુનીયામાં પહેલ વહેલા ઇસ્માઇલીઓનેજ ઘટેછે. એ યુનીવર્સીટીમાં આપણા પુસ્તકના નાએક **હસન બીન સબ્બાહે** ત્રણ વર્ષ અભ્યાસ કરી '**હુજ્જતે આઝમ**' નો માનવંતો ખેતાબ મેળવીને દુનીયામાં સુદ્ધ આત્મા ફુંકવા ઇસ્માઇલી મઝહબનો ફેલાવો કરવા બહાર પડયો.

હસન સબ્બાહના રચેલા પુસ્તકો "સરગુઝીસ્તા" તથા "અફતબાબ" નો હાલ ત્યાં વસતા ઇસ્માઇલીઓ લાભ લેછે, જોકે તેવી તેની અનેક કીતાબો રચેલ હતી પણ જયારે તાત્તરીઓએ આલમોત સર કર્યો ત્યારે તેઓએ સર્વે કીતાબોનો નાશ કર્યો છતાં કેટલીક કીતાબો "સત્યનો કોઇ નાશ કરી શકતો નથી" એ કહેવત પ્રમાણે રહી જવા પામી છે.

દાઇ "**નાશીર ખુશરો**" એ પણ એજ યુનીવર્સીટીમાં સાત વર્ષ તાલીમ લઇ હુઝ્રને **માઆદુદદનો** ખેતાબ મેળવી ખુરાશાન તરફ જઇને ઇસિમાઇલી મઝહબનો ઉપદેશ કરવાનું ચાલુ કર્યું, જેવણે ત્યાં કેટલાક પુસ્તકો રચ્યા છે તેનું આજે ત્યાં વસ્તા ઇસિમાઇલીઓ વાંચન કરે છે. કીતાબોના નામો "વઝદદીન" "અફ્તબાબ" "**મીરઆત**" "**દવજદાફ્સ્ત**" "**સરફુલ મરાતીબ**" એ જણાવેલી સર્વે કીતાબો મોટી છે, બાકી બીજા તેવણે અનેક પુસ્તકો લખ્યાં છે.

જ્યારે ખુરાશાનનાં હાકમને માલમ પડયું કે **નાશીર ખુશરો** બધાઓને ઇસિમાઇલી બનાવવાની તજવીજ કરે છે. **અને તેને ઘણી** ઝડપી ફતેહ મળતી જાય છે. માટે એને ખુરાશાનમાં **રહેવા** દેવો એ એક **અફ્તકારક** છે. માટે એને છુટો ફરવા દેવો જોઇએ નહી, જેથી ત્યાંનાં સતાવાળાઓ તેને પકડવા આવ્યા ત્યારે **નાશર ખુશરો** પહાડોમાં નીકળી ગયો **અને** ત્યાં પહાડી વસ્તીને ઇસમાઇલી ઉપદેશ કરીને લાખોના હીસાબે ઇસિમાઇલી બનાવ્યા જ્યાં પહાડો**માં** તેણે વીશ વર્ષ સુધી ઇસિમાઇલી મઝહબની પુરેપુરી ખીદમત **કીધી** જેના હાથે થએલા ઇસિમાઇલીઓ હાલ "ખોરાશાન" "**સમરકંદ**" "બોખારા" "રશીઆ" વીગેરે પ્રાંતોમાં મોટા **પ્રમાણમાં હસ્તી** ધરાવે છે. **નાશર ખુશરો** એટલો આલીમ હોવા **છતાં શું કહે** છે તે જુઓ.

બેત.

હરગીઝ દીલેમન ઝેઇમએ મહેરૂમ ન શુદ,
કમબુદ ઝે ઇશારાર કે મફહુમે ન શુદ;

અફ્તાદ દુ સાલ ફીકર કરદમ સબોરોજ,
માલુમ અમી સુદ કે હચ માલુમ ન શુદ.

(નાશેર ખુશરો)

ભાવાર્થ.

મારૂં દીલ કોઈ વખતે મસ્તી (સરાબે તહુરાની) વીના ખાલી નહી રહ્યું તેમ ભેદ ભરેલી એવી ઘણી થોડી બાબતો રહી જે હું સમજી શકયો નહી. તેની બહોતેર વર્ષ સુધી રાત અને દીવસ ફીકર કરી ત્યારે નક્કી સમજાયું કે મેં કાંઇ પણ જાણ્યું નહી.

દાઇ મોહીયુદ્દીનઅરબી=એણે પણ **ફતુહાતેમકી** નામનું પુસ્તક રચેલું છે. જેનાગુને પણ ઇમામ **મોલાના શાહા મુસ્તન-સીરબીલ્લાહ** (અ) તરફથી **"હુઝતે આઝમ"** નો ખેતાબ બક્ષવામાં આવ્યો હતો. તેણે અરબસ્તાન દેશમાં ઇસ્માઇલીઆ મઝહબ ફેલાવ્યો હતો. તેવણે **કુરાને શરીફ**ની તફસીર લખી છે. **તે તફસીરે મોહીદીન** આજે ઇસ્લામ આલમમાં એક મોતેબર કીતાબ ગણાય છે તથા તેની રચેલી કીતાબ **"ફતુહાતે મકી"** ની **તાલીમ** હાલમાં ત્યાં વસતા ઇસમાઇલીઓ લે છે. તે વડે તેઓ ઇમામની સનાખ (ઓળખ) મેળવે છે.

અબદુલમેમુન–સુફીમતનો મુળ પાયો રચનાર એ વિદ્વાન ગ્રહસ્થ **"દારે હિકમત"** માં શિક્ષક હતો તેણે સુફી **પંથ**નો દુનીયાના ઘણા ભાગોમાં ફેલાવો કર્યો હતો એ સુફી **પંથ** છુપો રાખવાને ઉસ્તાદોની ખાસ નેમ હતી કારણ કે એ **પંથ**ની બારીકી

ન સમજાતા નાસ્તીક થઇ જવાય તેવો ભય રહેતો હતો માટે જે ઇલ્મે રૂહાની મેળવવા લાયક હોય તેનેજ એ તાલીમ દેવામાં આવતી હતી અને એ તાલીમ વડેજ ઇમામે ઝમાનને નુરે ખુદા તરીકે ઓળખવાને બની આવતું હતું, તેવી તાલીમ મેળવેલાઓ મઝહબપર મુસ્તકીમ રહી ઘણાઓને ફાયદેમન્દ નીવડયા હતા.

મોલાના શાહા વફીએહમદ (અ) જેઓ ઇસમાઇલીઓના આઠમા ઇમામ મનાય છે, તેઓ (આહમદ બીન મોહમદ ઇસ્માઇલિ) એ **અખવાનુસફા** નામની ઘણી મોટી કીતાબ લખેલી છે. જેને આખી ઇસલામ આલમ એકી નજરે માન ભરેલી રીતે જુએ છે અને તેમાં આખી દુનીયામાં પરવરદીગારે પેદા કીધેલા મનુષ્યો તથા જાનવરો વીગેરેની પુરેપુરી વીગત સાથેની સમજણ છે જે કીતાબ પઢીને તેનો મતલબ જાણવાથી દુનીયા તજી દેવાનું મન થાય છે, અને દુનીયામાં જે તત્વ સમાએલું છે. તેની સમજ વાંચનારને આરીસા જેવી દેખાય છે. ખાસ મોટા મોટા આલીમો ફક્ત એની તાલીમ લે છે. વળી ઇસમાઇલીઓ ખાસ તેને માન આપી પોતા પાસે રાખે છે, જે વાંચીને સૃષ્ટિ કર્તાની મહિમાપર મોહ પામીને હમેશાં તેનાં શરણમાં ઝુકીને આનંદ મેળવે છે.

મૌલાના શાહા મુસ્તનસીરબીલ્લાહ (અ) **એ** મશહુર કીતાબ નામે **ફુરદીયાતે જવામરદી** લખેલ છે જેમાં ઇસમાઇલી મઝહબના ખાસ "ઊસુલ" તથા "ફરઝ" ની પુરેપુરી સમજવાની ઉદ્દેશ હોય ખરેખર તે **ફુરદીયાતે જવામરદી** એક વખત સમજીને

વાંચી જાય તો તેને તરત સર્વે સાફ સાફ સમજ પડી જાય છે, અફગાન તથા બદકશાન તેમજ રશીયા અને ચીત્રાલ તરફ વસતાં ઇસમાઇલીઓ એ પુસ્તકનું વાંચન કરીને વરતે છે.

મૌલાના શાહા હાકમ અબુઅલી (અ) ઇસમાઇલીઓના (૧૬) સોળમાં ઇમામ તરફથી "ખુતબો" નામની એક કીતાબ લખવામાં આવી છે. તે કીતાબ હકસનાસ છે, જેમાં આશકાઈ તથા વેરાગ એવો સમાવવામાં આવેલો છે કે એક વખત કોઇ પણ મોહબતથી સાંભળે તો તેની આંખોમાંથી પાણીના ટીપા પડયા વગર રહે નહી.

દાઇ અબુ ઇસહાક એણે પણ પુસ્તક નામે **"અફુતબાબ"** લખી છે અને તેને એરાન દેશનો દાઈ ઠેરાવવામાં આવ્યો હતો. તેણે ઇમામની સેવા કરવા ઇરાન દેશમાં ઇસમાઇલીઓનો મોટો જુમલો કર્યો હતો, સાંભળવા પ્રમાણે એ અબુ ઇસહાકને ઇમામ તરફથી હુઝતે ઝઝાઇરનો ખેતાબ અર્પણ કરવામાં આવ્યો હતો.

મોહમદ તુશી નામનો "તુશ" નો રહેવાશી એક ઇસમાઇલી વિદ્વાન થઈ ગયો છે. તે ઇસલામીઓમાં ખગોળ વિષયનો પહેલો શોધક હતો. જેણે સહીફા નામની કીતાબ લખેલ છે. તેનો ઇસમાઇલીઓ ચાલુ લાભ લે છે.

દાઈ સૈયદ સોરાબ એ પણ ખુરાશાનમાં નાશેર ખુશરોનાં હાથ નીચે ઉપદેશ કરતો હતો. તેને પણ ખુરાશાનનાં હાકમ તરફથી જ્યારે તકલીફ પડવા લાગી ત્યારે તે આંજુબાજુનાં નાના આસક-

ઓમાં નીકળી ગયો અને પોતાના ખરા અંતઃકરણથી લગભગ ઈસ-માઇલી મઝહબની (૩૦) ત્રીસ વર્ષ ખીજમત કરી ને આ ફાની દુનીયા છોડી પોતાના પવિત્ર **આત્માથી** પરવરદીગારની **હજુરમાં** પહોંચ્યો.

મોલાના શાહા મોહમદ બાકેર (અ) જેઓ ઈસમાઇલી-ઓનાં (૪) ચોથા ઈમામ ગણાય તેઓએ કીતાબ નામે **"ઊમુલ કીતાબ"** લખી છે, જેમાં ઉંડુ (તત્વજ્ઞાન) ઈલ્મે હકીકી સમાએલું છે. જેની મતલબ ટુંક બુદ્ધીવાળા પામી શકતા નથી, જેમાં ઘણા દીનનાં ઉતમ ભેદો સમાયેલા છે. એક વખત જે શખ્સ એ કીતાબની તાલીમ લે છે તેને આખી દુનીયાનું ઈલ્મ હાંસલ થઈ જાય છે અને હાલમાં અરબસ્તાન તરફ વસતા ઈસમાઇલીઓ **ઊમુલ કીતાબની** ઘણા માન સાથે અને અદબ સાથે તાલીમ લે છે જે કીતાબ ઈસ-લામમાં પણ જાણીતી છે.

લાઇબ્રેરી—જે મશહુર " દારૂલકુતુબ " નામની લાઇબ્રેરી મીસરમાં હસ્તી ધરાવતી હતી. જેમાં લગભગ બે લાખ પુસ્તકો હતાં. અને દુનીયા માંહેની સરવેથી મોટી લાઇબ્રેરી તરીકે ગણાતી હતી. જેમાં દુર દેસાવરોના વિદ્વાનો ખાસ કીતાબો વાંચવાને આવતા હતા. તેમાં દરેક મઝહબોનાં પુસ્તકો હસતી ધરાવતા હતાં. ત્યાં ઈસ-માઈલી મઝહબ શીખવવાને ઘણું બની આવતું હતું ત્યાં આલીમોનો હંમેશા મુબાએસો ચાલુ રહેતો હતો.

એ શીવાય ઈસ્માઈલી ઈમામો તથા દાઈઓ તરફથી અનેક કીતાબો લખાએલ છે. જેની અહી ગણતરી કરવી મુશકેલ છે, છતાંપણ થોડી મોટી મોટી કીતાબોના અત્રે જાણ માટે નામ ટાંકી બતાવેલ છે, જેમાં કેટલીક કીતાબો તો આખી ઈસલામ આલમમાં મશહુર માનીતી છે. તેનો આખા દુનીયા લાભ લેછે. એ ઉપર જણાવેલી ઘણી ખરી કીતાબો લંડનની જનરલ લાઈબ્રેરીમાં મોજુદ છે. જેમાં કેટલીક કીતાબોના અંગ્રેજીમાં તરજુમા પણ થઈ ચુકયા છે.

હવે એ જમાનામાં ઈસ્માઈલીઓ કોઈની સાથે મઝહબી તાસુબ નહી રાખતા, બીજાઓને સમજુક રીતે સમજાવીને પોતાનાં પંથમાં લેતાં હતાં. એ અરસામાં જોકે ઈમામો સાથે દુશમનીનું બજાર ગરમ હતું. જે એકંદર તપાસતા ઈમામો માટે એવુંજ સરજાએલું છે, દરેક ઈમામના જમાનામાં દરેક ઇમામે જે દુનીયાને દાખલો બેસાડવા માટે મુશરીકો તરફથી જે તકલીફો ઉઠાવી છે, તેજ પ્રમાણે મોલાના શાહા **મુસ્તનસીરબીલ્લાહ** હી. સ. ૪૮૭ માં વફાત થયા બાદ મીસરના સુપેહસાલાર **અમીરઝયુસની** દગલબાજીથી ઈમામ મોલાના શાહા **નીઝારને** કેદ કરીને પોતાના ભાણેજ **મુસ્તેઅલીને** ગાદીએ બેસાડયો. ત્યાં ફાતમાઈ ખલીફાઓએ આશરે લગભગ ૨૫૦ વર્ષ સુધી પુર ઠાઠમાઠથી અને જાહોજલાલી સાથે રાજ ભોગવીને મીશરમાંથી ઈસ્માઈલીઓનો સુર્ય અસ્ત પામીને અલમુત (આલમોત) ઉપર પ્રકાશમાન થયો.

બેત.

દર મસજીદો દર કાબાઓ; બુતખાના મનમ.
દર હરદો જહા હદીસ અફશાના મનમ.
હરચન્દ કે અકલે કુલ ગુલામે દરેમાં અસ્ત,
બા, ઇન હમાં મુસ્તનસરે દીવાના મનમ.

(હીકાયતે નાશેર ખુશરો.)

ભાવાર્થ.

મસજીદ કાબા અને મંદીર (બુતખાના) માં હું છું. બેઉ જહાનની સઘળી વાત ચીતમાં પણ હું છું. અગર જો બધી અકલો મારા દરની ગુલામ છે તો પણ **મુસ્તનસર (મુસ્તનસીરબીલ્લાહ)** દીવાનો હું છું.

તુફાન વચ્ચે હસન બીન સબ્બાહની અલૌકીક દ્રઢતા.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

રાહત પછી રંજ અને રંજ પછી રાહતનો અનુભવ મેળવતો **હસન સબ્બાહ** મિસરનાં કેદખાનામાંથી ચમત્કારીક રીતે થયેલ છુટકારા પછી જે કીસ્તીમાં સવાર થયો તે કીસ્તી ક્રીશ્રીયન રાજયનાં અંદરે જનાર હતી, મુસાફરી લાંબી હતી અને લગભગ ૭ સાત દિવસનો રસ્તો હતો.

મિસરથી કીસ્તી રવાના થયાના ચોથે દિવસે એટલે મધ્ય રસ્તે આવતાં દરિયામાં ભયંકર તોફાન ઉઠયુ.

હસન સબ્બાહ કીસ્તીમાં સવાર થયા પછી મિસરની રાજય ખટપટ, **મુસ્તેઅલીનો** તેના મામા સુપેહસાલાર **અમીરજયુસત** ફથી ઉભો કરવામાં આવેલો દાવો અને **મોલાના શાહ નિઝાર** ના નુરે ઇમામતનો પોતે મેળવેલો પ્રસાદ અને ઉપકારના ઉભરામાં

તલ્લીન થઈ રહ્યો હતો તેને અંતઃકરણમાં ઇમામની સેવાઓની ભારી ઉત્કંઠા સ્ફુરી રહી હતી **અને મોલાના શાહા નિઝારની** હિફાઝતી હજુરથી જુદો પડયાની યાદ તેને દિગ્મુંઢ બનાવનારી થઈ પડી હતી, છતાં **મોલાના શાહા મુસ્તનસરબિલ્લાહ**ના ઇસારાના સ્તંભ ઉપર પોતાની મુસાફરીનો તંબુ ઠોકી કયાં જવું અને શું કરવું તેનો કંઇપણ વિચાર કરયા વગર ઇમામની આશકાઇમાં મસ્ત બન્યો હતો તેની આવી શાંન્ત અને મુસ્કરાતી મુખમુદ્રા ઉપરનાં ચિન્હોનાં અગાધપણાથી કીસ્તીપરનાં લોકો જેઓ દુન્યવી રંગરાગમાં મુસાફરીનો વખત ગુઝારતા હતાં તેઓ **હસન સબ્બાહ**ની નજદીક જવાની હીમત કરી શકતા નહી અને તેને પણ તે લોકો માટે ખયાલ આવે એવી ફુરસદ પણ નહોતી પરંતુ જ્યારે કીસ્તીનાં સુકાનીએ મુસાફરોને ગંભીર ચેતવણી આપી કે આપણું વહાણ તોફાનમાં સપડાતું જાય છે, અને તોફાન આફતકારક છે, ત્યારે મુસાફરો આ ખબરથી ગભરાણાં અને બચાવ શોધવાની તજવીજમાં પડયાં પણ અફસોસ! ભર દરિયો હોવાથી તેમજ બચાવના બીજા સંસારીક સાધનો ન હોવાથી તેવી દરેક મદદથી નિરાશ થયાં ને તોફાની મોજાંના અથડાવાથી કીસ્તી ડોલવા લાગી તેમ તેમ મુસાફરોમાં મોતનો ભય ઉત્પન્ન થયો અને છેક અણી વખતે જયારે રડાકુટ અને હાયવોયમાં કીસ્તી ઉપરનાં લોકોએ પોતાના બચાવના છેલ્લાં સાધન તરીકે અલ્લાહ તરફ પોતાની લાગણી રજુ કરી તે વખતે **હસન સબ્બાહ** જે અલ્લાહના નુર (તે વખતનાં ઇમામ)નાં હુકમથી હીદાયત કરવા નિકળ્યો હતો તેણે કીસ્તીમાંના લોકોનાં ઘોંઘાટ તરફ ધ્યાન કર્યું અને લોકોને

અસરકારક વચનોથી શાંત પાડયા અને આગાહી મેળવેલ તરીકે ખુશ મિઝાઝ-સ્વભાવે લોકોને ખાત્રી આપી કે કોઇએ બીહવું નહીં કારણ કે મારા ઇમામ તરફથી મને આ મુસાફરી અગાઉ આગાહી મળેલ છે, તે મુજબ આપણે સરવે સહીસલામત રીતે આ તોફાન- માંથી બચીને દરિયા કિનારે ઉતરીશું પૂરણ સંકટ અને નિરાશી વખતે **હસન સબ્બાહ**નાં આ **"આશા"** અને **"વિશ્વાસ"** ઉત્પન્ન કરાવનારા અમૃતવચનો સમયસરનાં તેમજ તેની મુસાફરી દરમીયાનની માન ઉત્પન્ન કરાવનારી વરતાણુંકના લીધે તથા આશાનો વચનોમાં " **દયા** " અને " **માયા** " ઝળકી રહેલી હોવાથી તમામ મુસાફરો શાન્ત થયા, અને હલનાથી કીસ્તીને તોફાનમાં અફળાતા મોઝાં વિશ્વાસ રાખનારને ઝુલા સમાન આનંદદાયક લાગવા મંડયા; જ્યારે કેટલાક એબ જો અને અવિશ્વાસ દિલનાંઓ **હસન સબ્બાહ**નાં આ શબ્દો તરફ હશહતી નજરથી જોતા હતા અને તેમાંનો એક આવીને પુછયું કે આ કીસ્તી જ્યારે સલામત ઉતારવાની છે ત્યારે કહો કે તેને કેટલી વાર છે? **હસન સબ્બાહે** મુસ્કરાઇને ગંભીરા- ઇથી જવાબ દીધો કે ત્રીજે દિવસે!

તોફાનનાં એ દિવસો **હસન સબ્બાહ**નાં આશાજનક વચનો મુજબ પસાર થયાં અને તેમાં પસાર થતી પળો નવા અવતાર માફક ગણનારાને ત્રીજે દિવસે જ્યારે તોફાનના ચિન્હો નરમ પડવા લાગ્યા, અને આંધી દુર થતી ગઇ તે વખતે **હસન સબ્બાહ**નાં કદમપર મુસાફરો ઉપકાર માનવા અને ઇઝઝત આપવા લાગ્યા, અને તે દરેક વખતે નિરાભીમાનપણે **હસન સબ્બાહે** તે બધાઓને **ઇમામ મો-**

લાના શાહ નિઝાર ઉપર એતેકાદ લાવવા બોધ કીધો **અને પોતે** તેમનીજ રહેમતથી નવાજેશ થયેલો અને ગુલામીમાં દાખલ થવાની મગરૂરી માનતો હતો.

આ સ્થળે અમો વિરોધીઓનાં **હસન સબ્બાહ** જેવાં નિરાભિમાન અને કાબેલ પુરૂષને દગાબાજ તરીકે ચિતરનાર "આરીસામાંના શ્વાનની સામે ભસતા શ્વાન " માફક પોતાનીજ ખસલત બતાવે છે એટલો ઈશારો કર્યા વગર રહી શકતા નથી.

તોફાન પસાર થઈ ગયા પછી કીસ્તીમાંના લોકો **હસન સબ્બાહ** ઉપર એતેબાર લાવ્યા, અને પોતાનો બચાવ જેની બરકતથી થયો છે. તેના ઉપર પોતે ઈમાન લાવવા તૈયાર થઈ ગયાં. પરંતુ દુનિયામાં અધુરીયાઓનો જેમ તોટો નથી. તેમ આ એક ચમત્કારીક બનાવ પછી પણ એક **અબુખલીદ** નામના જઈફે જીંદગીનાં છેલ્લા વરસોના સફેદવાળની બાકી રહેલી કાળાશને મટાડવા ડહાપણનાં લિબાસમાં થોડાક સવાલો સાથે **હસન સબ્બાહ** પાસે આવ્યો જેને **હસન સબ્બાહે** ઇઝઝતથી આસન આપ્યું. અને પછી ધાર્મિક સમજણ અને ઈમાનની બાબતો વિશે રજુ થયેલી ખાહેશ ઉપર પોતાની પ્રસન્નતા દેખાડી, અને તે વખતે કીસ્તી ઉપરનાં તમામ લોકોને ભેગાં થવા કહેવરાવ્યું, અને એ મુજબ **હસન સબ્બાહ** જે ઈસ્માઇલી મઝહબ ઉપર સંપુર્ણતા મેળવી ચુકેલાને ઈમામતની સમજ સાથે એતેકાદ સમજાવવાની ઐન તક બહુજ નરમાશથી અદા કીધી.

બુઢો–જનાબ. આપણી મુસાફરીનાં બાકી રહેલા થોડાક **સમ**-યનો ઉપયોગ આપની સોબતમાં કેટલીક શંકાઓનુ નિવારણ થવા માટે હું અરજ કરૂં છું.

હુસન–ઘણીજ ખુશીથી કહો. તમો કઈ બાબત પર સમજવા માગો છો?

બુઢો–આપે જમાનાંના હયાત ઈમામની આગાહી વિશે કહયું તે કોણ છે? અને કયાં છે? તે ફરમાવશો?

હુસન–હા, **મૌલા મુશકીલ કુશા મુરતઝાઅલીની** સીધી નસલે ઉતરી આવેલા હાલનાં હયાત ઇસમાઇલીઓનાં ૧૮ માં ઈમામ **મૌલાના શાહ મુસ્તનસરબીલ્લાહ** જેઓ હાલ મિસરમાં રાજ્ય કરે છે તે છે, અને તેમનાં પછી **મૌલાના શાહ નિઝાર** જેઓને તેમનાં પિતાની પછીના ઈમામ તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યા છે તે છે.

બુઢો–(અજબ થઇને) ત્યારે ગાયબ થયેલા ઇમામ મહેદી વીશે શું સમજવું?

હુસન–જઝાક અલ્લાહ! ગાયબ થવું એ ઇમામતની શાનથી તેમજ અલ્લાહની ખલકતના હિસાબે ઉલટું છે. કારણ કે ઈમામ દુનિયામાં હીદાયત કરનાર છે. અને ગાયબ રહી હીદાયતનો જુમ્મો બીજા ઉપર નાખી શકતા નથી. કારણ ઈમામત એ અલ્લાહનું નુર છે અને ઇમામ એ મનુષ્ય જીસ્મનો લિબાસ છે. અને તે ક્રમવાર **આ દુનિયામાં એહલેબૈતથી સીધી નસલમાંજ જરૂર થાય છે.**

બુઢો–સીધી નસલ એટલે ?

હસન–ખાનદાની કુટુંબના ઈમામનાં મોહોરદાર મારફત થએલા ફરજંદમાં નુર ઉતરે છે તે સીધી નસલ.

બુઢો–ત્યારે ગાયબ ઇમામ વિશે તેવો કોઈ નુકસ છે ?

હસન–હા બે નુકસ, એકતો ઈમામતનું નુર જે કદી છુપાતું નથી તે છુપાયલું કહે છે અને બીજું ગાયબ ઇમામનાં બપાવા મુસા કાઝમ તે મોલાના શાહ ઈમામ જાફરે સાદીકની "**બરરા**" નામની *લોંડીના પેટે અવતર્યા હતા.

બુઢો–સુબ્હાન અલ્લાહ ! એ સિવાય ઇમામતનાં નુરની સિફત સંભળાવી એહસાન કરશો.

હસન–અલહમ્દોલિલાહ ! સાંભળો, નુરે ઈમામત તે નુરે ખુદા છે તેની સિફત ઈન્સાનની તાકાત નથી કે પુર્ણ કહી શકે પણ તેમાંથી દુનીયાનાં મહઝબમાં વહેંચાયલા લોકોને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી રીતની થોડીક સિફતો મારી બંદગીના એક ભાગ તરીકે કહું છું તે સાંભળો અને વિચાર કરી મુસ્તકીમ રહો.

ઈમામત જયારથી પ્રગટ થઈ છે તે મોલા **મુરતઝા અલી** થી આજ સુધી ઓછા વધુ પ્રમાણમાં કોઈ ને કોઇ સ્થળે જહુર થયા

---

* હીસ્ટરી ઓફ પરશીઆમાં લખે છે કે ઈમામ જાફરે સાદીકના ફરજંદ મુસાકાઝમની માતા લોંડી હતા, જયારે ઈસ્માઈલનાં માતા સૈયદ હતાં

વગર રહી નથી. અને દુનીયાનાં ગમે તેવા સંકટ વખતે કોઈ પણ ઇમામે પોતાની ઈમામતને જાહેર કરી છે.

જુઓ કે **ઇમામ હુસેને** કરબલાની ભયંકર લડાઈમાં પણ ઈમામતનો દાવો જાહેર કર્યો હતો ત્યાર પછીનાં ઇમામ **જાફરે શાદીક** સુધી તમામ ઇસ્લામી આલમ એક સરખી માન્યતા ધરાવે છે. તો પણ ઇસમાઈલી તરીકાની માનીનતા ઘણા ચઢતા પ્રકારની છે.

બુઢો-(ઘણી આતુરતાથી) ફરમાવો તે શુ ?

હસન-તે એક ઈમામ એ ખુદાનું નુર છે, અને **રૂહ** એ ઈમામ હોવાથી જીસ્મ મનુષ્ય દેહનો નાશ થયા છતાં ખુદાનું નુર જે **વહદહુલ્લા શરીક**ની સિફત ધરાવે છે તે હય્યુલ કય્યુમ છે, તેનો નાશ થતો નથી પણ જીસ્મને તજી દેવા અગાઉ ખુદાઈ નુર પોતાની ઇમામતની નસલનાં જીસ્મમાં સોંપવામાં આવે છે, જેવી રીતે હઝરત **મોલા મુરતઝાઅલી** એ **ઈમામ હુસેન** (અ) ને અને **ઇમામ હુસેન** (અ) ઈમામ **ઝેનુલઆબદીન** (અ) ને સપુરદ કર્યું હતું, અને ઈમામ **ઝેનુલઆબદીન** (અ) પણ પોતાની ઈમામત **યઝીદ**ના પાયતખ્ત શહેરમાં મુસલમાનો સનમુખ બેધડક પણે જાહેર કરી હતી. ઈમામત એ ખુદાનો પાવર હોવાથી **ખલ્કુલ્લાહ**થી કોઈ કારણે જાહેર થવામાં અચકાય અથવા ગાઈબ છે, એમ કહેવું તે ઈમાનદારીથી વેગળું ગણાય, વળી સાંભળો ઈમામતનો ચમત્કાર એ હોય છે કે માત્ર ઇચ્છાથીજ તે પોતાનું જીસ્મ બદલે છે, અને તે પણ મુકરર કરેલી જીંદગીના વરસોની અંદર,

નહી કે કોઈ ઈમામે આખર જમાનાની ઈનસાનની વય કરતાં વધુ હદ અખ્તીઆર કરી હોય કારણ કે જીસ્મ મુકવું એ ઈમામતનાં દરજ્જાને એક બદન ઉપરથી જામો ઉતારી નાંખવા સમાન છે. વળી જોશો તો **મોલાઅલી** (અ) માટે પ્રસિદ્ધ છે. **લાફતા ઇલ્લાઅલી** એમ સાબીત કરે છે કે **હઝરતઅલી** (અ) સિવાય કોઇ જબરદસ્ત નથી અને તેમની લડાઈનાં ઇતિહાસોમાં આફત વખતે એજ મોલાના **મુરતઝાઅલી** (અ) થીજ ઇસ્લામનું પણ રક્ષણ થયું છે.

વળી **નાદેઅલી** એવુંજ દ્રષ્ટાંત છે. અને **જંગેખૈબરની** લડાઈના કટોકટ વખતે જ્યાં હઝરત **પયગમ્બર નબી મોહમદ મુસ્તફા** (સ) સાહેબ મુંઝાયા ત્યારે ચાલીસમે દિવસે એમણે **નાદેઅલી** પડીને **મોલાઅલી** (અ) ની મદદ માંગી કે **હઝરત-અલી** હાજર થયાં અને લડાઈ ફતેહ થઈ, તેમજ **હઝરત ઇમામ-હુસેન** (અ) **ની** યઝીદના પક્ષ સાથે કરબલાનાં મેદાનમાં મોટી લડાઇ થઈ. તમામ કાફરના લશ્કરે **ઉમરશાહ**નાં હુકમથી **હઝરત ઈમામ હુસેન** (અ) ઉપર તીરો ફેંકી! પણ અજાયબ **જેવું** એ હતું કે એક પણ તીર હઝરત **ઇમામ હુસેન** (અ) ના જીસ્મને અડકયું નહી પણ જ્યારે મોહરમની છેલ્લી તારીખે ઈમામતનો પાવર ઈમામ **જેનુલઆબદીન** (અ) ને સોંપી મેદાનમાં જતા સહીદ થયા. અને ઈમામ **જેનુલઆબદીન** (અ) ને યઝીદના લશ્કરે કે **ઇમામહુસેન** (અ) ની નસલ ન રહે એવા ઈચ્છનારાઓ કોઇ પણ તેમની જીંદગી વિશે નુકશાન પહોંચાડી શકયા નહી, આ એક

ઈમામતનો ચમત્કાર છે કે ઈમામને કોઈ હરકત પહોંચાડી શકતું નથી, અને તેઓ ગમે તેવા ભયંકર વખતે પણ સલામત રહે છે. અને તેઓ આજ સુધી હાજર અને સલામત છે. તેમજ આ દુનિયા ઈમામની હીદાયત વીના ટકી શકે નહી, એ ઇસ્લામના સિદ્ધાંતોનો ખરો અર્થ માત્ર મૌજુદ ઇમામથીજ સાબેત થઈ શકે છે,

બુઢો–જનાબ, અહીં હું પુછવા માગું છું જે ગાયબ ઇમામને **ખીઝર** માફક હયાત ગણી માને છે તે માટે ખુલાસો કરશો ?

હસન–ખુશી સાથે સાંભળજો, **ખીઝરની** હયાતી જીસ્મસાથે માનવી એ ઇસલામના પવિત્ર સિદ્ધાંતથી ખીલાફ છે. કારણ કે જીસ્મ સાથે હયાંત રહેવું અગર માનવામાં આવે તો **જનાબે રસુલેખુદા હઝરત નબી મોહમદ મુસ્તફા** (સ) ખાતેમુન નબી તથા **મોલા-અલી** (અ) "મુશ્કીલકુશા" અને **ઈમામે હુશેન** (અ) જેવાઓ જે પોતાના જીસ્મ મુબારક તજી ગયા છે, તે શા માટે ? જીસ્મ સહીત હયાત રહેતે તો તેમનું રહેવું ખીઝર કરતા આલા હતું, પણ નહી ! કુદરતી રૂલ વિરૂદ્ધ ઇસલામ કદી પણ વેગળો જતો નથી. અને સામે તે કુદરતનાં નિયમોને પોતે પહેલાં સિદ્ધ કરે છે, ત્યારે ગાયબ ઇમામ આજ સુધી એટલે ઈનસાનની હયાતી ઉપરાંત જીવતા છે, એમ માનવું તે સરીયતથી પણ બઈદ છે. પણ જો ખરૂં પુછો તો ગાયબ ઈમામનો હક નહિ હોવા છતાં પોતે દાવો કર્યો, તેનું એ પરિણામ છે, કારણ કે ઇમામતનુ "હય્યુલ" "કય્યુમ" નું નુર હતું નહી તેને નિભાવી નિભાવી આખરે અટકવું પડયું, પાછલથી

આલીમોએ પોતાની કરેલી ભુલને ટકાવી રાખવા મઝહબનો ફતવો બાહેર પાડીને ખરા ઇમામથી લોકોને રોકી રાખવા કોષિશ કરીને પોતાની છાપ બેશાડી.

બુઢો-બસ હવે મને પુરેપુરી ખાત્રી થઇ કે ઇમામે ઝમાન મૌલાનાં **મુસ્તનસીરબીલ્લાહ** બરહક ઇમામ છે, અને આજથી મારી જીંદગી આપ સાહેબે સફળ કીધી જેના માટે તમારો ઉપકાર માનું છું. ત્યાર બાદ કીસ્તીમાં બેસનારાઓ તમામ દીને ઇસલામનાં મઝહબે ઇસમાઇલીઆથી મુશરફ થયાં એમ કરતાં વહાણ કીનારે આવી પહોંચ્યુ, જ્યાં તે શહેરનો બાદશાહ ક્રીશ્ચિયન હતો, તેણે પોતાનાં ગામમાં આવેલાં તમામ મુસાફરોને મેહેમાંની કીધી ત્યાં **હસન સબ્બાહ** થોડા દીન રહી, થાક ઉતારી પોતાની મુસાફરી આગળ વધારવા ને પાછો કીસ્તીમાં બેશીઆ, તુર્કસ્તાન તરફ જવા નીકળ્યો.

હસન સબ્બાહની જાણવાજોગ મુસાફરી અને ઈસમાઈલી મઝહબનો ફેલાવો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

હીમતે મરદા તો મદદે મોલા, એ ધોરણ ઉપર હ-સન સબ્બાહે થોડા દિવસ દરયા માર્ગે મુસાફરી કરીને એશીઆઇ તુર્કસ્તાનના કાંઠા ઉપર ઉતર્યો, અને ત્યાંથી કીસ્તી છોડી ને ખુશકીને રસ્તે મુસાફરી કરવા લાગ્યો જેમાં "**હલબ**" "**બગદાદ**" "**ખુજીસ્તાન**" "**કેરમાન**" "**સીરીયા**" "**ગીલજીત**" "**પામીરની ખીણો**" "**મેસેપોટેમીયા**" વીગેરે પ્રખ્યાત શહેરોમાં મુસાફરી કરતો કરતો અને લોકોને ઇસમાઇલી મઝહબનો ઉપદેશ કરતો આગળ વધતો હતો, હવે જે શખ્સ પોતાના ખાલીસ એતેકાદથી ઇમામ તરફની દુવા પામેલો હોય અને જેનું કામ હક રસ્તાની હીદાયત કરવાનું હોય તે શખ્સ દરેક સ્થળે ફતેહમંદી મેળવતો રહે છે, એવી

રીતે **હસન સબ્બાહ** જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં ત્યાં તેનો ખુશમીઝાજ સ્વભાવ અને ખાલીશ મહોબ્બતનાં પરિણામે દરેકે દરેક મુલાકાત કરનારાઓનો ચાહ પોતા તરફ ખેંચતો અને પુરતી ઈજ્જત સાથે તેઓનો મહેમાન થતો હતો. અને તેના બદલામાં **હસન સબ્બાહ** ઈમામ તરફની હીદાયત અને ઈસમાઈલી તરીકેનું વીવેચન કરી, જાણે ઈસમાઈલી ફોજ ભવિષ્યના **મોલાના શાહા નિઝાર**નાં રાજ્ય માટે તૈયાર કરતો હતો.

છેવટે જયારે **હસન સબ્બાહ** આલમોતના મજબુત પહાડોની કુદરતી બચાવ વાળી સહી સલામત જગ્યા પાસે આવી પહોંચ્યો ત્યારે કુદરતે તેની નેક મુસાફરીઓનો અંજામ ત્યાંજ લાવવાની ગોઠવણ કરી હોય અને **હસન સબ્બાહ** જાણે બનવા કાળની કુદરતી લોહે મહેફુઝની તખતીઓમાં લખાએલ બીના તરીકે ઈસમાઈલી શહેનશાહતની ઝળકતી કારકીર્દીનો મુખ્ય સ્થંભ બનવાનું જે કારણ હતું તે પ્રગટ થવાને હીસાબે પોતાનો કાયમી મુકામ ત્યાંજ રાખવાનો દ્રઢ વિચાર કર્યો અને આલમોતનાં પહાડોને લગતી થોડી અંતરાફની જમીનની હદ બાંધી ત્યાં આગળ રાહતનો સરઅંજામ એકઠો કર્યો. એ આલમોતનાં પહાડો ધેલમ દેશનાં પ્રગણાંમાં કુદરતી કીલ્લેબંધી માફક આવેલા છે.

\+ + + + + +

આલમોત એ ધેલમ પ્રગણામાં આવેલો એક કીલ્લો છે ત્યાં જઈ **હસન સબ્બાહ** ખુદાની ઈબાદતમાં મસગુલ થયો.

(મોજતુલ સફા)

ઈ. સ. ૧૦૯૦ માં ઐરાનની ઉત્તર તરફના પહાડી પ્રગણામાં રહેનાર સબ્બાહના દીકરા હશને ઇસ્માઇલીઆ ખાનદાન સ્થાપ્યો.

(જોન વીલ.)

× × × × ×

મોલાના શાહ **મુસ્તનસીરબીલ્લાહ**ના મીશરથી નીકળવા અગાઉના ચોક્કસ ઇશારાઓ મુજબ જ્યારે **હુસન સબ્બાહ** આલમોત પાસે અટકયો ત્યારે તેણે પ્રથમની થોડી મુદત પોતાના રૂહનાં ઝળકાટને ખાતર અને પોતાને થયેલા હુકમને બજાવી લાવવા અગાઉ ઇબાદત બંદગી એકાન્તવાસમાં રહીને કર્યા કીધી.

ત્યાર પછી નજીક આવેલા આલમોત ગામમાં તેની આ.ભ.વ થવા લાગી અને તે વખતે **હુસન સબ્બાહે** ત્યાંના લોકોને પ્રસંગોપાત ઇસ્માઇલી મઝહબ વીષે હીદાયત કરી જેના પરિણામે પાછળથી **હુસન સબ્બાહ**ને આલમોતના પહાડ પરનાં પોતાનાં રહેઠાણમાં ટોળાબંધ લોકોની મુલાકાતો માટે શહેરમાં જવાને વખત મળતો નહીં. દીન પ્રતી દીન શહેરના લગભગ તમામ લોકોની એક સરખી લાગણી **હસન સબ્બાહ** ઉપર ઉભરી નીકળી અને ગોયા **હસન સબ્બાહ** આલમોતના વાસીઓનો જીવ જાન થઈ પડયો આથી શહેરના કોટવાળ **ખ્વાજા નસીર તુશીએ** એ શહેરના લોકોનું ખેંચાણ **હુસન સબ્બાહ** પ્રત્યેની ખાલીસ ભાવનું હદબારનું જોઇ તેણે પોતાના ઇજ્જતવાળા સલાહકારો સાથે આલમોતનાં પહાડોના રહેઠાણમાં **હુસન સબ્બાહની** માન ભરી મુલાકાત લીધી તેનાં પરીણામમાં **મઝહબ**

સબંધી કેટલોક એવો સંવાદ થયો કે જેથી **ખ્વાજા નસીર તુશીએ** ઇસમાઇલી મઝહબનો અંગીકાર કર્યો. ત્યાર પછી શહેરનાં બાકી રહેલા બીજા લોકોએ ઇસમાઇલી મઝહબની લાગણી ખુલ્લી રીતે પ્રગટ કરી અને એ હીસાબે આક્રમોત શહેરનાં બધા લોકો ઇસમાઇલી થયા.

શહેરના કોટવાલ **ખ્વાજા નશીર તુસીએ** પોતે જે **હસન સબ્બાહથી** મઝહબી ફાયદો મેળવ્યો તેના ઉપકાર તળે એક જાહેર મહેમાનદારી માટે પોતાની ખાહેશ તાબેદાર મારફત રજુ કીધી અને **હસન સબ્બાહે** કોટવાલની સાચા દીલની આ માંગણીનો સ્વીકાર કરી શહેરનાં લોકો જે ઘણી મુદત થયાં **હસન સબ્બાહની** મુલાકાતનો લાભ લેવા ટળવળી રહેલા હતા તેને પોતાની આ માન ભરી મુલાકાતથી ખુશ કીધા.

કોટવાલ **ખ્વાજા નશીર તુશીએ** આખા શહેરમાં ખુશીનાં સરંજામ માટે યોગ્ય તજવીજો કરાવી રાખી અને **હસન સબ્બાહને** પુર્ણ જાહોજલાલી સાથે અને શહેરના લોકોનાં મહોબતનાં જુસ્સા સાથે પુર્ણ આનંદ વચ્ચે પરોણાગત કીધી.

ત્યાંથી રૂખશત થતી વખતે **હસન સબ્બાહે** મોલાનાં હાજર ઇમામની મુલાકાતનો ઇસ્તેયાક એટલો બધો વધારી દીધો કે જે પોતે પોતાનાં સાચા અંતઃકરણથી ઇચ્છતો હતો તેની બરોબરીમાં તમામ લોકોએ **હસન સબ્બાહને** કરગરીને કાકલુદી સાથે એવી માંગણી કીધી કે અમોને ઇમામના દીદાર કરાવવાની મહેરબાની

કરશો? આ બાબતમાં લોકોને તસલ્લી આપી કે અમુક મુદત પછી ઇમામનાં દીદારને માટે અરજ ગુજારીને ઇમામ પાસેથી પધારવાની માંગણીની કબુલાત લઇશું એટલું કહી તે પાછો આલમોતના પહાડોમાં પોતાનાં રહેઠાણ પર જવા લાગ્યો પણ ત્યાંના ઇસ્માઇલીઓએ તેને રોકી લીધો.

લગભગ એક વર્ષ જેટલી મુદત **હસન સબ્બાહ**ને આલમોતમાં આવી વસ્યાને થઇ નહોતી તેટલામાં ભવિષ્યનાં ઇસ્માઇલી શાહોની રાજગાદી માટે જાણે આલમોત શહેર ઉપર પોતાનો સંપુર્ણ કાબુ મેળવી લીધો, અને રફ્તે રફ્તે શહેરના મધ્ય ભાગમાં એક ઇબાદત ખાનું બંધાવી કરી ત્યાં ઇસ્માઇલી તરીકા મુજબ ઇબાદત બંદગી શહેરના લોકો સાથે કરવાનું ચાલુ કર્યું અને ઇસ્માઇલી મઝહબની ઉન્નતી અર્થે પોતાની વાએઝ દર અઠવાડીએ **હસન સબ્બાહ** કરતો જે સાંભળવાને માટે સંખ્યાબંધ ઇસ્માઇલીઓ ભેગા થતા હતા, અને આજુ બાજુના ગામોમાંથી પણ ઘણાંક લોકો **હસન સબ્બાહ** નાં વાએઝની તારીફ સાંભળી ત્યાં આવતા અને તેનો લાભ લેતા આ રીતે **હસન સબ્બાહે** આલમોતનાં કીલ્લા અને શહેર સાથે ધાર્મીક સંબંધ ચાલુ રાખ્યો.

મીસરમાંથી **હસન સબ્બાહ** નીકળી જવા પછી હિ. સ. ૪૯૦ માં મોલનાં **શાહ મુસ્તનસીરબીલ્લાહ** (અ) ઇમામતનું નુરે જહુર મોલાનાં **શાહાનીઝાર**ને સપુરદ કરી આ દુનીયામાંથી કુચ કરી ગયા એટલે વફાત પામ્યા પછી મુસ્તેઅલીની તરફેણવાળા તેનાં

મામાં **અમીરઝયુસે હસન સબ્બાહ**ની ગેરહાજરીમાં પોતાના બળ અને લાગવગનાં જોરે મોલાનાં **શાહા નીઝાર** (અ) ને કેદ કર્યા, ઈમામ અઢી વર્ષ સુધી કેદખાનામાં રહયા પછી ઈમામતનુ નુર પોતાના ફરજંદ મોલાના **શાહા હાદી** (અ) ને આશરે આઠ વર્ષની બાળવયમાં સપુરદ કરી પોતે રહેલત કરી ગયા આ તમામ ખબર તદન છેલ્લે વખતે એટલે મોલાના **શાહા નીઝાર** વફાત થયા પછી અને સાત આઠ વર્ષની બાળવયમાં **મોલાના શાહા હાદી** (અ) ને ઈમામત સોંપાયા પછી **હસન સબ્બાહ**નાં એક વિશ્વાસુ ઈસમાઈલીએ ખબર પહોંચાડી અને જયારથી **હસન સબ્બાહે** આ સમાચાર જાણ્યા કે ત્યારથી આલમોત શહેરના લોકોની ઈમામના દીદારની માંગણીનો ખ્યાલ એવા આકારમાં ઉશકેરાયો કે કોઈ પણ પ્રકારે **અમીરઝયુસ**નાં હવશી સીકનજામાંથી **મોલાના શાહા હાદી** (અ) ને આલમોતમાં લાવવા માટે અને ઈમામતનું નુર સ્વતંત્ર રીતે ઝળકતુ રહેવા ખાતર કોશીશો તરીકે પોતાની સેવાઓ અર્પણ કરવાનો મજબુત વિચાર કીધો.

અલબુર્ઝના પહાડપર શાહા હાદીની રાજગાદી.

પ્રકરણ ૧૨ મુ.

અલબુર્ઝ એ એક જગત આશકાર પહાડ છે. તે ઈરાનની ઉતરે આવેલો છે, એ લાઈનમાં કુલ્લે પહાડોની સંખ્યા ૨૨૪૪ બાવીસ સો ચુમાલીશની છે, તેમાં સઉથી મોટો અને છેલ્લો પહાડ એ આલબુર્ઝનાં નામથી ઓળખાય છે. જેની ઉંચાઈ ૧૮૦૦૦ અઢાર હજાર ફીટ છે. અને તેમાંથી ત્રણ નદીઓ વહે છે જે "**કીઝીલ**" "**ઓઝેન**" અને "**એરેશ**" નાં નામોથી ઓળખાય છે.

અલબુર્ઝ (આલમોત) એ કાઝમીનથી ઉતરે પુર્વ દિશામાં બત્રીસ માઇલને છેટે છે, એ ઇસિમાઇલીઓનું મુખ્ય મથક છે, અને એ આખા સંસ્થાનમાં ઘણા મજબુત કિલ્લાઓ હસ્તી ધરાવે છે. જ્યાં ઇસિમાઇલીઓ પુર્વ કોહીસ્તાનથી તે કેનગામ સુધી મોટી સંખ્યામાં ફેલાયલા છે. હાલમાં ત્યાં ઇસિમાઇલીઓ મોટે ભાગે ખેતીવાડીનું કામ કરે છે. દેખાવે સરવે મજબુત બાંધાના અને સ્વભાવે મીલન-

સાર છે, જેઓ આખી દુનીયામાં મહેમાનોની પરોણાગત કરવામાં પહેલે નંબરે ગણાય છે, તેઓ પોતાની રોટલીનો છેલ્લો કટકો પણ ખેરાત કરવા માટે તૈયાર રહે છે, તેમ નહી બની શકવાથી દીલગીરી સાથે ખુદાપર ભરોંસો રાખવાને કહે છે કે ખુદા રોજીનો માલેક છે, તે દેશે.

હવે જ્યારે **હસન સબ્બાહ** કોટવાલ ખ્વાજા **નશીર તુશીની** મહેમાનદારીથી ફારેગ થઈ પોતાને સ્થાને આવવા પાછા વળ્યાં, ત્યારે તમામ શહેરનાં રહેવાસીઓએ તેવણને રોકી લઈ અને કેટલાક આગેવાનોએ અરજ કરી કે હવે આપણા ગામની વ્યવસ્થા કોઇ એવા પ્રકારની કરવી જોઇએ કે જેથી ઇમામની ખીજમત કરવાનું બની શકે. એવી ગુફતગુ ચાલુ હતી તેમાં વિશ્વાસુ ઇસમાઇલીએ જે ખબર આપી હતી કે મોલાનાં **શાહાનીઝાર** (અ) ની કેદખાનામાં વફાત થઈ છે, એ દુઃખદાયક સમાચાર કહી સંભળાવ્યાં તેથી ત્યાં હાજર રહેલાં સરવે ઘણા દીલગીર થયા, અને હવે તેવણનાં ફરજંદ **મોલાનાં શાહા હાદી** (અ) જેઓની ઉમર ઘણી નાની છે, તેઓ **મોલાના શાહા નીઝાર** (અ) પછીનાં આપણા બરહક ઈમામ છે જેઓ હમણાં કાચી વયે પોતાની માતુશ્રીના હવાલામાં છે, માટે તેવણને આપણે આપણા જીવને જોખમે અત્રે લાવી તેવણની પયરવી કરીએ તો ખરેખર આપણા ધન્ય ભાગ્ય છે. આગળ ચાલતા **હસન સબ્બાહે** જણાવ્યું કે આપણે ઇસમાઇલીઓ ઇમામના પ્રતાપે તથા તેવણની દુવાથી સરવે કામ કરવા સમર્થ છીએ. આપણી થોડા દીવસ અગાઉ મીસરમાં મોટી જાહોજલાલી હતી. પણ અવ્વલ ઈમામ **મોલાઅલી**

(અ) થી અત્યાર સુધી સરવે ઈમામો સાથે જાલીમો તરફથી દુશ્મનાવટ થતી આવી છે, તે પ્રમાણે **મોલાના શાહા નીઝાર** (અ) માટે પણ જેમ તેવણનાં ઘરાણાથી હમેશાં થતું રહ્યું છે તેમ બન્યું છે. મીસર દેશ દુશ્મનોની હકુમત તળે ગયો છે, પણ અહેશાન છે તે પરવરદીગારનાં, કે ફરીથી આપણે આપણા ઇમામની તાબેદારી કરવા માટે નાનકડું રાજ્ય મેળવવા નશીબવંત નીવડયા છીએ અને એના પછી જો આપણે સરવે સાથે મળીને એક બળથી આપણા સત્ય ધર્મની તાબેદારી માથે ઉપાડીશું તો **મોલાના શાહા હાદી** (અ) ની દુવાથી ઘણું વધારે મેળવવા ફતેહમંદ થઈશું માટે આપણે **મોલાના શાહા હાદી** (અ) ની ગુલામી તળે રહી આપણી ફરજ છે કે જીવને જોખમે પણ તેવણ **સાહેબુલઝમાનને** અત્રે લાવવા જોઇએ તેમાં કદાચ મોતને શરણે થયા તો મોડા મરવાથી આ વહેલું મરવું ઘણું કીંમતી લેખાસે, એ દીનનું કામ નીડર વીરલાઓ જણ એને સોંપું છું, એક **શાહાજાદા અસદ** અને બીજો **અબ્દુલા બીન ઇસમાઈલ.** આ નામ બહાર પડતાંજ તરત તેઓ બે જણાએ પોતાનો જન્મ સફળ થયો સમજીને હાજર થઈ કહેવા લાગ્યા કે ફરમાવો ઉતાવળે ફરમાવો! અમો બંને જણાઓ એ કામ તમારી દુવાથી પુર દીલેરી સાથે અંજામ લાવીશું! જો કે બીજા ઘણાઓએ ઉમેદવારી કરી પણ **હશન સબ્બાહે** કહ્યું કે એ કામ ફકત બે માણસોનું છે તેથી બીજાઓ દીલગીરી સાથે ચુપ બેસી ગયા.

હવે **શાહાજાદા અસદ** તથા **અબ્દુલા બીન ઇસમાઈલ** તૈયા થઈ **હસન સબ્બાહ**નો રૂક્કો લઈ મીસર તરફ કુચ કર્વા

આલમોતથી રવાનાં થયા જેને કેટલાક શહેરીઓ વળાવવા **આવ્યાં** તેઓ સરવેની દુવાઓ તથા મુબારકીઓ લેતા ખુદા ઉપર **ભરોસો** કરીને મુસાફરી કરવા આગળ વધ્યા.

શાહજાદા અસદ તથા **અબ્દુલ્લા બીન ઇસ્માઇલના** રવાના થયા બાદ આલમોતમાં **હસન સબ્બાહે મોલાના શાહ હાદી** (અ) ને રહેવા માટે શહેરના મધ્ય ભાગમાં એક મનોહર સુશોભીત મહેલ બંધાવવાનું કામ ચાલુ કર્યું, તે મહેલ તૈયાર થઈ રહેતાં સરવે શહેરીઓ એકઠાં થઇને **મોલાના શાહ હાદી** (અ) ને તખ્તનશીન કઈ જગોએ કરવા તેનો વિચાર કર્યો, છેવટે એ નિર્ણય થયો કે છેલ્લે મજલે તખ્ત રાખવું ને તે જગ્યાને **બૈતુલ ખયાલનાં** નામે ઓળખાવવી તે મુજબ નકી કરીને સરવે હાજર રહેલાઓ ચાલ્યા ગયાં.

બીજી બાજુ **શાહજાદા અસદ** તથા **અબ્દુલા બીન ઇસ્માઇલ** ફાડી ખાનારા જાનવરોની દરકાર નહી કરતાં ઘણી તકલીફો વેઠી મહા વીકટ રસ્તો પસાર કરી લગભગ પાંચ મહીને મીસર આવી પહોંચ્યાં. જો કે તેઓ લાંબી મુસાફરીથી ઘણા થાકી ગયા હતાં પણ તેની દરકાર ન કરતા ઇમામનાં દીદારની ઇન્તેજારીએ તેમને ઘણુજ તંદુરસ્ત અને હીમતમાં રાખ્યા હતાં.

એવી રીતે શોધતા શોધતા ત્રીજે દીવસે તેઓને પતો લાગ્યો કે **શહેરથી** બહારનાં એક નાના ખંડીઅર મકાનમાં મોલાના **શાહ હાદી** (અ) ને રાખવામાં આવ્યા છે અને **મુસ્તેઅલીનાં મામા**

સુપહેસાલાર અમીરઝયુસની તેઓ ઉપર ઘટતી **દેખરેખ** છે. **જો** કે તેથી ઇસ્માઇલી બન્ને બહાદુરો જરા પણ અચકાયા નહી **અને** મધ્યરાત્રે જ્યારે ચોકીવાનો ગફલતીમાં પડયા હતાં તેનો લાભ લઇ **મોલાનાં શાહા હાદી** (અ) ની હજુરમાં પહોંચી દીદારથી મુશર્રફ થઇ ઇમામના દસ્ત મુબારકની દસ્તબોશી કરી, અઝીમ સવાબ હાંસલ કર્યા, ત્યાર બાદ **શાહા હાદી** (અ) ની માતુશ્રી ને **હસન સબ્બાહુએ** લખી આપેલો રૂક્કો આપી અને આલમોતમાં **મોલાનાં શાહા હાદી** (અ) માટે જે વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલ હતી તે સઘળી પહેલેથી છેવટ સુધી હકીકત કહી સંભળાવી તે સાંભળીને **મોલાનાં શાહા હાદી** (અ) પ્રસન્ન થયાં અને પોતાની માતાને તરત નીકળવાને ફરમાવ્યું તે નકી થતા **મોલાના શાહા હાદી** (અ) તથા તેવણનાં માતુશ્રી રાતના પાછલે પહોરે આલમોત જવા માટે **સાહુજાદા અસદ** તથા **અબ્દુલ્લા બીન ઇસમાઇલ** સાથે બહાર પડયા અને મીસર છોડી પોતાની મુસાફરી આગળ કરવા લાગ્યા, મજલ બ મજલ બન્ને ઇસમાઇલી વીરલાઓ ઇમામની ખીજમત કરતા આગળ વધતા હતા એ ખબર જ્યારે **સુપહેસાલાર અમીરઝયુસને** પડી ત્યારે તેઓને પકડી મંગાવવાને પાછળ સ્વારો દોડાવ્યા પણ જેની તરફેણમાં કુદરતનો ધણી હોય તેનીજ હમેશાં ફતેહ થતી આવી છે, તે પ્રમાણે **અમીરઝયુસ** પોતાની કોશીસમાં નિષ્ફળ નીવડયો.

મોલાના શાહા હાદી (અ) (ઇસમાઇલી વીસમા ઇમામ) પોતાની માતુશ્રી તથા બે મુરીદો સાથે જ્યારે રૂદબાર પ્રાંતમાં આવી પહોંચ્યાં ત્યારે **હસન સબ્બાહ** તરફથી ઉપદેશ કરવા નીકળેલા

દાઇઓ જે અતરાફમાં હતા તેઓને ખબર પડતાં તમામ પ્રાંતના ઇસમાઇલીઓ **મોલાના શાહા હાદી** (અ) નું ઇસ્તકબાલ કરવા આવ્યા, મુલાકાત કરી તેઓ સરવે ઇમામને આલમોત પહોંચાડવા સાથે ચાલ્યાં, એ સમાચાર આલમોતમાં ફરી વળતા તરત તમામ શહેરનાં માણસો **મોલાના શાહા હાદી** (અ) ને સત્કાર કરવાને બહાર નીકળી પડ્યા, જેને **મોલાના શાહા હાદી** (અ) આશીશો ફરમાવતાં, મોટી ખુશ ખુશાલી તથા ધામધુમથી શહેરમાં દાખલ થયા. અને મુકરર કરેલા મહેલમાં જઇને જ્યાં તખત ગોઠવી રાખેલું હતું ત્યાં **"બેતુલ ખ્યાલ"** માં ઇમામને મશનદપર બેસાડીને તમામ અદબ સાથે ઉભા રહ્યા, ઇમામે તેઓને ખુદાઈ નુરનાં પાવર વડે ઘણી ઉપયોગી નશીહતો કરીને દુવા આશીશો ફરમાવી. એવી રીતે લાગટ સાત દીવસ આલમોતમાં ઓચ્છવ તરીકે તહેવાર પાળવામાં આવ્યો.

× × × × ×

હસન સબ્બાહ કાંઇ આપ વડાઈ ચાહતો નહતો તેણે કદી પણ પોતાને ઇમામ તરીકે ઓળખાવ્યો નહોતો. તેમજ ઇસમાઇલી થયા પછી છેવટના દમ સુધી ઘણાજ મક્કમપણે ઇમામના ઘરની તાબેદારી કરી આ ફાની દુનીયામાં નામ અમર કરી ગયો.

"સૈયદ મુનીર"

આલમોતના કીલ્લાનો ઝળકાટ.

અને

દુનીયામાં ફુંકાયલો ઇસમાઇલી આત્મા.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

જ્યારે **મોલાના શાહા હાદી** (અ) નું કદમ મુબારક આલમોતમાં થયું કે તેના ઝળકાટ માટે બોલવું એ જોયા "સોના પર ઢોળ ચડાવવા" બરોબર છે, કે જ્યાં ખુદાઇ નુર પ્રકાશમાન થાય તે સરજમીનની તેમજ ત્યાં વસ્તી રૈયતની ખુશ નશીબી સમજવી તે બીના કાંઈ નવાઈ ઉત્પન્ન કરનારી નથી.

મોલાના શાહા હાદી (અ) ની ગાદી સ્થાપન થયા પછી **હસન સબ્બાહે** હી. સ. ૪૮૩ માં "આલબુર્ઝ" પર્વતપર આલમોત નામનો અજીત ગઢ બંધાવ્યો અને વધારે રક્ષણ માટે આજુ બાજુ કીલ્લાઓ બંધાવીને સરવે ઇસમાઇલીઓ ઇમામનાં દીદાર સાથે દીનની **ખીજમત કરતાં આનંદ સાથે આલમોતમાં નિર્ભય રહેવા લાગ્યા.**

ત્યારે બીજી બાજુએ મીસરની સરઝમીન હમેશા માટે ઇમામ વગરની થઈ પડી હતી, ત્યાં અનેક ઝગડા બરપા થયાં, માંહો માંહે કુસંપનો શડો પેડો મતલબીઆ, લાલચું અને આપસ્વાથીઓ પોતાનું પેટ ભરવા માટે અમલદાર લોકોની તરેહવાર રીતે ખુશામત કરી તેઓને ભંભેરી માંહોમાંહે કાપાકપી કરાવતા હતા, પરિણામે તેથી મીસર હમેશાં તકલીફો અને આફ્તોમાં મુબતલા રહ્યો અને સઘળી રૈયતમાં બેદીલી ફેલાઇ રહી.

જયારે બીજી બાજુ "અલમુર્ઝ" ની રૌનક અને એક દીલીની લાઇટથી અદેખાઓની આંખો અંજાવા લાગી તેથી અદેખાઓ ઇસ્માઇલીઓ માટે મન ભાવતો જાહેર અવાજ કરવા લાગ્યા અને વગર દોકડે ઇસમાઇલીઓને જાહેરમાં લાવવાની કોશીશ કરવા લાગ્યા, જોકે કોશીશ વિરોધી તરિકે નીંદીને કરતા હતા! પણ સત્ય હમેશા પ્રકાશમાન થાય છે, તેવી રીતે ઘણા લોકોનું ધ્યાન આલમોત તરફ ખેંચાયું જેમાં કેટલાક સમજુ લોકોને ઇસમાઇલી મઝહબ જાણવાની જીજ્ઞાશા થઈ તે જાણવા માટે આલમોતમાં આવતા હતા ત્યાં ઇસમાઇલી મઝહબની સત્યતા સમજી તેનો અંગીકાર કરીને સામે ખીજમત કરવા બાહેર પડતા હતા, એવી રીતે ફરીવાર દુનીયાનાં ઘણા ભાગોમાં ઇસમાઇલી મઝહબ પ્રસરી રહયો અને ઘણા સ્થળે ઇસમાઇલી આત્મા ફુંકાવા લાગ્યો તેના પ્રતાપે ટોળેબંધ લોકો ઇસમાઇલી થવા લાગ્યાં.

આ સંજોગો વચ્ચે હસન સબ્બાહ કિલ્લામાં બેઠા બેઠા પોતા પાસે કોટવાલ ખ્વાજા નશીર તુસી તેમજ બીજા આગેવાનોને

એકઠાં કરીને સરવે સાથે મસવરો કરી રહ્યો હતો કે મઝહબે ઇસમાઈ-
લીઆમાં લોકોને કેવી સમજુક રીતે તેમ મોહબતથી સમજાવી લેવા
તેનું શિક્ષણ દેતો હતો એમ કરતા એક **ઇસમાઇલીઆ મીશન
હોલ** સ્થાપી તેમાંથી અનેક દાઇઓ ઉભા કરી તેઓને આખા રૂદબાર
પ્રાંતમાં ફેલાવી દીધા જે દાઇઓ ઘણીજ ખંતથી મહેનત લઇને **સીદક**
દીલે ઇસમાઇલી **મઝહબની** સેવા કરતાં હતા, તેથી લગભગ **આખો**
રૂદબાર **પ્રાંત** ઇસમાઇલી થઈ ગયો હવે જે **ફાતમાઈ ખલીફાઓને**
માનનારાઓ, જુલમી મુર્ખ તાયફાવાળાઓ ના ત્રાશથી છુપી રીતે
ઇસમાઇલી મઝહબ પાળતા હતા તેઓ ખુલી રીતે **મોલાના શાહા
હાદી** (અ) ની બએત કરવા લાગ્યા, જોકે તે સમયમાં હશદખોર મોલવી
અને મુલ્લાઓ પોતાની મતલબ તુટી જવાને સબબે ટુંક બુદ્ધિ ।
તાયફાવાળાઓને ઉશ્કેરી બખેડા ઉભા કરતાં હતાં પણ પરિણામે
ઇસમાઇલીઓમાં સંપ સારો હોવાના સબબે તેઓને એક બળે દબાવી
દેવા બલ્કે કોશીશ કરીને તેઓનેપણ પોતાના પાક મઝહબમાં શામેલ
કરી લેતા હતાં, આવી રીતે આખો રૂદબાર પ્રાંત હાથ કર્યા પછી
હસન સબ્બાહે પોતાનાં દાઇઓને અરબસ્તાન અફગાન તથા બીજા
દુર દેશાવરો તરફ ઉપદેશ કરવાને મોકલ્યા તેથી દીનબદીન ઇસમા-
ઇલી મઝહબ **ઝહાં આશકારા** થઇ પડયો જેની તાલીમ લેવા મોટા
મોટા આલીમો અને વિદ્વાનો પણ આલમોતમાં આવતા હતાં અને
લાખોની સંખ્યામાં ઇસમાઇલી ઓ દુનીયાની સપાટીપર નીડર થઈ
વસવા લાગ્યા.

× × × × ×

હુસન સબ્બાહ એ ચમત્કારીક માણસ વગર પૈસે એક પણ એકર જમીન વારસા હીસ્સામાં મેળવ્યા વગર, અને લશ્કરનાં વગર-બળે પોતાની અકલ હુશીઆરી અને ડહાપણથી અને સમય સુચકતાનાં જોરે તે વખતનાં અમીર ઉમરાવો અને બાદશાહોને થરથર ધ્રુજાવનાર થઈ પડયો હતો. અને આલમોત ગઢની આસપાસનાં સઘળા કીલ્લાઓ તેને શરણે આવ્યા હતા.

(ખોજા તવારીખ.)

× × × × ×

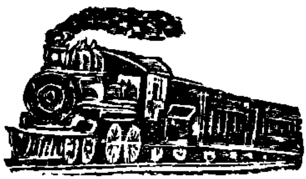
ઇસિમાઈલી ૨૫ પચીશમાં ઇમામ **મોલાના શાહા ખુદ જલાલુદીન હુશન** (અ) જેવણ આલમોતની ગાદીપર (હી સ. ૬૦૭ માં આવ્યા અને જાહેર ઇસિમાઈલી ઇમામ તરીકે સ્વીકારાયા) ત્યારે જે ઇસ્લામી તાયફાવાળાઓ પાડોશમાં આબરૂદાર બળવાન રાજકર્તા હતા તેઓ સાથે સગપણનો વહેવાર ચાલુ કર્યો, અને સગપણની ગાંઠથી જોડાવા માટે **મોલાના શાહા ખુદ જલાલુદીન હુશન (અ)** "**ગીલાન**" ના સુબાની દીકરી વેરે પરણ્યા. (તેઓએ આલમોતના પહાડ પર ૪૦ ચાલીશ વર્ષ રાજ કર્યુ.)

" દુમારયા "

× × × × × ×

તે ઝળકી રહેલા વખતમાં ઇસિમાઈલીઓ એટલી હદ સુધી પ્રસરીને આબાદ થયા, કે "આજરબૈજાન" "ગીલાન" "માજુદરાન" "કાસ્પિયન કીનારો" "ખુજીસ્તાન" "ફાર્સ" "લારિસ્તો" "કેર-

માન" "કુર્દીસ્થાનનાં પર્વતો" "પામીરની ખીણો" "તહેરાન" "તબ્રીજ" "શીરાજ" "સીરીયા" "સામ" "દમાશ્ક" "જેરૂસેલ્લમ" "બગદાદ" "હલબ" "ખુરાસાન" "મીશર" તેમજ થોડા પ્રમાણમાં આખા અરબીયા તથા ઇરાનનાં દરેક ગામમાં અને અફગાન તથા રશીઆ પોર્ટમાં છુટા છવાયા અને બ્રિટીશ "ચીત્રાલ" વગેરે દેશોમાં તેમજ દરેક પહાડો પર અને દરેક ખીણોમાં નજરે પડતાં હતાં જ્યાં અત્યાર વેર પણ આનંદ સાથે વસે છે, અને વખતો વખત ઝમાનાનાં ઇમામની મુલાકાત લઇને પાવન થાય છે.

હસન સબ્બાહની ઝળકતી કારકીર્દી, ધાર્મીક વ્યવસ્થા અને અદલ ઈન્સાફ.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

જે સૃષ્ટિના સરજનહારે આ સંસારને સરજીને તેમાં સત્યને કેવા ઉપાયો વડે જાહેરમાં લાવવું તેનાં માટે દુનીયાદારીઓના હાથમાં અનેક કુંચીઓ આપી છે, તેમાંની એક શકિત આપણા પુસ્તકનાં નાએક **હસન સબ્બાહને** પણ અતા થઈ હતી. એવું એણે બજાવેલા કાર્યો ઉપરથી સહેલાઈથી સમજી આવવાનું બની શકે છે, નહી તો આવા મહાન કાર્યો એકલે હાથે કરવાને ઘણા દુર્લભ હતાં.

હસન સબ્બાહે જ્યારે અતરાફમાં અનેક દાઈઓને મઝહબનો વધારો કરવાને ફેલાવી દીધા ત્યારે બીજી બાજુ આલમોતમાં એક "**ખ્વાને નીઝારીયા**"નાં નામનું એક બગીચામાં મોટું આલીશાન મકાન બંધાવ્યું તેમાં કદાચ કોઈ મેમ્બર રાત દીવસ રહેવા ઈચ્છે તો તેનાં માટે તેવી સગવડો તેમાં રાખવામાં આવી હતી.. તે હોલમાં મુકરર કરેલા અમલદારો લગભગ રાત અને દીવસમાં ૧૮ અક્ષર

કેલાક હાજરી આપતા હતા, જે વખત દરમ્યાન રાજ્યની મજબુતી, ઇસિમાઇલી મઝહબનો ફેલાવો, રૈયતને સુખી કરવાનાં સાધનો, અનિતીને નાબુદ કરવાનાં ઉપાયો, દુશ્મનાવટ કરનારાઓને દબાવી દેવાની કોસેશો, બેકારોને ધંધે લગાડવાની ગોઠવણો, તેમજ ગરીબ તથા તવંગરોને એક સરખા ગણવાની ફરજો, એવા વીચારોમાં સઘળો વખત પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને ઘણા ઉમંગથી ભોગ આપીને સારી સંસ્થાઓ સ્થાપતા હતાં, એ ચીવટાઇનાં પરિણામે આબાદી વધતી ગઇ અને સરવે રૈયત આનંદમાં રહેવા લાગી, પણ જે હાંદેશા ઇસિમાઇલીઓને વખતો વખત દુશ્મનો તરફથી ભોગવવા પડયાં હતાં તે પ્રસંગોપાત ઘણીજ અસરકારક રીતે **હસન સબ્બાહ** કહી સંભળાવતો હતો, અને પાછા તેવી બલાઓમાં મુબતલા થઇને હેરાન પરેશાન થવું નહી પડે તેને માટે હુશીઆર રહેવા સુચના કરતો હતો.

એક હાજરીમાં **હસન સબ્બાહ ખ્વાને નીઝારીયા**માં આવી કરી વખત જોઇને વિવેચન ચાલુ કર્યું જે આપણે ઇસિમાઇલીઓએ સરવેથી સંપીને રહેવું એ બહેતર છે સાથે તે સંપથી પરીણામ સારૂં આવશે એમ જોવું જરૂરતું છે. કે ક્રુઝેડની યાદગાર લડાઇ વખતે ખ્રીસ્તી અને આપણે એક સંપ થવા માટે **જેરૂસેલમ**ના બાદશાહ **બોલ્ડવીને** જે તજવીજો કીધી. તેને તે વખતની આલમે વખોડી કહાડી ને આપણને વગોવવા લાગી. જો કે આપણે સંપી રહેવામાં રાજી હતાં. એ વગોવવાનું કારણ એ હતું કે આપણા પાસે ઇમામની મોજુદગીના હીસાબે કેટલાક હરામખોર અથવા પેટ માટે પાપ કરનારાઓ આપણા પાસેથી

કાંઇ લાભ ન મળવાના સબબે બેવકુફ બાદશાહો તથા મતલબી રૈયતને ઉશકેરીને આપણાં ઉપર ઘાતકીપણું ગુજારતા હતા. જે વખતે મઝહબી ભાંજગડો જગે જગે વ્યાપી રહી હતી. તે વખતે આપણાં ઉપર ગુજરેલી બેહદ અને જબુન ધીકારવા જોગ સીતમગારીઓ અને મુસીબતોનાં આપણે બે ગુન્હા ભોગ થઈ પડયાં હતાં. તેવા લાંબો વખત સુધી દહેસતનાક સીતમ અને જુલમ સહ્યાં છે, એવી આજારીઓ અને જફાકારીયો કે જેથી ઇનિશાનીયત થરથરી રહી હતી, તેવી ગઝબનાક તથા ત્રાશદાયક આવી પડેલી જાનપરની મુશીબતો વેઠી છે. માટે હવે સુસ્તી નહીં કરતાં હમેશાં પોતાનાં અંગ બચાવ માટે હુશીઆર રહેવું જોઇએ કારણ તાસુબ રાખનારાઓ આપણને હેરાન કરે છે. તેનું સબબ કારણ એ છે, કે આપણે "હયાત" અને "હાજર" ઇમામનાં ચેલા છીએ. જ્યારે એ આપણું આકેબતનું ભાતું છે, તેને કોઈ પણ કાળે આપણે તજી શકતા નથી. અને જીવને જોખમે પણ ચલાયમાન થઇશું નહી. હવે ખ્યાલ કરો કે **હઝરત ઇમામ હુસેન** (અ) ના છેવટે ૭૨ બહોંતેર સાથી રહ્યા હતા તે વખતે ભલે બધી વસ્તી ઇસલામીઓ તરીકે પોતાને ગણતી હતી. ત્યારે શુકર છે તે પરવરદીગારનાં કે તેજ **ઇમામ હુસેન** (અ) નાં પુર નુર **મોલાના શાહા હાદી** (અ) ની હજુરમાં આપણે મોટી સંખ્યાનાં જોવામાં આવીયે છીએ. અને એક સલતનતનાં માલેક છીએ, એનાથી અગાઉ આપણાં ઇસ્માઇલીઓને 'તકીયો' રાખવો પડતો હતો. સબબ કે જુલમી "અબા સાઇડો" નાં દોરમાં કોઈ પણ **ઇસમાઇલી સપડાઈ જતો હતો તો તેને જીવતો બાળી નાખતા હતા,**

અથવા તેને રીબાવી રીબાવીને મારી નાંખતા હતા એ કારણોનાં લીધે બીચારા આપણાં ઇસમાઇલી ભાઇઓ સુન્ની ખલીફાઓની હકુમતમાં સ્વભાવિક પોતાના ઇમામની માન્યતાનો ભરમ છુપાવી રાખતા હતા, સબબ કે તેઓ પર ગુજરતી ત્રાસદાયક જફાઓને તે જુલમગારો-જલાદ દુશ્મનો ગુન્હા તરીકે નહી ગણતાં સામે તેમાં માન અને સવાબ સમજતા હતા. જો કે વખત વહેવા સાથે ઇનસાફ સરવેને આપવો પડયો છે, અને તે દુશ્મનો આપણાથી પણ વધારે બલાઓમાં મુબતલા થયા છે; કારણ કે ખુદા ઇનસાફી છે. તે વખતથી આપણામાં છુપામણાની રૂઢી પડી ગઈ છે, પણ **અલહમદોલીલ્લાહ** તે જમાનો આપણાં ઉપરથી ગુજરી ગયો છે, ખરૂં પુછો તો એ છુપામણો ફકત **સુફી તરીકો** નહી સમજનારાઓ તથા જંગલી તાયફાવાળાઓ અને તાસુબ રાખનારા આલીમોનો ઉપકારી હતો, તે જમાનો ઝનુની દુશ્મનોની ચાલુ જફાકારીઓ અને ખોફનાક ઘાતકીપણાથી નીપજતી ધાસ્તીનું પરિણામ હતું, એ છુપામણાનાં સબબે આપણે અણુજ દુનીયાની આંખે બદનામ હતા, હવે તે જુલ્મથી ઘેરાયલું વાદળ આપણાં પરથી વીખરાઇ ગયું છે. માટે હીંમત કરી બહાર પડીને આપણા હાજર ઇમામ **મોલાના શાહા હાદી** (અ) ની ખીજમત કરવા તૈયાર રહો, એટલું **હસન સબ્બાહ**નાં બોલી રહેવા પછી હાજર રહેલાઓ સાથે **હસન સબ્બાહે** મસલત કરીને મઝહબ તથા રાજય બંધારણનો ખરડો કરીને તેમાં ત્રણ તરફ કામ કરનારાઓનાં ક્રમવાર નામ મુકરર કર્યા પહેલો " **રફીક** " તે ખાશ રાજયનો સલાહકાર બીજો " **દાઇ** " તે દીનની ખીજમત કરીને મઝહબનો ફેલાવો

કરનાર ઉપદેશક, ત્રીજો "**ફીદાઇ**" એ રાજ્ય તથા ધર્મ ઉપર ફીદા થનાર લશકરી સીપાઇ, એમ જાહેર કરીને **હસન સબ્બાહ** પોતાનો સઘળો વખત "**દાઇઓ**" ને "**રફીકો**" સાથે બેસીને ઇસમાઇલી મઝહબ પર આક્ષેપ મુકનારાઓને હક વાત સમજાવવા માટે ભીન્ન ભીન્ન કીતાબો લખીને અજાણ્યાને જણાવવાની કોશીશ કરતો હતો. તેમજ રૈયતે ધામીક તથા રાજ્ય કાયદાને માન આપવામાં કેવા ફાયદા સમાયલા છે તથા પોતાના મઝહબની પુરેપુરી માહીતી મેળવવા સીવાય પરાયા મઝહબના બહારના દોર દમામ પર મોહી ઉલમાઓમાં ખુપાવવા માટે પહેરેલા વેશને વશ થઇ અજાણી વાતોને આધીન રહી આકેબત ખરાબ કરનારી સ્થીતીમાં આવીને કમોતે મરવાથી હુશીઆર રહેવાને હમેશાં સાચી સમજુતી આપતો રહેતો હતો.

પરિણામે **મોલાના શાહા હાદી** (અ) ના પ્રતાપે ઇસિમાઇલીઓ આખી સૃષ્ટિમાં ઝળકવા લાગ્યા, દૃઢ મક્કમ વિચાર અને આલી હીમતવાન ગણાવા લાગ્યાં, અને દુનીયાની નજરોમાં એક નીમકહલાલ અને બળવાન પ્રજા તરીકેની ગણતરીમાં આવ્યા.

\+ + + + +

હસન સબ્બાહના એક છોકરાએ "કોહીસ્તાન" માં ઇમામત અમારા ઘરમાં છે, એવો દાવો કર્યો તે **હસન સબ્બાહને** ખબર પડતાં તેને બંધીવાન કરી તેડાવીને પોતા સામે તેની ગરદન મરાવી.

"શાહજાદા મુનીર"

× × × × ×

હસન સબ્બાનાં છોકરા હુસેને કોઈ દાઈથી તકરાર થતાં તેને મારી નાંખ્યો જેથી **હસન સબ્બાહે** તેને મોતની સજા કરીને કતલ કરાવ્યો.

"રોજતુલ સફા"

\+ + + + + +

એક વખત એક જાણીતા માણસે આલમોતનાં કીલ્લામાં વાંસળી વગાડી તે મઝહબ વિરૂદ્ધ હોવાથી તેને શહેર બહાર કીધો. તેના ખાનદાને ઘણી કાકલુદી કીધી પણ ઈનસાફની સામે **હસન સબ્બાહે** લાચારી દેખાડી કાયદાને અમલમાં મેલ્યો.

"જોન માલકમ"

\+ + + + + +

હસન સબ્બાહ જેવા તદ્દન અપક્ષપાત અને બાહોશ નીડર નર જેણે ઇન્સાફ ખાતર પોતાનાં છોકરાંને કતલ કરાવવાને પાછી પાની ન કરી તેવા વીરલાને મઝહબી ઝગડાઓનાં ગરમ બજારમાં દુશ્મનો તેને નીંદાને પાત્ર ઠેરાવે. તે અજબ જેવું નથી કારણ કે તે સમયનાં વિરોધી રાજકર્તાઓને **હસન સબ્બાહ** કાંટા સમાન ખટકતો હતો. પણ જેના પર કાયમ દાયમ ઈમામનો સાયો હોય છે તેને દુરીજનો શું કરી શકે છે.

આલમોત પર હલ્લો
અને
વિરોધીઓનાં સુલતાન તથા વજીરનું મરણ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

જેમ પરમાર્થી પુરૂષની કસોટી કરવા પરવરદીગાર તેને અનેક સંકટોમાં ગીરફતાર કરે છે, પણ તે સંકટો સંતોષ સાથે સહન કરી સચ્ચાઇને વળગી રહે તો અંતે તેની ફતેહ થાય છે, તેવી રીતે **હસન બીન સબ્બાહે** હજારો આફતો વેઠી, દુઃખોથી ડરી ન જતાં ચીવટપણે અને મક્કમપણે; **મોલાના શાહા ઇમામુલ વખ્તની** સાચા દીલે પહાડ સમાન દુખોને સુખરૂપી સમજીને સેવા કીધી, તેના ફળરૂપે વખતના વહેવા સાથે **હસન સબ્બાહને** નશીબ દેવી વરી અને રિદ્ધિ સિદ્ધિ ઇસમાઇલીઓનાં આગળ રમવા બેઠી,

એ હકીકત જ્યારે **નિઝામ ઊલ મુલ્કને** પહોંચી ત્યારે તેણે કરેલો દગો તેને યાદ આવતાં મનને ડંખવા લાગ્યો, અને મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે હું તો ધારતો હતો કે, **હસન સબ્બાહ** રખડી

રઝળીને મરી ગયો હશે, પણ એતો સતાધારી થયો. **હવે મને એ** કોઈ પણ કાળે જીવતો રહેવાદે તેમ નથી ને જરૂર મેં કીધેલા દગાનો બદલો લેશે જો કે **હસન સબ્બાહ**ને એ સ્વપને પણ ખ્યાલ નહતો, છતાં પાપી પોતે કરેલા પાપને પ્રતાપે કદી પણ ચેન લેતો નથી. તેવી કફોડી સ્થીતી **નિઝામ ઊલ મુલ્ક**ની થઈ પડી હતી. તેણે કરેલા કાવત્રાં તેને સ્વપ્ના સ્થીતીમાં ભયંકર ચીતાર તરીકે તેની સામે આવી ખડા રહેતા હતા. તેથી તે બહુ દહેસ્તનાક રીતે બુમો પાડીને ગભરાઈ જતો હતો. હવે એ ભય પોતા ઉપરથી કેવી રીતે જાય તેની યુક્તિ શોધવા લાગ્યો.

એક દીવસ **સુલતાન સલજુકી** ખુશ મીઝાઝમાં બેઠો હતો, તે ટાંકણું જોઇને વઝીર **નિઝામ ઊલ મુલ્કે** કહ્યું કે પેલો **હસન સબ્બાહ** જે આપણી દરબારમાં થોડા દીવસ હતો. તેને આપ ગરીબપરવરે અપ-માન કરીને કાઢેલ છે. તેના માટે મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે ઈરાન પ્રગણામાં આવેલા "**અલબુર્ઝ**" નાં પહાડ પર આલમોત ના-મનો ૭૦ સીતેર હાથ ઊંચો અજીતગઢ બંધાવી ત્યાંનો સરદાર બની બેઠો છે. બીજી એ મને આપણા જાશુસો તરફથી ઘણીજ છુપી રીતે ગંભીર ખબર મળી છે, કે તે આપે કરેલા અપમાનનો બદલો લેવા મોટા લશ્કરની તૈયારીઓ કરે છે. અને આપણે ગફલતમાં હઈશું, ત્યારે એકાએક આપણા પર છાપો મારીને આપણને બરબાદ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. તેનાં બચાવ માટે આપણને જરૂર છે કે. મજબુત ગોઠવણો કરવી જોઇએ જો કે તમો અનદાતા સીંહ જેવા સામે એ શીયાળવાની કાંઈ બીસાત નથી છતાં, કહેવત છે કે "તણખલા સમાન

દુશ્મનને પહાડ જેવો સમજવો જોઇએ" એની અનુસાર જો ઉતાવળે **હસન સબ્બાહને** દબાવી દેવા હુકમ બહાર પાડશો તો આપણા માટે ઘણું બહેતર થશે, આટલું બોલ્યા પછી સુલતાન ઉશકેરાઈ બોલ્યો કે વજીર! **હસન સબ્બાહનાં** શા ભાર છે? તે આપણા સામે માથું ઉપાડી શકે શું? એના મોતે તેને આપણી સામે થવાને સુચવ્યું છે, બસ મને ખાત્રી થઈ ચુકી છે કે **હસન સબ્બાહને** હલાક થવાનો વખત નજદીક આવ્યો છે. નહી તો કદી પણ સુતેલા સાંપને છેડતે નહી. હવે એ આપણા હાથમાંથી છટકવો દુસવાર છે. તમો સત્વર જાઓ અને લશ્કરને તૈયાર થવા માટે ઓરડર કરો. અને આવતી પરમદીને વહેલા સવારે કુચ કરીને આલમોત તરફ રવાના થાઓ હું પણ તમારી સાથે ચાલવા તૈયાર થાઉ છું.

વજીર સુલતાન **સલજુકીથી** છુટો પડીને ખુશી થઇને મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે "ભાવતું હતું ને વૈદે બતાવ્યું" તેથી મલકાતો મલકાતો લશ્કરી અમલદારોને પોતા પાસે બોલાવી સુલતાનનો થયેલો હુકમ કહી સંભળાવ્યો, જે સાંભળી અમલદારો સમજી ગયા કે એ સરવે કાવત્રુ વજીરનું છે, અને આપણાં ભોળા સુલતાનને ભંભેરીને નખોદ વાળવા બેઠો છે, પણ લાચાર! સુલતાનનો હુકમ માથે ઉપાડવો જોઇએ. તે પ્રમાણે દરેક અમલદારે પોતાનાં તાબાનાં લશ્કરને ખબર આપી દીધી. ત્રીજો દીવસ આવી પુગ્યો કે સુલતાન અને વજીર પોતા સાથે મોટું લશ્કર લઇને વહેલે પરોઢીએ શહેર બહાર આલમોત તરફ જવાને બહાર પડયા.

બીજી બાજુ **હસન સબ્બાહ**નાં તરફદારીઓએ તરત આલમોતનાં કોટવાલ **ખ્વાજા નશીર તુશીને સુલતાન સલજુકીની** તમામ હીલચાલથી વાકેફ કીધો, કોટવાલે **હસન સબ્બાહ**ને ખબર આપી કે **સુલતાન સલજુકી** પોતાનાં વજીર સાથે મોટું લશ્કર લઇને આલમોત પર ચઢડાઈ કરી આવે છે તેનાં જવાબમાં **હસન સબ્બાહે** સરવે લડાઈ ખાતાનાં અમલદારો તથા લશ્કરી ફીદાઇઓને ભેગાં કરીને દુશ્મન પ્રબળ છે, માટે ખુદાપર ભરોંસો રાખીને ચીવટાઇથી લડવુ એ સુચના કરીને કહ્યું કે હીંમતથી કામ લેજો, સબબ આપણે ઈમામનાં સાહ્યા તળે હકપર છીએ તેથી અજીત છીએ. કદાચ મઝહબપર ફીદા થઇશું, તોપણ આપણી ફતેહ ગણાશે. એવા **હસન સબ્બાહ**નાં અસરકારક સખુનો સાંભળી સરવે લશ્કરીઓ આલમોત ગઢમાં સુલતાન સામે ટક્કર ઝીલવા માટે એક બળે તૈયારીઓ કરવા બેઠા.

બીજી તરફ સુલતાનનું લશ્કર **ઇસફહાનથી** કુચ કરી આલમોત આવી પહોંચ્યુ, અને ગઢને ઘેરો નાંખવાની તજવીજમાં પડયું, ત્યારે **હસન સબ્બાહે ખ્વાને નીઝારીયા**માં શહેરનાં અમલદારો અને **રફીક** સલાહકારોને એકઠા કરીને સલાહ કરીને કહેવા લાગ્યો કે ખાસ આપણા વિશ્વાસુ **ફીદાઇ**ની મારફતે ચોકસ ખબર મળ્યા છે કે સુલતાનને ભોળવીને **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** ચહડાઈ કરી આવ્યો છે, તેથી સુલતાન કપટી **નિઝામ ઉલ મુલ્ક**નાં કાવત્રાનો ભોગ થઇ પડયો છે. જેથી સમજાય છે કે સુલતાન તદન બે ગુન્હા છે, પણ કાંટો ફકત **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** છે, તેનું જો કાસળ કાઢી નાંખીએ તો લાખો

માણસોનું લોહી ન રેડાતા સરવે સમાધાની થઇ જાય તેવું સમજાય છે, માટે કળથી કામ લેવું ઠીક છે, તે જો કામ ન લાગે તો પછી બળનો ઉપયોગ કરવો. એવો ઠરાવ કરીને ત્યાં હાજર રહેલા **ફીદાઇઓમાંથી** એક ઇસમાઇલી યોદ્ધાને બોલાવીને **હુસન સબ્બાહે** હુકમ કર્યો, કે દીલેર બેટા તું જા, અને યુકિત વડે એકલા **નિઝામ ઉલ મુલ્કને** ઠાર કરી આવ! એ સાંભળીને પહેલા શુરા સીપાઇએ જવાબ દીધો કે મારા સાચા સરદાર હું સરોચશ્મ તૈયાર છું. મારા દેશ અને મારા ખેશીઓ માટે હું મરવાને રાહત સમાન સમજું છું, એમ બોલી જવાને તૈયાર થઇ કહ્યું કે હવે મારા ધર્મ બંધુઓને મારા છેલ્લા સલામ છે, તેમ કહેતો સરવે હાજર રહેલાઓની આશીશો લેતો ખુશાલ ચહેરે બહાર પડયો, અને ત્યાં પહોંચીને સુલતાનના લશ્કરમાં કુનેહ સાથે ભળી ગયો જ્યાં દાવ શોધવા લાગ્યો કે **નિઝામ ઉલ મુલ્કનો** ભેટો થાય તો મારા પર આવી પડેલી ફરજને અદા કરૂં. એવા વીચારમાં હતો એટલામાં **નિઝામ ઉલ મુલ્કને** ત્યાંથી પાસ થઇને પોતાનાં જનાનખાનાનાં તંબુ તરફ જતો જોયો કે તે **ફીદાઇ** સમય સુચકતા વાપરીને તેની પછવાડે હલકે પગલે ગયો. જ્યારે એકાન્ત જગા મળી કે તે બહાદુર સીપાઇ **નિઝામ ઉલ મુલ્કની** સામે જમરાજની માફક આવી ઉભો રહીને કહેવા લાગ્યો કે એ દગાબાજ ઓળખ! હું તારો મનકુલમોત તારી સામે ઉભો છું! તું જે પ્રપંચ કરી લાખો બેગુન્હોનું લોહી રેડવા માંગે છે. અને નાહક સુલતાનને ઉશ્કેરીને જે લાખો માણસોને રેંસવાની કમર બાંધી છે તે અમો જાણી ગયા છીએ, માટે હવે તું તારો ધર્મ સંભાળ અને છેલ્લા આ કરેલા

પાપનો પસ્તાવો પરવરદીગાર પાસે રજુ કરી તૈયાર થા! હું ખાસ તારૂં નીકંદન કરવા આવ્યો છું. કેમ કે ગુનેહગારને તેને ફેંએ પહોંચાડવા મને મારા સુરા સરદાર **હસન સબ્બાહ** તરફનો હુકમ છે, તે બજાવવામાં હું કદી પાછી પાની કરીશ નહી, એ વાકયો **ફીદાઇનાં** સાંભળી **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** થર થર ધ્રુજવા લાગ્યો અને ઘેલા ચેન ચાળા કરીને મદદ મેળવવાનું સીગનલ કરવા ચાહતો હતો કે તરત તે સીપાઇ બચ્ચાએ પાસે રાખેલી છુરી પહેરાવી દીધી કે વાત વાતમાં **નિઝામ ઉલ મુલ્ક** ભોંય પર તરફડીઆ મારીને મરણને શરણ થયો. એ ખબર જયારે લશ્કરમાં ફેલાઇ કે સુલતાનને તેની હેબત પડી ગઇ તે ફીકરમાંને ફીકરમાં થોડા દીવસ પછી સુલતાનનું ત્યાંજ મૃત્યુ થયું ત્યારે સુલતાનનું લશ્કર સરવે નીરાધાર થઇ પડયું, તેથી આલમોતપરથી પોતાનો પડાવ ઉપાડી નીસાપુર તરફ પાછું ફર્યું ત્યારે બીજી બાજુ વઝીરને મારનાર યોધ્ધો આલમોતમાં પાછો સહી સલામત **હસન સબ્બાહ** પાસે આવી ઉભો રહ્યો તેને સારૂં જેવું ઇનામ એકરામ આપીને ખુશી કર્યો.

× × × × ×

જયારે આલમોતને દુશ્મન બાદશાહા તરફથી ઘેરો ઘાલવામાં આવ્યો ત્યારે **હસન સબ્બાહે** પોતાની બીબી તથા બે છોકરીઓને પોતાનાં વિશ્વાસુ મિત્ર નામે "**રઇશ મુઝફ્ફર**" ને હવાલે કરીને કહ્યું કે જયાં સુધી આપણા કીલ્લાને ઘેરો છે ત્યાં સુધી તેઓની સલા-

મતી તારે રાખવી એઓને બીજા કોઈ પણ પ્રકારની મદદની જરૂર નથી. પોતાનું ગુજરાન એઓ કાંતીને કરશે.

"જોન માલકમ"

× × × × ×

હસન સબ્બાહે સુલતાનનાં લશ્કરને વારંવાર મારી હઠાવ્યું હતું, એ સઘળું કાંઈ તેણે પોતા માટે કર્યું નહોતું પણ ઈમામ **મોલાના શાહા હાદી** માટે કર્યું હતું.

"ખોજા તવારીખ."

× × × × ×

આલમોતની ટુંકમાં ઈમામોની હકીકતો અને આલમોતપર બીજો હુમલો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

જ્યારે **હસન સબ્બાહે** રાજ વ્યવસ્થાની પુરે પુરી મજબુતી કરી સઘળી બાજુએ દુશ્મનો સાથે કુનેહથી કામ લેતો હતો, તેથી આખી દુનીયાપર એકે અવાજે **હસન સબ્બાહની** છાપ બેસી ગઇ કે કોઈ જોરદાર સલતનત પણ તેની સામે આંખ ઉઘાડી શકિત નહોતી, બલકે ઇસમાઇલીઓમાં એવો બળવાન એખલાશ હતો કે કોઈ શહેનશાહ વડીક પણ તેની સામે પગ જમાવાને અશકત હતો.

એવા જોર શોર ભરેલા દમામદાર વખતમાં પણ **હસન સબ્બાહ** પોતાના બળ ઉપર મગરૂર નહોતો ને દુશ્મનો સાથે ખુનરેજીમાં ન ઉતરતા હજારો બે ગુન્હેપર કતલ ન ચલાવતા, સમાધાની થઈ જાય

તેવા ઉપાયો કરતો હતો, પણ છેવટે જ્યારે તેમાં નિષ્ફળ નીવડતો હતો ત્યારેજ પુર દીલેરી સાથે દુશ્મનો સામે તલવાર કહાડીને બહાર પડતો હતો, તે તેના મક્કમ વિચારનાં જોરે ફતેહ મેળવતો હતો.

સુલતાન મલેકશાહની હાર પછી એક બળવાન બાદશાહ કે જે **સુલતાન સજર**નાં નામથી ઓળખાતો હતો, તેણે **હસન સબ્બાહ**ની ખ્યાતી સાંભળી, જેથી તેને દુશ્મની પેદા થઈ, તેથી તેણે પોતાના સુપેહસાલારને એક ચુનંદુ લસ્કર તૈયાર કરવાને કહ્યું. તે પ્રમાણે થોડા દીવસ બાદ સુપેહસાલારે **સુલતાન સજર**ની સનમુખ આવીને કહ્યું કે **જહાંપનાહ** આપનાં ફરમાન મુજબ લશ્કર તૈયાર છે માટે હવે તેનાં માટે શું હુકમ છે? તાબેદાર તૈયાર છે. તે સાંભળી સુલતાન સુપેહસાલારને કહેવા લાગ્યો કે, મારો વિચાર આલમોતને પાયમાલ કરવાનો છે, સબબ કે **હસન સબ્બાહ** ત્યાં દીન પર દીન મજબુત થતો જાય છે, જેથી મને ખુચે છે કે કદાચ ભવિષ્યમાં આપણાથી સર થઈ જાવ, માટે એકદમ સારૂં મુહુર્ત જોઇને આપણા તમામ લસ્કરને કુચ કરાવી બહાર પડો તેમજ લડાઈ માટે ખાધા ખોરાકી તથા હથીઆરોનો સરંજામ પુરેપુરો સાથે લેજો, કારણ કે **હસન સબ્બાહ** એક એવું વફાદાર લસ્કર ધરાવે છે કે તેમાંનો એક સીપાઈ પણ કોઈ બાદશાહ ધરાવતો નથી. તેમજ મારા સાંભળવા પ્રમાણે **હસન સબ્બાહ** ધારે તો મજબુત કિલ્લાઓમાંથી, તેમજ સખત પહેરેગીરોનાં અંદરથી, યા હજારો હથીઆરબંધ લસ્કરનાં વચમાંથી, અથવા ગમે તેવી બીકટ જગામાં છુપાઈ ગયેલો હોય, છતાં તેનાં દુસ્મનને બચવું એ ગોયા

ગુમ્બજ પર અમ્બારટ ડેરાવા બરોબર છે. તેના માટે ખયાલ રાખવો જોઇએ કે એવા સબળ રાજ પર ધસારો લઈ જવો છે, એ બાદશાહનું કહેવું સાંભળીને વજીરે જવાબ આપ્યો કે અનદાતા ધારવાથી પણ આપણી તૈયારીઓ મોટી છે, માટે કોઇ પ્રકારની ચીન્તા કરશો નહી, અને આવતી કાલે સવારમાં આપણા લશ્કરને કુચ કરવાનું કહું છું, અને આપ ગરીબ પરવર પણ તૈયાર રહેશો, એમ કહી લશ્કરને હુકમ કરવા વજીર બાદશાહ પાસેથી વિદાય થયો, બાદશાહે પોતાની તૈયારીઓ ચાલુ કરી, બીજે દીવસે બાદશાહ તથા વજીર તમામ લશ્કરને સાથે આલમોત તરફ રૂખ કરીને પ્રયાણ કર્યું.

આ વાતની જ્યારે **હસન સબ્બાહને** ખબર પડી ત્યારે **ખ્વાને નીઝારીયા** (નીઝારીયા હોલ) માં પોતાનાં સલ્લાહકારો "**રફીકો**" ને એકઠાં કર્યા, ને કહ્યું કે **સુલતાન સજર** આપણા પર ચહડાઇ કરવા પોતાનાં વતનમાંથી નીકળી ચુકો છે, અને લગભગ પોતાની સરહદ ઓળંગીને આગળ વધ્યો છે, તેનાં સાથે આપણને કેવા પ્રકારે કામ લેવું તેનાં માટે તમારા વિચારોની જરૂર છે. હાજર રહેલાએ એ જુદાજુદા મત રજુ કર્યા, પણ સઘળાઓનો વિચાર એ હતો કે ફોકટમાં લોહી લુહાણ ન વેરાતા બીજા કોઈ પણ ઉપાય વડે એ મામલો વીરામી જાય તો ઘણું બહેતર થાય.

તેઓની સર્વે વીગત **હસન સબ્બાહે** સાંભળીને **ખ્વાજા નસીર તુશી** તરફ રજુ થઇને કહ્યુ કે સુલતાનની નીયત ખરાબ છે તેને ફકત આપણી એકદીલી જોઇને હશદ થયો છે, માટે જરૂર છે કે

સુલતાનને સખત છાપ બેસાડવી જોઇએ, અને કરી બતાવવું જોઇએ કે આલમોત વાસીઓ શું કરી શકે છે. કદાચ તે દાખલો લઇને નરમ પડી જાય તો લાખો માણશોનાં જતા જાન બચશે. અને નાણાની પણ બરબાદી થતી અટકશે, તે માટે આ પ્રસંગે તમોને સોપું છું કે એક જોરદાર યોધ્ધો તમારી પસંદગીનો તૈયાર કરો.

હસન સબ્બાહનાં આ વચન સાંભળી **ખ્વાજા નશીર તુશી** મુશકેરાયો અને કહ્યું કે નામદાર એક બદલે એકવીશ હજાર હાજર છે. શું કહેવું છે? ઉતાવળે કહો! એ પાસે ઉભેલો **અબુલહશાન** તૈયાર છે, ત્યારે **હસન સબ્બાહે** પુછ્યું કેમ **અબુલહશાન** તમારો શું વિચાર છે? **અબુલહસને** જવાબ દીધો કે મારા બહાદુર સરદાર આ બન્દો આપનો હુકમ બજાવી લાવવા ઉમેદવાર છે, તેમ મારા ધર્મ બંધુઓ માટે મરવું એ રમત સમજવી તેવો મારા દીલનો કરાર છે માટે સત્વર કહો, આપનું કહેવું માથે ઉપાડવું એ સેવકનો ધન્ય અવતાર છે.

એ સાંભળી **હસન સબ્બાહે અબુલ હસનને** કહ્યું, કે જવાં-મરદ સબુર કરો, એ કામ તમારેજ હીસ્સે આવશે, એમ કહી એક કાગળ, દવાત, કલમ, લઇને નીચેની ઇબારતનો એક રૂક્કો લખી આપ્યો કે "અએ ગફલતીની ઉંઘમાં પડેલા બાદશાહ હુશીઆર થા અને વિ-ચારી જો કે તેં કોની સાથે બાથ ભીડી છે. જો આ ખંજર જે જ-મીનમાં ખોડેલો છે તે ધારતે તો તારી છાતીમાં ઘણી સહેલાઇથી ઉતારી શકતે, કારણ કે આ સખત જમીનથી તારી છાતી ઘણી પોચી

છે, " મજકુર એ લેખ અને એક ખંજર **અબુલ હુસનને** આપીને કહ્યું કે જયાં બાદશાહ સુતેલો હોય ત્યાં પહોંચે કે આએ ખંજર છે તેને જમીનમાં ખોસી આએ આપેલો રૂક્કો બાદસાહના તકીઆ તળે રાખી પાછો વળી આવજે, એટલું સાંભળતાં વેત સરવે હાજર રહેલાઓ પાસેથી રૂખસત મેળવીને પોતાને સોંપાયલા કામનું અંજામ લાવવા માટે ત્વરાથી રવાના થયો, અહીંઆ જેના દીલમાં મઝહબી બીરાદરોનો બચાવ કરવાનો પાવર ઉશકેરાતો હોય, તેને દીલે આએ સોંપેલું કામ કાંઇ બીસાદનું નહીં સમજતો, સુન્ય રસ્તાની મહાન હાડમારીઓ ને આનંદ સાથે સહન કરતો આગળ વધતો જતો હતો, લગભગ ચાર અઠવાડીએ જયાં **સુલતાન સજર** પડાવ નાંખી પડયો હતો ત્યાં જઇ પહોંચ્યો, જયાં રાત્રીની ચુપકીદીનો લાભ લઇને સુલતાનના તંબુમાં દાખલ થયો, જયાં સુલતાન સુતેલો હતો ત્યાં ઓસીકા તળે પેલો **હસન સબ્બાહે** લખી આપેલો રૂક્કો રાખી અને બીછાનાથી જરા દુર ખંજર ખોડીને તંબુના પાછલે રસ્તેથી પસાર થતાં એક ચોકી બાને તેને રોકયો, તેથી પાસે રાખેલી રીવોલવરની ધમકી આપતાં તે ચોકીવાન પોતાની જાન બચાવવા ચું ચા કર્યા વગર બાજુ હટી ગયો, અને **અબુલ હસન** ત્યાંથી નીકળતા સીધો આલમોતને રસ્તે પડયો.

સુલતાન સજર સવાર પડતાં ઉઠયો, આંખો ચોળી એમ તેમ દીવસ કેટલો ઉગ્યો છે તે જોવા લાગ્યો. જયાં તંબુમાં સૂર્યનાં ઝીણાં ઝીણાં કીરણ પડતા હતા તેથી ખોડેલો ખંજર ચમકતો હતો. તેનો ચમકાટ જોઇને સુલતાન ચમકયો અને પોતાના ખીદમતગારોને અંદર બોલાવીને કહયું કે જુઓ આ ચળકતી વસ્તુ શું છે જે જોતાં ખંજર

દેખાયું સુલતાને તેને હાથમાં લીધું. તેવામા નજર ઓસીકા તરફ પડી કે ત્યાં એક કાગળ પડયો હતો. તે ઉપાડી વાંચી જોતાં સુલતાન થર થર ધ્રુજવા લાગ્યો અને ગભરાઇને અમલદારોને બોલાવીને કહ્યું કે ઉતાવળે આપણા વતને "કાઝમીન" તરફ પાછા વળો. આપણુને **હસન સબ્બાહ** સાથે લડાઈ કરવી નથી. હુકમ થતાં લશ્કર પડાવ ઉપાડીને 'કાઝમીન' તરફ પાછુ કુચ કરવા લાગ્યું, જ્યારે સુલતાને પોતાનાં એક ખેપીઆને આલમોત મોકલ્યો. અને **હસન સબ્બાહ**ને ખાહેસ દેખાડી કે આપણે સલાહ કરીએ માટે તમારા એલચીને મહેરબાની કરીને "કાઝમીન" મોકલો, જો કે **હસન સબ્બાહ** સંપનો હેમાયતી હોવાથી પોતાનાં એલચીને "કાઝમીન" તરફ રવાના કર્યો એલચી **સુલતાન સજરની** દરબારમાં પહોંચ્યો ત્યાં સુલતાને તેની ઘણી ઇજ્જત કીધી અને જે કોલકરાર બંને રાજ વચ્ચે થવાનાં હતા તે વાતચીત કરીને નકી કર્યું, એ મુલ્લાઓને રૂચતું ન આવવાથી રૈયતમાં ઉસ્કેરણી કરીને એલચી જેવો દરબારથી બહાર નીકળ્યો કે તેને મુલ્લાઓએ મરાવી નાખ્યો, જો કે એ બનેલું કામ સુલતાનની મરજી વિરૂધ્ધ થયું હતુ. તેના માટે સુલતાને **હસન સબ્બાહ** પાસે દીલગીરી જાહેર કરી, તેનાં જવાબમાં **હસન સબ્બાહે** એલચીના ખુનીઓ સોંપવા એવી માંગણી કરી, પણ સુલતાને ખુનીઓ સોંપવાની ઢીલ કરી તેથી **હસન સબ્બાહે** પોતાનું લશ્કર મોકલી "ગીલાન" ફતેહ કરીને ત્યાંના ગવ્હરનરને કેદ કર્યો, **હસન સબ્બાહ** પછી જ્યારે તેનાં છોકરા **મોહમદ કીયા બુઝરગ**ને આલમોતની સરદારી મળી, ત્યારે મેલાના **શાહા ખુદ જલાલુદીન હસન (અ) એરા-**

કનાં ગવ્હરનરની સામે લડાઇ જાહેર કરી "એરાક" તાબે કરીને ત્યાંના ગવ્હરનરને આલમોતમાં કેદ કર્યો. એ અરસામાં બે મોટા બાદશાહો એ ઇસમાઇલી મઝહબનો અંગીકાર કર્યો હતો, અને ઇસમાઇલી ઇમામની વડપણ હેઠળ તેઓએ પણ ઘણી જીતો મેળવી હતી. ત્યારે અરબસ્તાન-એરાન કે અફગાનીસ્તાનમાં કોઇ એવું ઘર નહી હશે કે જેમાં એક બે ઇસમાઇલી હસ્તી નહી ધરાવતા હોય, એ ઝમાનામાં કોઈ રૈયતની તાકાત નહોતી કે ઇસમાઇલી વીરૂધ્ધ કાંઇ બોલી જાય, પીઠ ફેરવતા પછવાડે ઇસમાઇલી દેખાય, મોઢા આગળ જોતા ઇસમાઇલી હોય આજુ બાજુ તપાસતા ઇસમાઇલી નજરે પડે જાણે તે જમાનો ઇસમાઇલીઓથી ઉભરાઇ જતો હતો, અને સઘળા દુશમનાવટ કરનારાઓની જબાન પર સીલ લાગી ગઈ હતી. એ અરસામાં મોલાના શાહ અલઝીકરયાસલાસ (અ) ઇસમાઇલીઓનાં (૨૩) ત્રેવીસમાં ઇમામ તેવણ હી. સ. ૫૫૭ માં ઇમામની મસનદ પર આલમોતમાં બીરાજયા, તેવણ સાહેબે સુફીઝમનો બહોળો ફેલાવો કર્યો, તેથી ખુદાઇ નુર તરીકે ઇમામને ઓળખવાનો નુરાની પાવરનો જોશ વધી ગયો જેથી હકીકતી ઇશ્ક સઘળા ઇસમાઇલીઓમાં દેખાવા લાગ્યો તેથી-

બેત.

બર દાશ્ત ગીલ શાહેર બતાઇદ એઝદી,
મખદુમ રોજગાર અલી ઝીકરત સલામ.

ભાવાર્થ.

જમાનાનાં સાહેબ, મોલાના અલી ઝકરીયાસલામે સરીયતના તોકને ખુદાની મદદથી ઉપાડી કહાડી નાંખ્યો.

બાદમાં મોલાના **શાહા અલાઉદ્દીન મોહુમદ** (અ) ઇસમાઇલી (૨૪) માં ઇમામ હી. સ. ૫૬૧ માં જયારે ઇમામનાં તખત મુબારક પર બીરાજયા ત્યારે તેવણે ઘણા ધામીંક તથા સંસારીક સુધારા વધારા કરી, તેવણ સાહેબ ૪૬ વર્ષ રાજ ભોગવી મોલાના **શાહા રૂખનુદ્દીન ખુરાશા** (અ) ને ઇમામતનુ નૂર સોંપી પોતાનો લીબાસ બદલી દીધો.

\+ + + + +

હાલમાં પોપે જેવી બદનામી ક્રીમેશનોને લાગુ પાડવા માંગી હતી, તેવીજ બદનામીને લાયક ઇસમાઇલીઓને તે જમાનામાં ધારવામાં આવતાં હતાં. ઇસમાઇલીઓ ખુલ્લી રીતે યા જબરદસ્તીએ કોઇને પોતાના દીનમાં લેતાં નહી, ફકત સમજાવટથીજ કામ બજાવતા હતા. પણ તેઓનાં દુશ્મનો "કુફારો પર જિહાદ" એવો ઝનુની પુકાર ઉઠાવતા અને બધે બધ ખુનરેજી ચલાવતા હતા. તેઓ બીજાની જાન કાંઇ બીશાદમાં સમજતા નહોતા, તોપણ તેઓ ઇસમાઇલીઓને તેમનાં ખરા નામથી બોલાવવાને કોઇની પણ હીંમત ચાલતી નહોતી, એટલી બધી એ બળવાન પક્ષનો ગુસ્સો ખેંચી લેવાની તેઓને સખત ધાસ્તી રાખવામાં આવતી હતી.

"દુમાશ્યા"

\+ + + + +

એવા તો અનેક હુમલાઓ વારંવાર આલમોત પર જુદા જુદા બાદશાહો તરફથી થતા રહ્યા હતા, છતાં ઇસમાઇલીઓએ જવાં મરદી

અને પુર દીલેરીથી દરેક વખતે તેઓને મારી હટાવ્યા હતા, એવી જાનફેશાની અને મઝહબી ઈમાનદારીને પ્રતાપે આજે જગજાહેર ત્યાંનાં ઈસમાઇલીઓનાં નામો અંતઃકરણપર સોનેરી અક્ષરે લખાએલા દેખાવામાં આવે છે, અને એ બીનાને નવ સદી વહી ગઈ છતાં તેઓને સંબંધી માન સાથે યાદ કરે છે. જ્યારે બીજી તરફ વિરોધીઓ વેરભાવથી યાદ કરે છે, એકંદર તેઓનું નામ આજે જહાંગોરાન છે.

બાતેન્યા, કરામતી, બાબી, હશીશીન, ટોળાઓ

ઇસમાઇલી હતા નહી તેનાં પુરાવા.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

જેમ ભલાની જોડીમાં બુરો હોય છે, કે જે વડે ભલાની ભલાઇ રોશન થાય, તેવીજ રીતે સત્યને જાહેરમાં લાવવા માટે તેનાં શત્રુ તરીકે અસત્ય તેને વગોવવા દરેક પળે તૈયાર રહે છે. જો કે ટુંક બુદ્ધિવાળાઓ તેની ભ્રમણામાં ભુલી જાય છે, છતાં સત્ય વહેલું અથવા મોડું અંજવાળામાં આવવા વીના રહેતું નથી, એવીજ રીતે હમેશાં આ અસાર સંસારમાં ક્રમવાર થતું રહ્યું છે, તે પ્રમાણે ઇસમાઇલીઓ માટે પણ બનતું રહ્યું છે. તેમાં અચરત થવા જેવું નથી.

ઇસિલામમાં આજે (૭૩) તઉંતેર ફીરકાઓ હસ્તી ધરાવે છે, તે માંહેનો ઇસ્માઇલી પણ એક ફીરકો છે, એ ઇસમાઇલી ફીરકો દુનીયાનાં તમામ ભાગોમાં પ્રસરયેલો છે. જેઓ સઘળા હાજર નાજર ઇમામની હીદાયતથી વર્તનારાઓ છે, તેથી સરવે ઇસમાઇલીઓના મજહબી

"**ઉસુલ**" એકજ હોય છે, જો કે ક્રીયાઓમાં અથવા ભાષાનાં હેરફેરનાં સબબે ફરક સમજાય છે, પણ મુળ નેમ ઇમામની તાબેદારી કરવી, તેઓના ફરમાન મુજબ વર્તવું. એ મુખ્ય તેઓની અએન ફરજ છે, હવે તે દેશાવરોમાં અથવા તેના લગભગનાં દેશોમાં જ્યાં **હસન સબ્બાહ** થઈ ગયો છે. ત્યાં વસતા ઇસમાઇલીઓ ફકત "**મોલાઇ**" "**ઇસમાઇલી**" અથવા "**નીઝારીયા**" નાં નામે ઓળખાય છે. બાકી બીજા ટોળાઓને ઇસમાઇલીઓ તરીકે વર્ણવીને વિરોધીઓએ વેર ભાવે ઇસમાઇલીઓને જે બદનામ કર્યું છે, તેઓની આશા ફકત પોતાની મતલબ સાધવાની હતી. કારણ તે જમાનાની હવા ઘણી ઝેરી હોવાથી દુનીયામાં મઝહબી ઝગડાઓને લીધે બખેડાઓનો બજાર ગરમ હતો, "મોલવીઓ" "મુલ્લાઓ" તથા "મુફતીઓ" નવી નવી પધ્ધતિ પર નવા નવા ટોળા ઉભા કરતા હતા, તેઓનો મુળ હેતુ સ્વાર્થ સાધવા શીવાય બીજો કસો નહોતો.

જ્યારે નવા ટોળાઓ ઉભા કરતાં હતાં ને ટોળાના "**ઊસુલો**" "**સુફીઝમ**" અને **ઈસમાઇલીઓથી** મીલતા જુલતા રાખતાં હતાં, તેથી ટુંકી બુદ્ધિ ધારાવનારાઓને પાથરેલી પ્રપંચની જાળમાં તેઓ સપડાવી પોતાની મોજ શોખ માટે હથીઆર બનાવી પોતે તેઓની આડમાં રહીને મતલબ સાધતા હતા, અને જ્યારે તે બાપડાઓપર તકલીફ આવી પડતી હતી, ત્યારે લાઇલાજ થવાથી ઇસમાઇલીઓના મોટા સમુદાયમાં ભળી જઇને પોતે કરેલા હલકા કર્તવ્યોની નામના ઇસમાઇલીઓને લગાડતાં હતાં, જો કે તે દરમ્યાન ઈસમાઇલીઓ હુશીઆર થઈ જતાં હતાં તો તેઓની બરોબર ખબર લેતા હતાં. જેની

દલીલો નીચે ટાંકી બતાવેલ છે, જે પરથી પ્રિય વાંચક સહેલાઇથી સમજી શકશે.

× × × × ×

કરામતા ઇસમાઇલી હતા નહી તેના પુરાવા.

કરામતા એ ધુતારા ટોળાનાં પ્રપંચથી તેનું નામ કરામતા પડ્યું. તેનો વડો જાણીતો ધુતારો ઈ. સ. ૮૯૧ માં થયો હતો, જેનું નામ **"કુરમ"** અથવા **"કરમતીયન"** હતું. એ પંથનો વડો તેનુ નામ **"અબુઝરર"** હતું. તેણે હઝરત **મોહમદ મુસ્તફા** (સ) નાં ફરમાનો ઉંધા વાળવાની કોશીશ કરી હતી, પ્રથમ તેણે કોહીસ્તાન કુફા ભણી આવી તેણે પવિત્રતાઈ જણાવી દીવસમાં લગભગ પચાસ વખત બંદગી કરી લોકોને ઢોંગથી વિશ્વાસમાં લઈ લીધા હતા. અને કહેવા લાગ્યો કે **હઝરત મોહમદ** (સ) પછીના કેટલાક ઇમામો તેના ફરમાનમાં છે એમ કરીને પોતાનાં પંથને મજબુતી આપવા માટે ઘણા લોકોને પોતા તરફ વાળી લીધા હતા, અને તેનાં પર બાર ધર્મ ગુરૂઓને શીખવવા નેમ્યા, તે પછી એ સીરીયા તરફ ગયો. ત્યાંથી કદી પાછો ફર્યો નહોતો, એનો પંથ ખલીફ **મોતમીદ**ના અમલમાં ફેલાયો હતો, અને તેઓ અરેબિયન "એરાક" અથવા "ખાલદીઆ" માં એકઠા થતા હતા, તે પછી તેઓ ખલીફની સામે થયા. ઈ. સ. ૯૩૧ માં "મક્કા" પર હુમલો લાવીને "ઝમ ઝમ" ના કુવાને અપવિત્ર કીધો, તેમજ સર્વતા લુંટ ચલાવી "સંગે અસવદ" (પવિત્ર કાળો પથર) લઇ ગયા પણ તેઓએ ઈ. સ. ૯૫૦ માં પાછો લાવીને અસલ જગોએ મેલી ગયા, એ પંથમાં પછી ધીરે ધીરે તડા પડતાં તે નાબુદ થઈ ગયો.

(જ્ઞાનચક્ર)

પુરાવો બીજો.

જ્યારે (મોલાના શાહા) **મોએઝ** (અ) નું લશકર ઇ. સ. ૩૫૭ માં પોતાનાં ગુલામ **ઝૌહરની** સરદારી હેઠળ રહીને મીસરના મઝબુત કીલ્લાઓ ઉપર ચહડાઈ કરીને ફતેહ કર્યું ત્યારે "મેદીઆ" કીલ્લા માંથી પોતાની રાજધાની ઉપાડીને **કેરો** શહેરમાં સ્થાપી. મીસર દેશ તાબે લીધા પછી તેવણે અરબસ્તાન જીત્યું. **મક્કા** અને **મદીનામાં** (મોલાનાં શાહા) **મોએઝ** (અ) નું રાજ ચાલવા લાગ્યું. ત્યાર પછી **દમાસ્કમાં** ફતેહ મેળવી **શામનાં** આખા પ્રાંતને જીતી લીધું. તે વખતે એક **"કરામતા"** ટોળુ કે જે ભુંડા કામોથી જાણીતું હતું. તેને તાબે લઇ સજા કીધી. (જ્ઞાનચક્ર)

+ × × × ×

પુરાવો ત્રીજો.

(મોલાના શાહા) **અઝીઝ** (અ) હી. સ. ૩૬૫ માં તખ્ત નશીન થયા પછી શાહા **અઝીઝે** "સામ" અને "હીબઝ" નાં મુલકો તાબે કર્યા, એવણની કારકીર્દીમાં **અલગીઝ** બગદાદથી **શામદ** તરફ લશકર લઈ આવ્યો. અને એક કરામતા ટોળાના **હુસન ઇબ્ને મોહમદ-કરામતીની** મદદ સાથે શાહા **અઝીઝની** સામે થયો પણ **અલગીઝની** નજર જ્યારે (ઇમામ) વાવટા તરફ પડી કે તરત ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડયો, અને પીયાદો આવીને ઘોડાનાં રીકાબને ચુમવા લાગ્યો. જ્યારે કરામતીએ એ હાલત જોઈ ત્યારે બીકથી નાશી ગયો, અને **અલગીઝ** થર થર ધ્રુજવા લાગ્યો. (જ્ઞાનચક્ર)

બાતેન્યા ઇસમાઇલી હતા નહી.

જ્યારે અમોને **"સુફીમત"** માટે માન છે ત્યારે **બાતેન્યા** ટોળું પણ એક સુફી પંથ માંહેની શાખા છે પણ **ઇસમાઇલીઓ બાતેન્યા** તરીકે સાબીત થઇ શકતા નથી. જો કે **બાતેન્યાને** અમો વીખોડવા તૈયાર નથી કારણ તેનો પાયો સુફી મતપર રચાયલો છે તેથી તેણે જરૂર સીધો રસ્તો અખતીયાર કીધેલો હશે તેની:સંદેહ છે. **સુફીપંથ** એ **રૂહાની** પાવરથી કામ કરનારો તથા **વાહદાનીયત** (મારફત) ને ઓળખવાવાળો હોય છે.

હવે **સુફીમત** વીષે **"અહેલે સુન્નત"** નું કહેવું છે કે હઝરત **રસુલ મોહમદ મુસ્તફા** (સ) પોતે **સુફી** હતા, તેનાં ટેકામાં **"કુરાન"** તથા **"હદીશ"** ની દલીલો ટાંકી બતાવે છે. ત્યારે બીજી બાજુ **"એહેલેસીયા"** નું કહેવું છે કે હઝરત **મોલા મુરતઝાઅલી** (અ) એ સુફીઓના સરદાર અને ઉસતાદ હતા, તથા તેવણુનાં ફરઝંદો પણ **સુફીઓનાં** ખાસ સલાહકારને રહેબર હતા, હઝરત **મોલા મુરતઝાઅલી** (અ) એ પોતે આ સુફીઝમ મતનો પ્રચાર કરવાને પોતાના ફરઝંદો બે હઝરત **હુસેન** (અ) તથા હઝરત **હસન** (અ) તથા બીજા જણુ બે અશરાનો રહીશ **હુસેન** તથા બીજો **ઝએતનું** ફરઝંદ **"કુમીયલ"** મળી જણા ચારને નેમ્યા હતા. જેવણુ લોકોને **સુફીપંથની "વાહદાનીયત"** તથા **ઇબાદત** કરવાની પયરવી તથા **ઇસ્કે હકીકી** પ્રાપ્ત કરવાની કુંચી અને **મુરશીદની** મોટાઈ વીગેરેની ભેદ ભરેલી ચીઝતો સમજાવવાને સુફીપંથમાં દાખલ કરતા હતા.

તેઓ પાસેથી **સુફીમત** કેટલાક **"ખલીફાઓ"** તથા **બાદશાહો** તથા સુફી ટોળાના **ઉસ્તાદોએ** અને **સુફીઝમના** સ્થાપક મોટા આલીમોએ મેળવ્યું હતું, જો સુફી મતનો એક સ્થાપક ગુજરી જાય તો તે બાદ તેની જગોએ તેનો મોટો શિષ્ય આવે તેમ કોઇ સ્થાપક પોતાની હયાતીમાં પણ પોતાનો હોદો પોતાનાં ચેલાને આપી શકે છે, અને તેને બીજા ચેલાઓ તરફથી પોતાના ઉસ્તાદનો ઝભ્ભો પહેરાવવામાં આવે છે.

* * * * * *

એ સુફી ટોળો **એતહાદીયાહ** હતો અને તેમાંથી તેની શાખા તરીકે બીજો નામ **વાહાદાનતીયાહ** બહાર આવ્યો અને તેમાંથી ક્રમવાર વીશ શાખાઓ થઇ. જેના નામ નીચે લખેલા છે. તેમાં "બાતેન્યા"નો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે.

દહેરી	શમરેકીયાહ	વકુફીયાહ	નુરીયન
વાશલીયાહ	માહાબીયાહ	તસલ્લેમાં	બાતેન્યાહ*
હબ્બીબીયાહ	મુલ્લામતીયાહ	તલકીનીયાહ	જહુદીયાહ
ઊલીયાહ	હલ્લેયાહ	કમાલીયાહ	આશકીયાહ
મુશરકીયાહ	હઉરીયાહ	ખામીહાં	ઝમખુરીયાહ

(દબીસ્તાન)

* * * * * *

એવી રીતે સુફીઓની જુમલે વીશ શાખાઓ છે, તે વાંચતા સમજાય છે કે **બાતેન્યા** એક સુફીમતનું ટોળું હતું, અને **હસન સબ્બાહે** જ્યારે **ઇસ્માઇલી મઝહબનો** અંગીકાર કર્યો ન હોતો ત્યારે તે **બાતે-**

ન્યા ટોળા માંહેનો એક મેમ્બર હતો, પણ તેથી એ ટોળો કાંઇ ઇસ-માઇલી સાબીત થઇ શકતો નથી.

*　　*　　*　　*　　*　　*

આગા મોહમદઅલી તે ફેરમાનશાહનો મુસ્તહેદ હતો. એ મુસ્તહેદ બાદશાહનો ઘણો માનીતો હતો. તેમજ વિશ્વાસુ હતો. તેનાં સાથે **જોન માલકમની** મુલાકાત થઇ તે દરમ્યાન આગા મોહમદઅલીએ કહ્યું કે સુફીઓના ટોળા વીસ છે.

(હીસટોરી ઓફ પરશીયા)

*　　*　　*　　*　　*　　*

તુશી લખે છે કે **સુનીયોનાં** ફીરકા (૬૫) પાંસઠ છે. ત્યારે **સીયાઓનાં** પાંચ છે, તે સીયાઓનાં ફીરકા પાંચ નીચે મુજબનાં છે "ઇસ-માઇલીઆ" "જહીદીયાહ" "કેએશા નીયાહ" "ગાલુલી યાહ" "ઇશનાસરીયા"

(જાફર તુશી)

*　　*　　*　　*　　*　　*

ઉપલા લખાણ પરથી ખુલ્લે ખુલ્લું સમજી શકાય છે કે ઇસમાઇલી મઝહબ કાંઈ વધારે તફરકા ધરાવતો પંથ નથી પણ કેટલાક અદેખાઓએ પોતાની શત્રુતાઇનો ઉભરો કાઢવા ખાસ તેને નીંદવા માટે બહાર પડી આકેબતની તકલીફ વહોરી લેવા ને જીવતોડ મહેનતે ખંડન કરવાની કોશીશો કરી છે. પણ જયાં **રૂહાની પાવર** ઉછળતો હોય અને હાઝર ઇમામ હસ્તી ધરાવતા હોય ત્યાં કોઇની કાંઇ બીશાદ નથી કે ફાવી શકે. ઉલટું સુર્ય સાંમે ધુળ ઉડાડનાર જેવી તેની કફોડી સ્થિતી થઇ પડે છે.

બાબીની ઉત્પતી કાંઈ ઈસમાઈલીયાથી નથી.

હી. સ. ૧૨૬૦ થી **બાબી** મઝહબની શરૂઆત થાય છે, **મીરઝા અલીમહમદ બાબ** નામનો શખ્સ **બાબ** તરીકે ઓળખાતો હતો કે જેના મુરીદોએ તેના મઝના નામથી **બાબી** નામ અખત્યાર કર્યો છે, **મીરઝા અલીમહમદ બાબ**નો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૨૦ માં **સીરાઝ**માં થયો હતો. તેનો બાપ **મીરઝા રીઝા** કાપડનો વેપાર કરતો હતો, જોકે તેનાં સંજોગો સખાવતમાં ઘણા હલકા હતા, છતાં તે મોટો માન મોભો ભોગવતો હતો, જેવો માન મોભો **સૈયદોને** દેવામાં આવે છે. બાળવયમાં **મીરઝા અલીમહમદ** મદરેશામાંથી સીખવાનું મુકીને પોતાના બાપ સાથે ધંધામાં જોડાયો, તેનો બાપ ગુજરી જતાં તે તેનાં મામા **હાજી સૈયદઅલીને** ત્યાં **સીરાઝ** મુકીને એરાની અખાતમાં આવેલા **બુશાયર** નામના ગામમાં રહ્યો.

એક વખતે **મીરઝા અલીમહમદ** કેટલાક દબાણોથી પવિત્ર સ્થળોની મુલાકાત લેવા **કરબલા** આવી પહોંચ્યો. જ્યાં કેટલાક દીવસ રહ્યો ત્યાં એક દીવસ **સૈયદ કાઝીમ**ની આસપાસ એક ટોળું બેઠું હતું. ત્યાં એક નવા શખ્સે આવી દરવાજા આગળ બેઠક લીધી તે બીજો કોઇ નહી પણ **મીરઝાઅલી મોહમદ** બુશાયરથી આવેલો તે હતો.

થોડા દીવસ હાજરી આપીને **મીરઝા અલીમહમદ** એકાએક બુશાયર ચાલ્યો ગયો, અને **સૈયદ કાઝીમ** કે જે ઇશનાસરીયોનો મુસ્તહેદ હતો. તે વારસ નેમવા વગર એકાએક ગુજરી ગયો. **સૈયદ કાઝીમ** જ્યારે **સકરાત**માં પડયો હતો, ત્યારે તેનાં ચેલાઓ બીજાનાની ચે

તરફ ઉભા રહી રડતા હતાં, ત્યારે **સૈયદ કાઝીમે** કહ્યું કે "તમો એવું નથી ઇચ્છતા કે હું જાઉં એટલે સચાઈ જાહેર થાય" હવે એ સચાઈ કેમ અંજવાળામાં આવસે તે ફકત અંધારામાંજ સુચવ્યું હતું, તેથી તેના ચેલાઓને સમજણુ નહી પડતા સકમંદ અને દીલગીર થયા. એ ચેલાઓ માંહેનો એક ચેલો **સૈયદ હુસેન** સીરાજ ગયો. ત્યાં પહોંચ્યાં બાદ **મીરઝા અલીમહમદની** મુલાકાત લીધી અને **સૈયદ કાઝીમની** મૃત્યુનીહકીકત પહેલેથી છેલે સુધી કહી સંભળાવી અને કહ્યું કે **સૈયદ કાઝીમનાં** મૃત્યુ વખતના ઓચરેલા બોલોએ અમોને ચીન્તામાં નાખીને સકમંદ બનાવી દીધા છે. આ પ્રસગે **મીરઝા અલીમહમદ** એનો અધુરો મન જોઇને કહેવા લાગ્યો કે મરહુમ **સૈયદ કાઝીમ** તરફથી થએલી આગાહી એ ખુદાનાં ઝરાનો રસ્તો છે, બીજા શબ્દમાં બાબ યાને દરવાજો છે, કે જે દ્વારે માણસો હજારો વરસો સુધી પોતાનાં ઈમામથી સંબંધ રાખી નહી શકતાં હતા તે સંબંધ હવે ફરીથી જોડી શકાશે, જો કે એ બીના નહી માની શકાય તેવી હતી. પણ અજાયબી સાથે **સૈયદ હુસેનના** મગઝમાં એવી અશર કરી ગઇ કે તરત તેનો મન બદલાઈ ગયો, અને પોતે **મીરઝા અલીમહમદનો** મુરીદ બની, ને **"બાબ"** તેણે જે દાવો રજુ કર્યો હતો, તેને **હુસેને** સ્વીકાર્યો, તેથી સાબીત થાય છે કે ઇશનાસરં એબ્ન બાબી ધર્મ સ્વીકારવાની પહેલ કરી છે. બાકી ઇસમાઇલીઓનું તેઓ સાથે કાંઈ લાગતું વળગતું નથી.

અસલ "હશાનીન"નો અપભ્રંશ "હશીશીન" થયો છે.

કેટલાક લેખકો એ અજાણ્યાઓ પાસેથી વીગતો મેળવી વાતો

ઇસિમાઇલીઓથી દુસમની રાખનારાઓ પાસેથી બાનમીઓ મેળવી ને જે ઇસિમાઇલીઓને **એસેસીન્સ** તરીકે ઓળખાવે છે. એ તદન હડ હડતું ખોટાણું છે, કારણ ઇસિમાઇલીઓ પોતાનાં રહેબરની છત્ર છાયા હેઠે બેસીને હમેશાં સત્યજ ગ્રહણ કરતા રહ્યા છે, જો કે રાજ ખટપટમાં અથવા રાજની પોલીટીકલ મેટરમાં ઉતરીને કોઇ કારણનાં સંજોગો વચ્ચે અથવા ન ચાલતાં દુશમન પર વાર કરી પોતાનો અથવા પોતાના રાજ રૈયતનો બચાવ કરવો તેને ખુની તરીકે લખી નાખવું એ વીચાર વીનાની નાદાની સીવાય બીજુ કાંઇ ગણાસે નહી, અને જે જે પ્રસંગે ઇસિમાઇલીઓએ તલવાર ચલાવી છે, તે વખતે હજારો, લાખોનું લોહી રેડી ઝમીન રાતી તરબોળ નહી કરતાં ફક્ત એકનું નીકંન્દન કરી લાખોની જાનો બચાવી છે. તેથી શું તેઓ ખુનીમાં ગણાશે? નહી હરગીઝ નહી! કદી નહી, પણ જે શખ્સોનાં અંતઃકરણમાં હશદ અને કપટતાનો ઉભરો ભર્યો હોય તેને અવસ્ય ખાલી તો કરવો જોઇએ. તે જ્યારે મરદાઇથી ઇસિમાઇલીઓ સામે પગ નહી જમાવી શકયા ત્યારે બાયલાપણું અખત્યાર કરીને તેઓ પણ ખોટા આક્ષેપો મુકીને તેઓને બદનામ કરવા લાગ્યા, એવા સંખ્યાબંધ ખોટા લખાણોનું બીજુ કારણ એ પણ છે કે અજાણ્યાં લેખકોએ વિરોધીઓનું વેરભાવે કહેલું સાચું માનીને લખી માર્યું. પોતાતરફ એક સબળ ટોળાની ઇતરાજી ખેંચી લેવા જે અગખામણા થયા છે, એ ઇચ્છિવા જોગ નથી. જો કે ગુન્હા તે લેખકોના નથી, કારણ તેઓએ તો સાંભળેલુ લખ્યું છે.

તે વખતે કેટલાક મુસાફરો ઇસિમાઇલીઓને "**હુશાનીન**" તરીકે

ઓળખતા હતા. તે નામ બદલાઈને **'હશીશીન'** પડી ગયેલ છે, એ **"હશીશીન"** નું મતલબ ખુની થતો નથી ત્યારે એક ફીરકાનું નામ કાંઈ પણ અર્થ વીનાનું હોય એ બનવું અશકય છે પણ ખરૂં તો **"હશનીન"** છે તેને આગળ વધીને વળી અંગ્રેજીમાં **"એસેસીન્સ"** તરીકે ઠોકી બેસાડયું છે, એ સઘળી ગેર સમજુતી ઉભી **થવાથી** નામ **અપભ્રંશ** થઈ ગયું છે.

વળી કેટલાક ડાહેલાઓએ **"હશીશ"** ને ભાંગ તરીકે ઓળખાવ્યું છે. એ પણ તદન ખોટું છે **"હશીશ"** ભાંગ થઈ શકિત નથી, પણ **ભાંગ** નીશાવાળી ચીજને **"જામેઊલ લુગાત"**માં **"વરકુલ ખીયાલ"** કહેવામાં આવ્યું છે. ત્યારે "રીચારડ સન" ની ડીકશનેરીમાં ભાંગ ને **"વરકુલકુમ્બ"** કહેવામાં આવ્યું છે. ત્યારે **"હશીશ"** એ ભાંગ ઠરતી **નથી. તેમજ** ઇસમાઇલીઓને **"હશીશ"** સાથે કાંઈ પણ સંબંધ નથી.

* * * * *

અસલમાં **"હશનીન"** ઉપરથી **એસેસીન્સ** બદલાઇ ગયો છે.

'જોન માલકમ'

* * * * *

ઉપલા તમામ ખુલાશા ઉપરથી **સમજી** શકાય છે કે **ઇસમાઇલી**ઓનું ઉપલા ચાર નામો સાથે કાંઈ લાગતું વળગતું **નથી,** તેઓ **"ઇસમાઇલી"** **"મોલાઇ"** તથા મોલાના શાહા **મુસ્તનસીરબીલ્લાહ** (અ) નાં ફરઝંદ **મૌલાના શાહા નીઝાર** (અ) નાં વખતમાં ફાંટા પડવાથી ઇસમાઇલીઓએ પોતાને **"નીઝારીયા"** તરીકે પણ ઓળખાવ્યાં છે. તેના સીવાય વધારે જે નામો ઇસમાઇલીઆ ફીરકાને આપવામાં આવે છે તે લેખકોની ભુલનું પરિણામ છે **અથવા** વિરોધીઓનાં વેરભાવનો ચીતાર છે.

બનાવટી સ્વર્ગના લખનારાઓનું પોકળ અને સત્ય હકીકત.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ઇસમાઇલી મઝહબ વીષે પુરી વાકફીયત મેળવ્યા વગર કેટલાક અર્ધદગ્ધ નકલી વિદ્વાન લેખકોએ **હસન સબ્બાહ** જેવા તેજસ્વી પુરૂષ માટે જે ન છાજતાં કલંકો વાપર્યાં છે. તેમાં બનાવટી સ્વર્ગની વિશાળ અને રસીલી વાત ભયંકર સાધન તરીકે ચીત્રીને પોતાની વિદ્વતા ઇસલામના પાક સિધાંતોને આડે રસ્તે દોરવવા પોતાની જે કીમત આંકાવી છે, તેઓએ પરધર્મી લખનારાઓના મોટા મોટા નામથી અંજાઇ જઇને પોતાનાજ પગ ઉપર કુહાડો મારવાનું સાહસ ખેડયું છે. તે લોકો અમારી આ ઈતીહાસીક ખરી વીગત વાંચસે તો રોજે હશર સુધીની શરમીંદગીમાં ઘેરાઈ રહેશે.

પાક ઇસ્લામ મઝહબમાં બઉતેર ફીરકાઓ જે દોઝખી **થશે અને** તઉતેરમો નાજી (મુક્ત) થશે, એવી જે હદીસો જ્યાં સુધી મુસલ-

માનોની મદેહ નજર છે ત્યાં સુધી કોઈ પણ ફીરકાની એબજોઇ કરીને પોતાનાં ફીરકાને વડાઈ આપવી તેને ગુન્હો ગણવો જોઇએ, પરંતુ **મોલાઅલી** (અ) ની સીધી નશલે ઇમામનો દાવો હદી-દુસ-સકલયન મુજબ ક્યારે પણ ગાયબ થયા વગર ગમે તેવી સ્થીતીમાં જાહેર રીતે થતો રહ્યો છે. તેવા જવાબ ઇસમાઇલી મઝહબ અને તેનાં હકીકતી ઇસલામી સીધ્ધાંતોની ખુબી તપાસ્યા વગર તેનાં પ્રવરતાવ-નારામાંના **હસન સબ્બાહ** જેવા દીલેર પુરૂષ માટે મગરૂરી ધરાવવાને બદલે રસીલા હેવાલોમાં લેખકનાં ફાંકામાં બનાવટી સ્વર્ગના કર્તા તરીકે ખોટો ડાઘ બેસાડવા હીંમત કરવી તે તેનાં ચાલુ જમાનાનાં ઇસિમાઈ-લીઓનાં નાજુક હૃદયો સાંખી શકે તેમ નથી.

ઇસિમાઇલી ધર્મનાં રાહબર અને ઇમામ કે જે "**અહેલબૈયત**" નાં વડા તરીકે કુલ્લે ઇસલામી આલમના સરદાર ગણાય, તેને નહી માનનારાઓ ઇસલામની મુળ ત્વારીખ સાથે સરખાવતાં કંઈ નવાઈ ઉત્પન કરતા નથી. ખસુશ કરીને જંગે "**સફીન**" એ એક યાદગાર લડાઈ હતી, કે જે વખતે **મોલાઅલી મુશકીલકુશા** (અ) પોતાની જાહેર ખીલાફતનાં અયામમાં શામનાં હાકમ અમીર **મઆવીઆ** સાથે લડાઇમાં ઉતરતાં ભયંકર મુસલમાનોની કતલ પછી ફરેબી સુલેહ કરવાનાં બહાને **ઉમરઆશની** સલાહથી "ભાલાઓ"ની નોક ઉપર "**કુરાને સરીફ**" લટકાવીને જે અમાન **મોલાઅલી** (અ) પાસેથી માંગવામાં આવી હતી. તે અને **મોલાઅલી** (અ) **ની સાથે** રહીને લડનારાઓએ જે વિરૂધ્ધતા પોતાની કાચી સમજના લીધે ફેલાડી

હતી તે તથા **હઝરત નબી મોહમદ મુસ્તફા** (સ) ની વફાત પછી **ખીલાફતનાં** ઝગડામાં જે પ્રસંગે સાક્ષી તવારીખો દરજ **થયેલી છે.** તે ખુલ્લી રીતે **'અહેલબૈયત'** તરફ મુસલમાનોના આગેવાનો દુન્યવી **લાલચને** હીસાબે જે કાંઈ કરતા **આવ્યા** છે તે જોતા ઇસ**માઈલી** મઝહબના સીધ્ધાંતો માટે કે **હુસન સબ્બાહ** માટે જે જે બાબતો લખે તેને અમો ઈસમાઇલીઓ અમારા પવિત્ર **મઝહબની** મગરૂરીથી **અહેલ-બૈયતની** વિરૂધ્ધતા સમાન **સમજીએ** છીએ. આ ટીકા પછી **અમો** કહીશું કે **હસન સબ્બાહે** આલમોતના કીલ્લાની અંદર જે સ્વર્ગ બનાવ્યું હતુ **એમ** કહેનારાઓ તદન ખોટા છે, ને ખોટી રીતે દોરવાયલા છે.

ખરી હકીકત એમ છે કે આલમોતનાં ગઢમાં **હુસન સબ્બાહે** જ્યારથી **ઇમામતની** ગાદી રાખવાની તજવીજ કરી ત્યાર પછી તેને કેટલાક ભાગો સુધારવા પડ્યા હતાં. અને તેમાંનાં એક વિશાળ પણ પહાડના ઢોરાણુની કઢણુના લીધે તેમાંના કેટલાક ભાગમાં પાણી અને કચરો પડી રહેવાથી જે દુર્ગંધી થતી હતી તેને દુરસ્ત કરાવી પહાડનાં કુદરતી દેખાવો ને લગોલગ એક સુંદર અને ભવ્ય બગીચો બનાવવામાં આવ્યો હતો. અને તેના ચોગાનમાં એક આલીશાન બાદશાહી મહેલ તૈયાર કરાવ્યો હતો. જે જોનારને છક્ક કરી નાખે એવા મનોહર બગીચાને **બાગે બહેસ્તનું** માત્ર નામ આપવામાં આવ્યું હતું અને તે ઉપરથી પરધર્મી લેખકોએ મેળવેલી વાતોમાં એવો અર્થ કરી નાખ્યો લાગે છે કે લખનારાઓએ પાછળથી દોરવાઇ જઇને તેને ખરેખરૂં બહેસ્ત લખી માર્યું છે, અને ધર્મ ગુરૂની **હુસન સ-**

બ્બાહુની યોજનાએ ને જહાદને બદલે ભયંકર ખુનનાં સાથે જોડી દીધી છે. અમોને અફસોસ એ ઇસ્લામી લેખકો માટે થાય છે કે જેણે **"રોજતુલસફા"** જેવી મોતેબર તવારીખોની કીતાબ ઇસ્લામી મોજુદ કુતબખાનામાં હયાત હોવા છતાં પરધર્મી અને વિરોધી લખનારાઓની અધુરી તપાસનાં લખાણો ઉપર પોતાની ઇંગ્લીશ તાલીમનાં ફાંટામાં ઇસ્લામનાં સત્ય સીદ્ધાંતો વિરોધ લખી જવાનું પાપ કર્યું છે એમ અમો વગર આંચકે માનીએ છીએ.

મુસાફર **"મોરકો પોલો"** નાં લખાણે બીજા લખનારાઓને **હસન સબ્બાહનાં** બનાવેલા **"બાગે બહેસ્ત"** નામનાં બગીચાને સ્વર્ગ માનવાની જે ભુલ ખવાડી છે તે લખાણને પ્રસીદ્ધ તવારીખ નવેશ **"થોમ્સ રાઇટ" "મોરકો પોલો"** ને પરચુટણ આસામીઓ પાસેથી વીગત મેળવનાર સાબીત કરે છે, અને **સર જોન માલકમ** જેવા પ્રસિદ્ધ **હીસટરી ઓફ પરશીયાનાં** તવારીખ નવેશ પણ **"મોરકો પોલો"** ની દલીલોને વિચીત્ર અને અસંભવિત ગણી ને વિરોધી ટોળાના મોઢાની વાત છે એમ જાહેર કરે છે, તેમ દેખીતું છે કે તવારીખ નવેશો આગળ મુસાફરોની હકીકત કોઈ પણ જાતનું વજન મેળવી શકે નહી ત્યારે **"મોરકો પાલો"** ની હકીકતો ઉપર ઇસ્લામી લેખકોએ જે વજન આપ્યું છે તેથી તેઓ પરધર્મી તવારીખ નવેશો કરતાં ઘણાજ ઓછા વજનદાર તરીકે પોતાને ઓળખાવી ગયા છે.

× × × × ×

જ્યારે **હસન સબ્બાહે** આલમોતને પુરેપુરો કબજો લીધો ત્યારે આલમેતમાં થોડા બાજુનાં ભાગપર કેટલીક 'ખંદકો' (ખાડા) નજરે પડી. જેમાંથી ગલીચીનાં સબબે કેટલીક બદબુ નીકળતી હતી. અને તેથી આસપાસ રહેનારાઓની તન્દુરસ્તીનો બગાડો થતો હતો. જેથી **હસન સબ્બાહે** બે માણસોને મુકરર કરીને કહ્યું કે એ "ખંદકો" રેતીથી પુરીને તેના પર તરેહવાર મેવાનાં ઝાડોને રોપો, જેથી નીકળતી ખરાબ વાસ બંધ પડી જશે. અને આજુ બાજુ વસનારાઓની તન્દુરસ્તી પણ સારી રહેશે. **હસન સબ્બાહનાં** હુકમ પ્રમાણે તે બે માણસોએ એ કામ હાથમાં લીધું. ને તે 'ખંદકો' બંધ કરીને તેના ઉપર ઝાડો રોપીને બગીચો બનાવ્યો, તેથી ત્યાંની હવા સુધરી સ્વચ્છ થઈ, જેથી ગામના લોકો તે બગીચામાં હવા ખાવાને આવતા હતા અને ત્યાં તરેહ તરેહનાં ઉગેલા મેવા પરવાનગીથી મેળવી ખાઈ પીને મોજ કરતા હતા. જેથી ગામના લોકોને તે બગીચો બેહસ્ત જેવો થઈ પડયો હતો.

"રોજતુલસફા"

\+ + + + +

વોલ્યુમમાં હકીકત આપેલ છે કે શેખનું સ્વર્ગ આલમોતમાં હતો. તેના વિષે કાંઇ ખાસ પુરાવો જણાતો નથી.

"સર જસ્ટીસ સીલે"

\+ + + + +

હસન બીન સબ્બાહ પોતાનાં ચેલાઓને પુજારીઓ બનાવવા માટે જે રૂઢીઓ અખતયાર કરી હતી, તેમાંની એક વિચીત્ર પ્રકારની એ હતી કે એક કેફી નીશાથી તેને ભર ઉંઘમાં લાવીને તેમને સુંદર

બગીચા આલીશાન મહેલમાં જ્યાં લઇ જવામાં આવતા હતા. ત્યાં પોતાની ઇચ્છાઓ પુરી કરવાને તથા દીલને સંતોષ પમાડવા લીજ્જત ચખાડવા જે કાંઇ મોજ મજાહ મળી શકે તે ભોગવવા થોડા દહાડા તેને ત્યાં ગુજા વ. માટે આપવામાં આવતા હતાં, ત્યાર પછી બેહોશીમાં ઝેનરાયના ચેલાને પોત ને ઘરે મુકવામાં આવતો અને પછી સહેલાઇથી સમજાવવાનું બની આવતું કે **હુસન સબ્બાહુની** ઇચ્છાથી બહેસ્તની નીયામતો ચાખવાને રજા મળી હતી, પણ એ બાબદ અસંભવિન છે કેટલાક મોહમેદનો તરફથી વેરભાવે એ બનાવટી વાત ઉપજાવી કહાડેલી છે, કે જેઓ એ ફીરકાને અદેખાઇની આંખોથી જોતા હતા. દારૂ કેફી વસ્તુનો ઉપયોગ કરવાની **હુશનીન** ફીરકાને સખત મનાઇ હતી, તેઓ ઘણા પરહેજગાર અને દારૂ કેફ વીગેરે નહી ઉપયોગમાં લેવાની ટેક જાળવી રાખતા હતા. પોતાનો કાયદો અમલમાં લેવાને **હુસન સબ્બાહ** ઘણી ચીવટાઇથી વરતતો હતો. અને બોલાય છે કે તેણે બેફરજંદોએ તેની આજ્ઞાનું ઉલંઘન કરવાથી તેને મરાવી નાંખ્યા હતા.

"જોન માલકમ"

\+ + + + + +

ઉપલા તવારીખ નવેશોનાં લખાણો પરથી છાતી ઠોકી કહેવાઇ શકાય છે કે **જે શદ્દાદે** બહેસ્ત બનાવી હતી અને પરવરદીગારે છેલ્લે વખતે તેનો નાશ કર્યો અને **શદ્દાદ** જોવાને પણ નહી પામ્યો, તે બહેસ્તનું પુરે પુરૂં વર્ણન લઇને **હુસન સબ્બાહુની** સાથે જોડી નાખ્યું છે. પાછળથી વિરોધીઓએ વેરભાવે ચીથડા ફાડીને તેને મોટો ભયંકર ચીતાર આપીને પોતાનાં દીલનાં ફફોલા ફોડેલાં છે. બાકી

બનાવટી સ્વર્ગ બનાવવું તેમાં માણસોને બેહોશ કરી લઈ જવા, ત્યાં પાપ કર્મ કરાવવું, તે તેને સત્ય માની પોતાનાં જીવની દરકાર કરે નહી, તેમજ તેની ખબર કોઈને પડે નહી ત્યારે શું તે જમાનાના માણસોને અકલ અથવા દીમાગ નહી હતા? જે **હસન સબ્બાહે** બનાવેલી જીન્નતનો પ્રપંચ પામી ને અંદરનું પોકળ સમજી જાય. ખરૂં પુછો તો એ બચ્ચાઓના જેવી કીસા કહાણીઓ સરખી જોડી કહાડેલી વાતો છે. બાકી સ્વર્ગ બનાવવું, તેમાં વસવાટ થવો એ તદન ખુદાઈ સતાથી વિરૂધ છે. તેથી સ્વર્ગનું હોવું અને તેને સાચું સમજવું એ હસવા જોગ અને અકલથી વેગળું છે, ખરૂં એ છે કે તેવું કાંઈ હતુંજ નહી. પણ વેરભાવે આડી અવળી બીનાઓ લખવામાં આવી છે.

ઇસમાઇલી મઝહબ અને તેની ફીલૉસૉફી.

પ્રકરણ ૧૯ મુ.

અલ્લાહ, **મોહમદ**, **અલી** ને ઇસમાઇલીઓ એક નુરના જહુર તરીકે ઓળખે છે અને મોલા **મુરતઝાઅલી** તે **ખાતેમુન નબી**નાં જાનશીન ને જમાનાના સાહેબ તરીકે સ્વીકારી હીદાયત આપનાર હાદી રાહનુમા તથા ઇમામના લકબથી પુકારે છે.

જે હજરત **મોલા મુરતઝાઅલી** (અ) આખી ઇસલામના અવલ ઇમામ તરીકે ગણાય છે. તેઓનું નુર જહુર હરેક જમાનામાં પોતાનો લીબાસ બદલાવીને ઇંનસાન આલમને હીદાયત દેવા હમેશાં હાઝર રહે છે, તે **સાહેબુલ ઝમાન**નો દરજ્જો ઇસમાઇલીઓ **હઝરત અલી** (અ) જેટલોજ ગણે છે, અને જે નુર **હઝરત અલી** (અ) માં પ્રગટી રહ્યું હતું તે ક્રમવાર મુનતકલ થતું જમાનાના ઇમામમાં જલવાગર થાય છે, તેથી હીદાયતે **ઇમામ** એ **હઝરત અલી**ની હીદાયત છે, અને દીદારે **ઇમામ** એ **મોલા અલી** (અ) નાં દીદાર છે, **હઝરત**

અલી (અ) ની નુરાની જાહુરના રૂહાની કુવતથી થયેલા દીદાર એ દીદારે ખુદા છે.

ઇસ્માઇલીઓ મુકરર કરેલા ઘરમાં (જમાતખાનામાં) સવાર સાંજ ભેગા થયા છે. ત્યાં પવિત્ર પરવરદીગારની સ્તુતિ કરે છે, જે વખતે દુનીયાની તમામ મોહબત તથા તેથી થતા નફા નુકશાનનો વીચાર કર્યા વગર પોતાને પેદા કરેલ ને યાદ કરી પોતાની ગરદન તે પરવરદીગારની હજુરમાં ઝુકાવીને નીયમસર બાંધેલા વખત સુધી પોતાનાં રૂહને પાક રસ્તાપર પાડીને તલ્લીન રહે છે.

ઇસમાઇલીઓ નુર પરસ્ત છે, તેઓ કદીપણ ઇરમાની કે લીબાશી અથવા સુન્ય (કબરો) વીગેરેને સીજદો કરતા નથી. તેમજ પોતાના હાથ વડે ઘડેલા અથવા પથર અને માટીથી ચણેલી કોઇપણ વસ્તુની ઇસમાલીઓ ને પરસ્તી કરવા મના છે.

કલજુગ કુડો સઉ પાખંડ રાચે, અંધલે જનમ ગમાયા જી, નાચ્યા પ્રોતે જે જીવ ચાલે તે નહી વીચારે જ્ઞાન.

"પીર હશન કબીરદીન."

ઇસમાઇલીઓ આ દુનીયાપર થઇ ગયેલા તમામ પયગમ્બરો અને મહાત્માઓને માન આપે છે અને તેઓનાં રચેલા પુસ્તકો અથવા તેઓના વર્તનનાં હેવાલને લક્ષમાં લઇ તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરી તેના દાખલા દલીલો અને નામોને સિધ્ધાંતો તરીકે ઉપયોગમાં લે છે.

રામ રહેમાન દોનું એક ગુસાંઇ, મુરખ મર્મ ન જાણે.

"પીર શમ્સ."

ઇસમાઇલીઓ દુનીઆપરનાં મઝહબોને ખોટું કહીને તેની નીંદા કરતા નથી. પછી તે હીન્દુઝમ હોય અથવા ઇસાઇયા બનીઇસરાઇલ હોય, સરવેને પોતાના બીરાદર તરીકે ગણીને પોતાના મઝહબપર મુસ્તકીમ રહી ને હજારો **કલમેતોહીદ** તથા "દરૂદો" અને **"અલી-અલ્લા"** પુકારી પોતાની જીંદગી પુરી કરે છે.

ઇસમાઇલીઓ મુરશીદની સહાયતા વડે **હકીકતી** અભ્યાસ કરીને **સુફી** મત પ્રમાણે વર્તે છે. તેથી દુનીયાની હીરશ તથા એશઆરામની દરકાર કર્યા વગર **"તાલીબે મોલા"** બનીને મોલાની મસ્તીમાં હમેશાં લીન રહે છે અને મુ-શદ હઝરત રસુલે ખુદા **મોહમદ મુસ્તફા** (સ) ના ફરમાન મુજબ કરે છે

હદીશ.

મન લા શહખે લહું તશખીહુશ શહતાન.

ભાવાર્થ—જે મુરશીદ વગરનો છે. તહકીક તે સેતાન જેવો છે.

આ પ્રસંગે કહેવાનું કે વખતના ઇમામ સીવાય બીજો કોઇ પણ ઇસમાઇલીઓનો મુરશદ થઇ શકતો નથી. અને ખરા ઇસમાઇલીઓ બીજા કોઇને પણ મુરશીદ તરીકે સ્વીકારી શકતા નથી. જેવી રીતે **હસન સબ્બાહ** એ પોતાના ઇમામના ફરમાન મુજબ આખી દુનીયાની દરકાર નહી કરતાં પોતાનો સઘળો વખત તન મન તથા ધન જેવી રીતે વખતના ઇમામ પર ફીદા કર્યાં હતા. તે ફરજ સરવે **ઇસમાઇલીઓની છે.**

ઈસમાઈલી મઝહબ જ્યારથી હીન્દુસ્તાનમાં ફેલાણો ત્યારથી વળી તેણે નવી પદ્ધતિ અખતયાર કરી. જે પધ્ધતિ આખી ઈસલામ આલમને લાભકારક નીવડી છે, જે પધ્ધતિનાં બળ વડે લાખો હિન્દુઓએ ઈસલામનો અંગીકાર કરીને ઈસલામની બાહેંધરીએ ઉભા છે. આભાર છે, એ મહાત્માઓ હઝરત **પીર શમ્સ**, હઝરત **પીર સદરદીન** તથા હઝરત **પીર હસન કબીરદીન** સાહેબોનો કે જેઓએ મહા પરિશ્રમ ઉઠાવી બીલકુલ અજાણી વસ્તીમાં આવી હિન્દુઓની કહેણ ભાષાઓનું જ્ઞાન મેળવી તમામ તેઓના **વેદ** તથા **પુરાણ** વીગેરેનો અભ્યાસ કરીને મહા વિકટ સમયમાં સમજુક રીતે જે ઈસલામનો પ્રચાર કર્યો છે, ખરેખર દરૂદ હોજો એ સાહેબોપર જેણે હીન્દુઓની માન્યતા સમજી તેમાંથી ઈસલામનો ઝંડો ખડો કરી **ઈમામ**ની ઓળખ કરાવીને તેનો ખરો મર્મ અને ગુહ્ય અર્થ શાનમાં સમજાવીને પુરેપુરી ઈસલામની સેવા કરી ઈસમાઈલીઓને આબાદ કર્યા છે.

ગંગા બનારશ મત જાઓ ગોદાવરી—રામ ભજન અબ કેસા,
અલી અઘો રૂપ ભયો રે નારાયણ જેસી કરણી ફલ તેસા.

"પીર સદરદીન."

ઈસમાઈલીઓ તદન એ મહાત્માઓનાં આભાર તળે એવા દબાએલા છીએ કે કીયામત સુધી અગર તેઓને અમો અમારા અંતઃકરણથી જરા પણ વેગળા કરીશું તો અલ્લાહ નબીનાં દીદારથી બેનશીબ રહીશું, સબબ અમો મુર્તિપુજકો તથા પવન પાણી અને માટી પથ્થરને પુજનારાઓ હતાં, પણ એ મહાત્માઓનાં પ્રતાપે અ-

મારૂં જીવન સફળ થયું અને સુદ્ધ **અહેલેબેયત**ના ઘરની સનાખ પડી, **અલ્લાહ**ની ઓળખ બતાવી **મોહમદ** (સ) નો કલમો પડાવ્યો. તેના સાથે ઈમામ મોલા **મુરતઝાઅલી** (અ) ની સરખામણી કરી બતાવી, અને અત્યાર વેર તેનાં સાયા તળે રહેવાને નશીબવંત નીવડ્યા. તેઓની રાહનુંમાંઈથી ઈસ્માઈલીઓનું જીવતર સફળ થયું છે. તેથી તે મહાત્માઓ અને તેઓનાં ફરમાનોને વીસરી અને બીજી દુનીયાની કોઈ સોબીની બિકટજાગમાં ફસી પડવું, એ ગુણચોર અને નીમક હરામ નાં લક્ષણ છે, પણ સાચા ઈસ્માઈલીઓ તો તેઓને વળગી રહેલા છે, અને હમેશાં વળગેલાં રહેશે.

આજે **ઇસલામનાં ફીરકા** ઈસ્માઈલીની મોટી વસ્તી દુન્યાનાં તમામ ભાગમાં પસરાયલી છે. તેમજ જે દેશમાં **હસન સબ્બાહ** થઈ ગયો છે. તે તરફ પણ **ઈસ્માઈલીઓ** આજદીન સુધી આબાદ છે.

× × × × ×

એક અનુશેરી ખાનદાનની મોટી વસ્તી "કેરમાનીયા" તથા "સેરીયા" માં વસે છે, તેઓ શેખના ખાનદાનથી ઉતરી આવેલા છે, તેમજ તેઓ **અલીઇબ્ને અબી તાલીબ**ને **ખુદા** કરી માને છે. જેઓ એ ખાનદાનના પુરૂષો બીજા **મોહમેદનો**થી શ્રેષ્ટ ગણાય છે.

"જ્ઞાનચક્ર"

× × × × × ×

મનકુલ છે કે એક વખત **અલીઇબ્ને અબીતાલીબ** (અ) ને "**ખુદા**" તરીકે માનનાર એક "નુસેરી" રસ્તેથી ચાલ્યો જતો હતો. તેના પગમાં પથરાનું ઠેબુ લાગવાથી કહ્યું "**યાઅલી તું**

અલ્લાહ" એ પ્રસંગે તેની પછવાડે એક સરીખતી "મુલ્લાહ" હતો. તેણે "નુસેરી" પર ગુસ્સો કરીને **હઝરતઅલી** (અ) પાસે તેડી ગયો. **હઝરતઅલી** (અ) ની હજુરમાં હાજર થઈ "મુલ્લાહ" કહેવા લાગ્યો, કે **યાઅલી** એ આપને **અલ્લાહ** કરી કહે છે, તે સાંભળી **હઝરતઅલી** (અ) જરા મુશકેરાયા અને પોતા પાસે રાખેલી **જુલફીકારને "નુસેરી"** ની ગરદન પર મારી. જેથી તેનું માથું ધડથી છુટું થઈ પડયું અને ફરીવાર પોતાની મેળે ધડને માથું વળગી જીવતો થઈને કહેવા લાગ્યો કે **અલી તું અલ્લાહ** એવી રીતે હઝરત **અલી** (અ) એ તેને સીંતેર વખત માર્યો અને ફરીથી તે સીંતેર વખત જીવતો થઇ અને પુકારી ઉઠતો કે **અલી અલ્લાહ** ત્યારે આકાશ વાણી થઈ કે અએ **યાઅલી** એ **"નુશેરી"** ને છોડી દે. આ આખી મખલુકાત મારી છે તો એક કોમ તારી પણ મને કબુલ છે. તે નુશેરીઓ આજે મોટી સંખ્યાનાં દુનીયામાં વીચરે છે, જેઓ **અલી** ને **અલ્લાહ** કરીને માને છે. અને તેઓ તેમાંજ મસ્ત રહે છે.

× × × × × ×

અલીને અલ્લાહ તરીકે માન આપનારૂં એક મોટું ટોળું બદખશાનમાં હસ્તી ધરાવે છે. અને તેઓ ઘણા જોરદાર **અલી** પર મુસ્તકીમ છે. કે તેઓના ઘરે બચ્ચો જનમતાં વેંત તેને એક નીયમીત પહાડપર લઈ જાય છે. ત્યાં તે બચ્ચાને ચામડામાં વીંટાળીને પહાડની ટાંચ ઉપરથી ગબડાવી દે છે. અને કહે છે કે તું **અલી**નો બંન્દો હોય તો જીવજે. તેમ કરતા જો તે બચ્ચો જીવતો રહેવા પામે તો મોટી ખુશાલી સાથે તેને પાછો શહેરમાં લાવે છે. કદાચ મરાજુને

શરણુ થાય તો તેને વગર દીલગીરીએ ત્યાંજ દફનાવી વગર અફસોસે સઘળા પાછા ફરે છે. કહેવાય છે કે એ ક્રીયામાં સેંકડે અઠાણું ટકા જીવતા પામે છે. "શાહજાદા મુનીર"

× × × × × ×

ઇસમાઇલીઓના પ્રાક્રમો આવતી ઓલાદમાં ઉતારવાને બરનાજ હતા. ઇસિમાઇલીયન તરિકાના નામાંકીત ઉસ્તાદો જેટલા તેમનાં જ્ઞાન માટે તેટલાજ તેમના ઇશ્વિર જ્ઞાન, પરહેજગારી, અને વિધ્યા માટે જાણીતા આશામીઓ થઈ ગયા છે. તેજ પ્રમાણે તેઓના મનને કાબુમાં રાખવાની આદત, દીનપર ફીદાગીરી અને દાનાઇથી તેઓએ નકી ચાહેલી કીર્તી તેમને આવી મળી છે. તેઓની ઉદાર લાગણીઓ સજાની ધાસ્તીથી અથવા બદલાની આશાથી નહી પણ નેકી માટેના ભીતરનાં પ્યાર અને બદી તરફ જીગરના ધીક્કારથી ઉશકેરાયલી હતી.

"દુમાસ્થા"

* * * * * *

એલેબન પહાડમાં વસ્તા ઇસિમાઇલીઓ જેઓ વખતના ઇમામની નીચે મુજબની બંદગી ગુજારે છે, તેઓ "દ્રુશ" ના નામે ઓળખાય છે.

બેત.

" તારી પરસ્તી કીધા વીના કોઇબી ખુદાની બંદગી
બજા લાવે નહી, અએ સાહેબે ઝમાન.
" તારી પાછળ આવવા માટે ઇસા મશીહા ચોથા
આસમાનેથી ઉતરશે, અએ સાહેબે ઝમાન.

" તારૂં નુર આસમાન આફતાબ અને મહાતાબ
ને રોશન રાખે છે, અએ સાહેબે ઝમાન.
" તારા પગોની ખાક નીચે રહીને હું બહેસ્ત
નશીબ બનુ, અએ સાહેબે ઝમાન.

એ દુશ લોકોની વસ્તી હાલ "સીરીયા" માં વસે છે. બીજા **આલ-મોત** પાસે કેટલાક વસ્તા ઇસમાઇલીઓ સુલેહ ભરી રીતે વર્તે છે, અને માંહોમાહે સંપથી ધંધો રોજગાર કરે છે. તેઓ સ્વભાવે ઘણા શાન્ત નરમ અને ઘણા શાદા એક માર્ગી એટલે પ્રપંચમાં નહી પડનારાઓ છે. એ દુશ લોકો મહેમાનદારીમાં પહેલે નંબરે છે. તેઓ પરદેશી યુરોપીયનો વગેરેથી ઘણી મોહબતથી પેશ આવે છે. કોઇ પણ આર જુમંદ મોથાજ યા કોઇબી ગરીબ મુસાફર જો દરવાજા આગળ રજુ થાય તો તેને ખુલ્લા દીલે ખોરાક અને રહેઠાણ આપી પરોણાગત કરે છે.

"દુમાસ્યા."

* * * * * *

દુશ માંહેનાં મુફલીશ માંહેના મુફલીશ ગામડીઆએ પોતાની રોટલીનો છેલ્લો નવાલો ભુખ્યા મુસાફીરને આપી દેતા વારંવાર જોયા હતા. અને એ માટે તેઓ ઉપર મેલાતા પોતાને ભુખે મારવાના આરોપનો તેઓ એટલોજ જવાબ દેતા હતા કે **અલ્લાહ** મોટો છે તેજ સર્વે પેદાયશની બખશીશ કરે છે, અને તમામ ઇનસાનો ભાઇ સમાન છે. એ ઉપરાંત તેઓની મહેમાનદારી બીજા સદગુણોથી ખાલી નથી.

મુસાફર "વૉલની"

* * * * * *

દ્રુશ લોકોના મનનું સાવધપણું, સમાધાનીની ખાહેશ તથા લાગ-ણીને માન આપવાની નાજુક તબીયત તથા મીલનશારી અને તે વખતે મળેલા કેટલાક દ્રુશ સરદારોની માન ભરેલી મીઠી વાતચીતમાં જાહેર થતી **"તાજીમ" "તવાજો"** કે જેનાથી વધુ સફાઈ **લંડન** કે **પેરીશ** ના કોઈબી ડ્રોઇંગરૂમમાંથી મળવી કઠણ છે. એના કરતા હું કદીબી બીજા કશાથી વધારે અજાયબ થયો નહી. એ લોકો **"મોલાઇ"** ના નામથી ઓળખાય છે. "લોર્ડ કોરનરવોન"

*　　*　　*　　*　　*　　*

ઇસમાઇલીઓ હર વખતે **"અલી"** નું સ્મરણ કરે છે. પણ તેનો ઊંધો અર્થ કરનારાઓની ભુલ છે. કારણ કે ઇસિમઇલીઓ ખાલીશ **દીલથી** નુરની પરસ્તી કરે છે સ્વરૂપની ઇસમાઇલીઓ કદીપણ બંદગી કરતા નથી, ઉપલી લખેલી વીગતો પરાયા આશામીઓની છે તે પરથી સમજવાનું છે કે જે લોકોએ ઇસમાઇલીઓને વેર ભાવે નીંદયા છે તેઓએ પોતાની આકેબત ખરાબ કરવા સિવાય કશુ કર્યું નથી.

બદકશાન, ચાઇના પોર્ટ, રશીઆ સંસ્થાન, બ્રીટીશ હદમાં, જેટલા ઇસ્મિમાઇલીઓ વસે છે તેઓ ઇબાદતની શરૂઆતમાં પહેલે એક **અહદ** કરે છે કે મારે બીલકુલ ખોટું બોલવું નહી વીગેરે જીંદગીને જોખ-મમાં નાખવા વાળી આદતોથી પરહેજ કરે છે. એવી રીતે એક એક આદતનું **'અહદ'** કરી તમામ નુકશાન કરનાર આદતોથી બચીને **એક ઇમામનો સાચો સેવક બની જાય છે. તેમજ અરેબીઆમાં વસ્તા ઇસિમાઇલીઓ હીન્દુસ્તાનમાં હઝરત પીર શમ્સ પીર સદરદીન**

વીગેરે એ જે ક્રીયાઓ બતાવી છે તે પ્રમાણેની ક્રીયાઓ કરે છે, અને હમેશા ઈમામના દીદારની ઈંતેજારીમાં સચ્ચાઇ પર મુસ્તકીમ રહે છે. સદરહુ એકંદર સર્વે ઈસમાઇલીઓની નજર એકજ ઇમામ તરફ છે, અને ઈસમાઇલીઓ તમામનો એકજ ઇમામ છે, જે ઇસમાઇલી મહાત્માઓ બતાવી ગયા છે. તે સીધી નશલે **મૌલાના અલી** (અ) ની વંશાવળીથી ઉતરી આવેલા છે, તેના સીવાય ઇસમાઇલીઓનો બીજો કોઇ રાહનુંમાં મુરશીદ અથવા રહેબર નથી.

હસન સબ્બાહની કૂચ
અને
આલમોતમાંથી ઈમામની વીદાયગીરી.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

જ્યારે ઇસમાઇલી મીશનરીઓમાં મનુષ્યોની પ્રકૃતિઓ પીછાનવા તથા અન્ય ધર્મની જુદી જુદી પ્રકૃતિઓને ઇસમાઇલી મઝહબમાં દાખલ કરવાને ઇ. સ. ની નવમી શદીમાં પરીપુર્ણ ઇલિમે રૂહાની નાં પરીબળથી એટલે સુધી કામ કરવા લાગ્યાં કે એક વખત તેઓના સમાગમમાં કોઈ પણ સખ્સ આવતો હતો તો અવશ્ય તે સાચા અને સીદ્ધક દીલે ઈસમાઈલી બની ને ઇમામે ઝમાનની સેવા કરવાથી પ્રત્યેક આબીદ થઈ ઈસમાઈલી મઝહબની સેવા કરવાને કમર કશીને બહાર પડી હજારોને પોતાની પંગતમાં લઈ ને ફતેહ મેળવતો હતો. તેની સાથે આલમોત એક પહાડી કલ્ણો વાળુ શહેર હતું તેને પણ આરાસ્તા કર્યું જેથી તે સ્વર્ગ સમાન સોભીતુ ગણાતું હતું. જ્યાં ઇસમાઈલીઓનાં ઇમામની હાજરી હાજર નાજર હોય તે જગ્યા સાચા મુરીદ માટે તો સ્વર્ગજ છે.

ઇસમાઇલી સુરો સરદાર **હસન સબ્બાહ** પોતે ઇમામની દુવાથી તેમજ બળથી નહી પણ કળથી મેળવેલ આલમોતની સરદારીને પુર દીપાવી દીલેરી અને બાહોશીથી પુરે પુરી દીનદારોની ખીજમત કરી તેમજ સાચા અને મુસ્તકીમ મને ઇમામની સેવા કરી પોતા પર પડેલી ફરજોને દીપાવતી રીતે પુરેપુરો અંજામ આપી કાંઇપણ દુનીઆનો સ્વાર્થ સાધવા વગર હમેશાં પોતાનાં જીવને જોખમે તેમજ હક ઇનસાફ પર ગાજી, ધર્મનો ધોરી થઇને હીજસ ૪૮૩ થી હીજસ ૫૧૮ સુધી પાંત્રીસ વર્ષ પાકી સરદારી ભોગવી આ ફાની દુનીયાથી કુચ કરી પોતાનાં રૂહને શાંતિ આપી નુરેવાહદાનીયતમાં લીન થયો.

મોલાના **શાહા હાદી** (અ) એ **હસન સબ્બાહ** ની પછવાડે આલમોતની સરદારી **હસન સબ્બાહ** ના ફરજંદ **કીયા બુજરગ** ઉમેદને સપુર્દ કરી અને તેને પણ તેનાં પીતા જેટલો માન મોભો બક્ષ્યો, જેથી સીંહના બચ્ચા સીંહજ હોય છે. તે પ્રમાણે **કીયા બુજરગ ઉમેદ** પોતાના પીતાની જગ્યા ને પવીત્રપણે પુર્ણ દીપાવવા લાગ્યો, હીજસ. ૫૨૦ માં એક અજીત કીલ્લો નામે **મેમુંદન્સ** બંધાવ્યો. જ્યાં **અબ્દુલ મલેક** નામના એક સુસ્ત ઇસમાઇલી ને ત્યાંનો હાકેમ નેમ્યો.

હસન સબ્બાહ નાં ગુજરી જવાનાં સમાચાર જ્યારે બાદશાહોને મળ્યાં ત્યારે તેઓએ વખતો વખત **હસન સબ્બાહ** થી ભોગવેલી હાડમારીઓ અને ખાધેલી મારની આગ તેઓના અતંકરણને સળગાવી રહી હતી તેથી ખુશ થઈ તેઓ મોટી તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા કે હવે ફાવસું તેવા હવાઈ કીલ્લાઓ બાંધતા હતા, પણ જેનાં પર

હાજર ઇમામનો સાહયો હોય તે હમેશાં અજીત છે. તેરી **કીયા બુજ-રગ ઉમેદ** ને પાકી ખાત્રી હતી, અને તે હમેસાં પોતાનાં મરહુમ પીતાનાં માફક મજબુત હતો, તે વખતે **અતાબેગ સહેરગીર** નો ભત્રીજો રૂદબાર પ્રાંતપર ચડાઈ કરી આવ્યો તેને **કીયા બુજરગ ઉમેદ** પોતાનુ' લસ્કર મોકલીને હરાવ્યો.

હી+સ. ૫૨૦ માં **સુલતાને** કેટલાક સુબાઓ તથા બાદશાહો **સાથે** સંધી કરીને એકબળ થયા, અને આલમોત પર ચહડાઈ કરી આવ્યાં ત્યાં ભયંકર ખુનખાર યુદ્ધ બરપા થયુ. તે વખતે દુશમનોએ **અલ-બુર્ઝ** પરના કીલ્લાઓ તોડવાને ઘણી જીવ તોડ કોશીશ કરી પોતાનું સઘળુ બળ તેમાં રોકી દીધું, બીજી બાજુએ ઇસિમાઇલી **ફીદાઇઓ** પુર દીલેરી અને આલી હીમત સાથે લડવા લાગ્યા. જેથી દુશમનોનો કચડઘાણ નીકળવા લાગ્યો, તે ખુનખાર લડાઈ દરમ્યાન સુલતાનનું મરણ થયું. તેથી સુલતાનનું લસ્કર શરણે થયું અને તે માંહેનાં કેટલાક પાછા નાશી જવા પામ્યા. અને આલમોત વાશીયો ફરી આનંદ સાથે રહીને સીદ્ધક દીલે ઇમામની પયરવી કરવા અને ફરમાન બરદારી મુજબ વર્તીને ધર્મથી ધંધો કરવા લાગ્યા.

હી+સ. ૫૨૫ માં **કીયા બુજરગ ઉમેદ** એક ચુનંદુ લશકર **ફીદાઇઓનું** ત્રીસ હજારનું તૈયાર કરીને **સુલતાન મોહમદ સલ-જુકીનાં** પર ચહડાઇ કરી, તે જ્યારે **કઝવીનીઓને** માલમ પડ્યું કે **ફીદાઇઓ** આપણા પર ચહડાઇ કરીને આવે છે. ત્યારે થરથર ધ્રુજવા લાગ્યા અને હલ્લો કર્યા વગર નાશી ગયા, ત્યારે **સુલતાન**

મોહમદ સલજુકી મરણ પામ્યો. જ્યારે ઇસમાઇલીઓએ **એરાકથી લામસ્તર** સુધી લુટ ચલાવી, મોટી રકમના "ઘોડાઓ, ખચ્ચરો, બકરાઓ, ગનીમત" તરીકે હાથ કરીને પાછા વળ્યા અને **કઝવીન**માં ઇસમાઇલી વાવટો ફરકાવ્યો તે સમયમાં **અબુ હાસમ** નામના એક શખસે ઇમામનો દાવો કર્યો, તેને **કીયા બુજરગ ઊમેદ** ધમકી દઈ મોકલી પણ તેણે દરકાર કરી નહી. ત્યારે પોતાનાં માણસોને મોકલી તેને કેદ કરાવી પકડી મંગાવી અને મારી નખાવ્યો.

કીયા બુજરગ ઉમેદ (૧૪) ચઉદ વર્ષ આલમોતની સરદારી ભોગવી પોતાનાં પીતાને પગલે ચાલી **મોલાના શાહા મોહતદી** (અ) (ઇસિમાઇલીઓનાં ૨૧ માં ઇમામ) ની ઇમામતનાં વખતમાં સ્વર્ગ વાસ થયો.

એવા પુર જોર શૌર અને જાહોજલાલી વચ્ચે મોલાના શાહા **રૂખનુદ્દિન ખુરાશાહ** (અ) હીજ્રસ ૬૫૩ માં તખતનશીન થયા, ત્યારે તાતારી લશ્કર આલમોતનાં કિલ્લાઓને ઘેરો નાખી પડેલું હતું. જેને લગભગ અઢી વર્ષ વીતી ગયાં હતા પણ તાતારીઓ કાંઈ કરી શકયા નહોતા, પણ જ્યારે આલમોત વાસીઓને ખોરાકી માટે તકલીફ થવા લાગી ત્યારે મોલાના શાહા **રૂખનુદ્દિન ખુરાશાહ** (અ) પોતાનાં છોકરા મોલાના શાહ **સમસુદીન મહમદ** (અ) ને ઇમામતનો પાવર સોંપી પોતાનાં કાકા **ઇરાનશાહ** સાથે **આજર બૈજાન** તરફ રવાના થવા કહ્યું, ત્યારે **એરનશાહ** ચુપકીદીથી ઇમામનાં કુટુંબ સાથે **"આજરબૈજાન"** આવી પહોંચ્યા, ત્યારે પુરા ત્રણ વર્ષે ખોરાકીની તંગીને લીધે હેરાન થઈ ઇસમાઇલીઓ કુલ્લે (૧૭૦) વર્ષ આલમોતમાં રાજ ભોગવી શાહ **રૂખનુદીનખુરાશાહ** તાતારીઓને શરણે થયા.

તાતારીઓનું લશકર જે આલમોતને ત્રણ વર્ષ થયાં ઘેરો ઘાલી પડયું હતું. તે દરમ્યાન તાતારી લશકરી સીપાઇઓ મોટી રકમનાં મરણ પામ્યાં હતાં. તેમાં તેનાં બે નામચીન સરદારો પણ માર્યાં ગયા હતા. જ્યારે ઇસમાઇલીઓ ફકત બાર હજાર કતલ થયા હતા. એ ત્રણ વર્ષ દરમ્યાન આલમોત વાશીઓ એ શહેરનાં તમામ કીલ્લાઓ તોડી સ્વર્ગ સમાન શહેરનું ખેદાન મેદાન કરી તમામ સુસોભીત ઇમારતો વીગેરેનાં કુંગરા તોડી નાશ કરીને ખંડીએર હાલતમાં તાતારીઓને શહેર તાબે કીધું જે તાતારીઓ માટે પણ નકામું થઈ પડયું.

મોલાનાં શાહા શમસુદીનમહમદ (અ) ઈમામની પદવીએ આવ્યા ત્યારથી ઈમામની ગાદી એરાન પ્રગણામાં સ્થપાઇ ત્યાં બીજા કોઈ પ્રકારની સમ્પતિ ન હોવાને લીધે ઈમામ તથા તેમનાં કુટંબીઓ "ઝરદોશ" નું કામકરી પોતાનું ગુજરના કરતા હતા. તે દરમ્યાન **શાહા જલાલુદ્દીન રૂમી** જેઓ **મોલાના રૂમ** ને નામે ઓળખાય છે. તેઓએ "સુરીઝમ" લાઇનિ અખતીઆર કરેલી હોવાને લીધે ઈમામનાં પીરાકમા હમેસાં રડયા કરતો હતો. અને ઈમામની મુલાકાતનો આજુરદા રહેતો હતો, તે તલબમાં તેને ઇન્તેજારી વધતી જતી હતી. તેવામાં કોઈ કારણસર હીજ્રસ ૧૨૪૪ માં **મોલાના શમસુદીનમોહમદ** (અ) "કોનીયાહ" માં આવી ચડયા. જેઓની મુખમુદ્રાનાં ચળકાટ પર મોહપામી **મોલાના રૂમ** દીવાના જેવો બે બાંકળો થઈ ને **મોલાના શાહા શમસુદીનમોહમદ** (અ) સાથે ગાંડી ગાંડી વાતો કરવા લાગ્યો, કે તરત ઇમામ પામી ગયા કે એ ઇશ્કે હકીકી થી

છલાછલ મસ્ત છે. માટે આ પ્રસંગે એને શાન આપવી જરૂરની છે તેથી ઈમામનાં ધોરણ મુજબ તેને "ઇસમે આઝમ" ની બક્ષીસ કરી કે તરત શાન્ત પડી જતાં અને ઈમામની ઓળખ થતાં દસ્ત બોસી કરીને હમેસાં **મોલાના શાહા શમસુદ્દીનમોહમદ** (અ) નો ચેલો થઈ રહ્યો અને તે વખતે પોતાનાં "રહાનુમા" મુરશીદની બરોબર પયરવી કરતો અને કહેતો કે.

બેત.

મોલવી અઝ ખુદ ન શુદ મોલા એ રૂમ
તાં ગુલામે શખસ તબરેજી ન શુદ.

(મશનવી)

ભાવાર્થ.

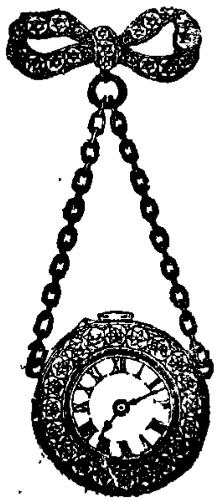
મોલાના રૂમ આલેમ પોતાની મેળે નથી થયો. પણ જ્યારે હઝરત શમ્શ તબરેજીની ગુલામી કીધી ત્યારે એ મરતબો પામ્યો.

કોન્નીયાહમાં રહેવાથી ત્યાંનાં વસતા વધારે આસામીઓ "સુફી" લાઇન તરફ આવવા લાગ્યા. અને ઇમામની કળા તથા "નુરઝહુરનો" ઝળકાટ વધવા લાગ્યો, તેથી અંધ અદેખાઓને ફરીથી અદેખાઈ પેદા થઈ અને અવાર નવાર ઝઘડા કરવા લાગ્યા તેથી કાંઇ ઇમામ પોતાનું કર્તવ્ય તજી દે તેમ ન હતું અને રીવાજ છે કે જ્યારે સત્ય પછવાડે અસત્ય પડે છે ત્યારેજ સત્ય પ્રકાશમાન થાય છે. તે મુજબ "કોનીયાહ" માં થવા પામ્યું. અને ઘણી મોટી રકમનાં **મોલાના શાહા શમસુ-**

દીન મોહમદ (અ) ના ઇસમાઇલી મુરીદો થવા પામ્યાં, **અને દીન પર** દીન ત્યાં ઇસમાઇલીઓનો વધારો થવા લાગ્યો તેથી કેટલાક **મતલબી** મુલ્લાંઓ અને લાલચુ મોલવીઓને ભારી પડતું થઇ પડયું તેથી તેઓએ અંધ શ્રધાવાળા ઝનુની લોકોને ઉશકેર્યા તેથી એક મોટો હુલડ થયો તે હુલડમાં **મોલાના રૂમ** નો વડો પુત્ર **અલાઉદિન** માર્યો ગયો, અને મોલાના **શાહા શમસુદીન મોહમદ** (અ) ને કેદ પકડવામાં આવ્યા, પણ તેઓ **ઇમામની** કળા વડે છુટા થઇ પોતે **આજર બૈઝાન** આવી પોતાની ઇમામતનો પાવર પોતાના પુત્ર **મોલાના શાહ કાસમ શાહા** (અ) ને સોંપી પોતે હીન્દુસ્તાન તરફ નીકળી આવ્યા હીન્દુસ્તાનમાં તે બાદશાહી જમાનો **શમસુદીન અલતમ્સનો** હતો. ત્યારે મોલાના શાહા **શમસુદીન મોહમદ** (અ) મુલતાનમાં રહેઠાણ કરી રહ્યાં, તે દરમ્યાન બાદશાહનો છોકરો મરી જવાથી **પીર શમ્શ** ને નામે ઓળખાતા મોલાના **શાહા શમસુદીન મોહમદ** (અ) ત્યાં આવી ચડયા અને પોતાનો ચમત્કાર બતાવીને હકીકી પાવર વડે મુડદાને જીવતો કીધો. તેથી તે વખતમાં વસ્તા હીન્દુસ્તાની મુલ્લા અને મોલવીઓમાં ચકચાર ચાલી તેથી તે વખતનાં મુસલમાન બાદશાહને સમજાવીને 'સરાહ' લાગુ કરી જે **પીર શમ્શની** ખાલ ઉતારવી જોઇએ, એ બાબદ જ્યારે **પીર શમ્શના** સાંભળવામાં આવી કે તરત પોતે પોતાના માથાના બાલને પકડી ખેંચીને આખા શરીરની ખાલ ચોટીથી પગ સુધીની પોતાના હાથો વડે ઉતારી આપી જ્યારે એ ચમત્કાર મુલતાન વાશીઓએ જોયો ત્યારે તોબા કરીને મોટી રકમના ત્યાં વસતા લોકો **પીર શમ્શના** મુરીદ થયા અને તે દીવસથી **પીર**

શમ્શ તે **શમ્શ ચોટ**ને નામેથી ઓળખાવા લાગ્યા, તેથી આ દુની-યાની સપાટી પર અગર મગરૂર છે, તો તે ઇસમાઈલીઓજ છે. કે જેનો "**રહેબર**" "**રાહેતુમાંહ**" "**મુરશદ**" "**કામીલ**" અને મુડદાને જીવતા કરવા વાળો જગ જાહેર છે. તેનાં ફરમાન વિરૂધ્ધ વર્તનાર ખરેખર કમનશીબ છે. ખુદા સર્વેને નેક હીદાયત આપે.

"**આમીન**"

ઉપસંહાર.

સુકર છે તે પરવરદીગારનાં કે જેણે આ સૃષ્ટિ ઉપાવી તેમાં સત્યને ઝળકતું કર્યું અને અસત્યનું નાશ કર્યું, આ કુદરતનાં ધોરણે જોતાં નીદાખોરાઓ તથા તાસુબ રાખનારાઓએ ઘણું એ સત્યને ઢાંકી તેને અસત્ય તરીકે જાહેરમાં લાવવાની કોશીશ કરી છે પણ અંતે સત્યે જય છે, તેવું **હસન સબ્બાહ**નાં બારામાં બન્યું છે.

કારણ જેણે તન મન અને ધનથી પોતાના ઈમામની પવિત્રપણે વગર સ્વાર્થે સેવા કરી તેથી તમામ લખનારાઓ વિરૂદ્ધ જઈ શકયા નથી. અને પહેલેથી છેલ્લે સુધી ગમે તેટલો વિરૂદ્ધ જવા છતાં છેવટે એમ તો દરશાવેલ છે કે જે કાંઈ **હસન સબ્બાહે** કર્યું તે પોતાને માટે નહી પણ પોતાનાં ઈમામ માટે કર્યું હતું, આ વાકયોમાં કેટલો ગર્ભીત ચળકાટ છે કે તેનાં પર મુકેલાં આક્ષેપ તમામ ઢંકાઈ જાય છે. જે ધણીએ સ્વાર્થ માટે નહી કર્યું હોય. તેણે પ્રપંચ કર્યા કાવત્રા કર્યાં કે ખુન કર્યા તેમ કહેનારાનું વજન કેટલું ટકી શકે છે તે વાંચક પૂર્ણ તોલ કરી લેશે, તેમંજ જે ધણી દેશનો સરદાર અને કર્તા હર્તા

ગણાય તેના હાથમાં સંપતિ કે નાણાની રેલ છેલ કાંઈ થોડી હશે? છતાં તેના વિચાર તપાસતા માલમ પડે છે કે જ્યારે આલમોત પર દુશમનો તરફથી ઘેરો નાખવામાં આવ્યો ત્યારે પોતાની બીબી તથા બચ્ચાઓને પોતાના એક અંગત મિત્રને ત્યાં હીફાઝત માટે છોડતાં કહ્યું કે મારા બચ્ચાંઓ પોતાનું ગુજરાન **કાંતી**ને કરશે, વિચાર કરો કે આવા વિચાર ધરાવનાર માણસ શું નહી કરી શકે? જે એટલી જાહોજલાલી ભોગવતા પોતાનાં બચ્ચાઓને **કાંતવા**નુ કામ કરીને ગુજરાન કરશે કહે, તે પુરૂષમાં લેશ પણ મગરૂરી હોવી જોઈએ નહી, ત્યારે જે મગરૂરી વગરનું માણસ હોય તે નીતિથી ખાલી હોય તેમ બનવુ અશકય છે, ત્યારે આવા ઉતમ વિચાર ધરાવનારથી ખોટુ કામ થાય? કદી નહીં! અને ખોટું કામ કરનારાઓનાં નામ જમાનાઓના દફતરમાં નોંધાઈ રહે નહીં! **હસન સબ્બાહ**નાં કર્તવ્યની સફેદ અને કાળી બાજુ ચિતરનારાઓએ પોતાની યોગ્યતા પુરવાર કરી છે, પણ તેમાં સત્યસાર ખેંચનારા કદી પણ **હસન સબ્બાહ** કે જેણે પોતાની સાર્નીનતાના ધોરણે સત્ય અને મકકમ સેવા બજાવી છે. તે એક મહાન કર્તવ્ય પરાયણ સમર્થ પુરૂષ સિવાય ઓળખાશે નહી. ત્યારે જેના લેખોમાં **હસન સબ્બાહ**ની અવગણના છે તેઓ ઉપલકીયા લખનારા તરીકે જણાઈ આવ્યા વગર રહેશે નહીં. ઇસ્લામનાં ઇતિહાસનું બારીક અવલોકન કર્યા વગર લખનારા હમેશા થાપ ખાનારા નીવડ્યા છે, તેવીરીતે **હસન સબ્બાહ**નાં કર્તવ્ય વિશે એજ સાર નીકળે છે, કારણ કે **હસન સબ્બાહ** જો મતલબી હતે તો જે **ઇમામ**ની ગાદી સ્થાપી સન્માન પુર્વક સત્તા સપુરદ કરી પોતાની ઉચ્ચ

લાયકાત પુરવાર કરી છે તેમ નહીં કરતાં **અમીરઝયુશ** જેવા અણસમજ સિપાહસાલાર માફક પક્ષ ખેંચતે. જોકે **અમીરઝયુશ** પોતાને માટે પક્ષ નહી ખેંચતો હતો એમ કહેવામાં આવે તો પણ **હુસન સબ્બાહ**નો અને **અમીરઝયુશ**નો પક્ષપાત સમય અને સ્થિતિ **હુસન સબ્બાહ**ની તરફેણમાં લાયકાત પુરવાર કરે છે. અને ઇમામનો મરતબો અને દરજ્જો શું છે તે **હુસન સબ્બાહે** પોતાની સેવાથી સાબેત કરી દેખાડયું છે. અને પોતાના જોડયા **નિઝામ-ઉલ-મુલ્ક** અને **ઉમર ખય્યામ** કરતા પોતાને મળેલી તાલીમ ને પહેલો નંબર આપ્યો છે, કે જેવો તેનાં હમશરીકો દેખાડી શકયા નથી. અને આ રીતે **હુસન સબ્બાહ**નું નામ વિરોધી કે મિત્રો જેનાં પણ લેખોમાં મહાન કર્તવ્યનિષ્ઠ પુરૂષ તરીકે જાહેર થયું છે, તે **હુસન સબ્બાહ**નાં રૂંહ ઉપર **ખુદાની** રહેમ હોજો. (ચુનારા)

અલ્લાહ

મોહમદ.

અલી.

ફાતમા.

હસન.

હુસેન.